ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ

ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਵਕਤਾ

ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਵਕਤਾ

ਬਹੁਪੱਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ

ਲੇਖਕ
ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਵਕਤਾ

ਤਤਕਰਾ

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਮੁਖ ਬੰਧ

ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਰਾਗੀ ਅਤੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕਾਬਲ-ਏ-ਤਾਰੀਫ ਹਨ। ਇਸ ਵਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਮਸ਼ਹੂਰ ਕੀਰਤਨੀਏ ਅਤੇ ਪ੍ਰਪੱਕ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਬੜੀ ਲੰਮੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਏਥੋਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੀ ਮਕਬੂਲ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ: ਇੱਕ ਕੀਰਤਨੀਏ ਵਜੋਂ, ਸਫਲ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣ ਕੇ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇੱਕ ਲੇਖਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਿਲੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਾਬਤਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਉਸ ਸਮੇ ਤੋਂ ਹੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਮੈ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸਾਂ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਦਿਨ ਓਥੇ ਆਏ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਰਾਬਤਾ ਹੁਣ ਤੱਕ ਬਾਦਸਤੂਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਖਾਸੀਅਤ ਜਿਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੈਂ ਜਰੂਰ ਕਰਾਂਗਾ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਥੇ ਉਹ ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਓਥੇ ਨਵਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖਾਸਾ ਮੇਲ ਜੋਲ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਇਹ ਪੀਹੜੀ ਦਾ ਫਰਕ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਟਾਉਣਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਕਸਰ ਪੁਰਾਣੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਵਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੂਝਵਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਪਾਲ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ, ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ, ਸਭ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਕਾਹਲੇ ਪੈਂਦੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ। ਬੜੇ ਸਹਿਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ ਆਈ, ਬੜੇ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਮੇਰੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜਦੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਬੜੇ ਹੀ ਚਾ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦੀ ਖਾਸੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਜਾਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਉਲਝਾਉਂਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਬੜੀ ਸਰਲਤਾ ਨਾਲ ਕਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਲੇਖਕ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਅਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਬੋਲ ਚਾਲ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਲੇਖਕ ਵਰਗ ਔਖੇ ਔਖੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਕੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਉਸ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸਮਝਣ ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਜਿਹੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵਾਲੀ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਬੁਲਾਰੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੰਮਾ ਸਮਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਲੈਕਚਰ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬਾਰੇ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਵਕਤਾ ਵਲੋਂ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਖਰੜਾ ਮੇਰੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਭੂਮਿਕਾ ਲਿਖਣ ਦੀ ਵੱਡੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਗ਼ਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਸਰੋਤ ਬਣੇਗੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇਵੇਗੀ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਾ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਾਰਗ ਤੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਹੌਂਸਲਾ ਅਫ਼ਜ਼ਾਈ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਧੀਆ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਹਿਮ ਪੱਖਾਂ ਜਿਵੇਂ; ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਿੰ: ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਣਾ, ਪੰਥ ਦੀ ਸਿਰਮੌਰ ਸੰਸਥਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਵੱਖ

ਵੱਖ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚਲੇ ਯੋਗਦਾਨ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹਨ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਏਥੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਵੀ ਦੱਸਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਵਕਤਾ ਖ਼ੁਦ ਵੀ ਇੱਕ ਸਫਲ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਪੰਧ ਦੌਰਾਨ ਜਿਥੇ ਸਟੇਜੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਕਲਮ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਵਕਤਾ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਦੀ ਹੀ ਉਪਜ ਹੈ ਅਤੇ ਓਥੋਂ ਦੇ ਹੋਣਹਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਮੇਰਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਮਿੱਤਰ ਅਤੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰੇ ਵੱਡੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਹਸ ਦੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਇਹ ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਜਿਸ ਰਾਹ ਤੇ ਤੁਰਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਹਟ ਕੇ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਅਗਾਂਹ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣੇਗਾ।

ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.)
ਸਕਾਲਰ
ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਰੀਸਰਚ ਬੋਰਡ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਔਕੜਾਂ/ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਅਕਸਰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿ ਕੇ ਪੰਥਕ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਘਰੇਲੂ/ਪਰਵਾਰਕ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਭਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਓਥੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣ ਸਮੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਝੱਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸ਼ੰਕੇ ਨਵਿਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਹਾਣ ਦਾ ਬਣਾਉਣਾ ਕਿ ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਤਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲ ਸਕੇ, ਇਹ ਵੀ ਕਿਸੇ ਚੁਣੌਤੀ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਹੁਣੀ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਇਨ ਬਿਨ ਢੁਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਰਾਗੀ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ, ਓਥੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਚਰ ਕੇ ਵੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤਕ ਧਰਤੀ ਗਾਹੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਸਦਾ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਏ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਉਤਰ ਬੜੇ ਭਾਵਪੂਰਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਉਦਾਹਰਨ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਵਿਖੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਹੋਣ ਸਮੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਬੜੇ ਹੀ ਸਾਦੇ ਪਰ ਸਾਰਥਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਣ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪਾਏ ਨਿੱਗਰ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਲੁਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਜਾਂ ਪੰਥ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੱਲ ਕੀ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬਾਰੇ ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕੋਈ ਅਚਾਨਕ ਲਿਆ ਫ਼ੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੀ ਉਸ ਤਮੰਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ ਜੋ ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਚਿਰਾਂ ਤੋਂ ਸੀ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਜਾਵੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ ਅਖ਼ਬਾਰ 'ਅਜੀਤ' ਵਿਚ ਲਿਖਦਿਆਂ ਲਿਖਦਿਆਂ ਕੁਝ ਇੱਕ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦੇ ਫ਼ੀਚਰ ਵੀ 'ਧਰਮ ਤੇ ਵਿਰਸਾ' ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿਚ ਲਗਾਏ ਸਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਖਨ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੁਆਰਾ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਪਈ ਸਾਂਝ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ 'ਅਜੀਤ' ਲਈ ਫ਼ੀਚਰ ਲਿਖਿਆ। ਏਥੋਂ ਹੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਅੱਜ ਇਹ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਿਤਾਬ ਮੇਰੇ ਇਕੱਲੇ ਵਲੋਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਹੋਰਨਾਂ ਲੇਖਕ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੁਣਾਂ ਦੇ ਵਿਚਰਨ ਦਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਂਝਾਂ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਬੜਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪਾਠਕਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਮੁਕੰਮਲ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਭਾਗ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਨੇੜਿਉਂ ਜਾਨਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਹਸਤੀਆਂ ਵਲੋਂ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਲੇਖਕ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਲਿਖ ਕੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਮੁੱਲਵਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਆਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਸ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਯਤਨ ਨੂੰ ਸੁਹਿਰਦ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਜਰੂਰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰੇਗਾ। ਪੁਸਤਕ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡੇ ਸੁਝਾ ਸਦਾ ਸਿਰ ਮੱਥੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਵਕਤਾ

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

(ਮੇਰੀ ਕਲਮ ਤੋਂ)

ਜਨਮ, ਬਚਪਨ ਅਤੇ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ੧੧ ਜੁਲਾਈ ੧੯੪੩ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ਪਿੰਡ, ਉਦੋਕੇ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਜਸਵੰਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ । ਉਹਨਾ ਦਾ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਏ ਸੁਰੋ ਪੱਡਾ, ਜੋ ਜਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਕਸਬਾ ਮਹਿਤਾ ਚੌਂਕ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲ਼ੇ ਪਾਸੇ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਹੁਰੀਂ ਤਿੰਨ ਭਰਾ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ, ਸ: ਬਚਨ ਸਿੰਘ, ਗਿਆਨੀ ਕੁੰਦਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਇਕ ਭੈਣ ਚਰਨ ਕੌਰ ਜੀ ਸਨ/ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਬਚਪਨ ਆਪਣੀ ਦਾਦੀ ਮਾਤਾ ਇੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਖੇਡਦਿਆਂ ਬੀਤਿਆ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਕੁੱਦਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਖੂਬ ਮਾਣਿਆ। ਘਰੇਲੂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾਰਮਿਕ ਸੀ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿਚਲੇ ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਰੰਗਤ ਆਪ ਤੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਸੂਝ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗਿਆਤਾ ਵੀ ਸਨ। ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਦਕਾ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਮੁਖ ਗ੍ਰੰਥੀ ਤੱਕ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਹੁਣਾਂ ਨੂੰ ਬੇਸ਼ੱਕ ਮੁਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗਿਆਤਾ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੁਰਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਓਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਸੰਥਿਆ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਕਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੰਥਿਆ ਦੌਰਾਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗੁੱਝੇ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਪ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਚਪਨ ਸਮੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਮੁੱਢ ਬੱਝਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਰਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਮੁਕਾਮ ਤੇ ਅੱਜ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਨ, ਉਸ ਤੋਂ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਇਹ ਕਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਲਈ ਮੁੱਢਲੀ ਸਿਖਿਆ ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਕਾਗਜ਼ੀ ਡਿਗਰੀਆਂ ਤੋਂ ਕਈ ਦਰਜੇ ਉਚੇਰੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਬੜਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆਪਣੀ ਸਮੁੱਚੀ ਤਾਲੀਮ ਦੇ ਬੀਜ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਮੁੱਢਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਿਹਾਰਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਉਚ ਤਾਲੀਮ ਹਾਸਲ ਕਰਨੀ

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਢਲੀ ਤਾਲੀਮ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਚ ਤਾਲੀਮ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਵਲੋਂ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਮੁਢਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਵਲੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ੧੯੫੮ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਚੱਲਦੀ, ਪੰਥ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਆਣ ਦਾਖਲ ਹੋਏ। ਇਹ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਉਹ ਮਹਾਨ ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾ, ਹੈ ਜੋ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਖੋਲ੍ਹੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਕੇਵਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਪੰਥ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸੋਝੀ ਦੇਣ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਤਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਫਿਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਆਪਣੇ ਇਸ ਮਿਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਕਈ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਰਾਗੀ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਦਿੱਤੇ। ਏਥੋਂ ਸਿੱਖਿਅਤ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ, ਕਥਾਕਾਰਾਂ, ਰਾਗੀਆਂ, ਤਬਲਾ ਵਾਦਕਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਬਹੁਤ ਲੰਬੀ ਹੈ, ਜੋ ਏਥੇ ਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਕੌਮ ਦੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਮਰਜੀ, ਰਸੂਖ਼ ਅਤੇ ਉਦਮ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਏਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਕਲਾਸਾਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਨ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਰਾਗੀ ਅਤੇ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਦੀ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੀ ਸੀ। (ਇਹ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਅੱਜ ਵੀ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ)। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਝੁਕਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵੱਲ ਸੀ ਪਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨੀਆ ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੇ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਰਾਗੀ ਬਣਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਆਪ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਅਧਿਆਪਕ ਪ੍ਰੋ. ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕਾਲਜ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ, ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਬੇਹੱਦ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਲੋਂ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇ ਆਪ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਪਿਛੋਂ ਰਾਗੀ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰ ਕੇ ਜਦੋਂ ਆਪ ਰਾਗੀ ਵਜੋਂ ਸਰਵਿਸ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ਏਸੇ ਸਮੇ ਹੀ ਆਪ ਨੇ ਵਿਦਵਾਨੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਪਾਸ ਕੀਤੀ। ਵਿਦਵਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ੧੯੬੬ ਈਸਵੀ ਵਿਚ

ਆਪ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਗਿਆਨੀ ਦਾ ਕੋਰਸ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਪ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ 'ਗਿਆਨੀ' ਸ਼ਬਦ ਜੁੜਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਹਰ ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿਖੇ ਦਾਖਲੇ ਸਮੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ। ਅੱਖਰਾਂ/ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੰਗੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰਾਗੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਅਨੰਦਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ੧੯੬੦ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੯੬੭ ਈਸਵੀ ਤੱਕ ਇਹ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਅਹਿਮ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਸਮੇ ਦੌਰਾਨ ਕੁਝ ਕੁ ਸਮਾ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਪੰਥਕ ਹਸਤੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਪਰ ਇਸ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੇ ਅਰਸੇ ਦੌਰਾਨ ਆਪ ਇੱਕ ਨਿਪੁੰਨ ਰਾਗੀ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰੇ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ੧੯੬੭ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਮੇ ਸਮੇ ਕੀਰਤਨ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸੇਵਾ ੧੯੬੭ ਤੱਕ ਨਿਭਾਈ ਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣ ਗਏ।

ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਤਾਲੀਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ੧੮ ਦਸੰਬਰ ੧੯੬੦ ਈਸਵੀ ਵਾਲ਼ੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ। ਰਾਗੀ ਵਜੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸੇਵਾ ਸਥਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਪਿੱਪਲੀ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸੀ। ਇਹ ਸੇਵਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਰਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਮਈ ੧੯੬੧ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਪਿੱਪਲੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸੇਵਾ ਤਿਆਗ ਕੇ ਆਪ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਕਮੇਟੀ) ਵਿਚ ਬਤੌਰ ਰਾਗੀ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ। ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਤੋਂ ਅਸਤੀਫਾ ਦੇ ਕੇ ਨਵੰਬਰ ੧੯੬੧ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤਰਨਤਾਰਨ ਵਿਖੇ ਸੇਵਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੬੨ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਬਦਲੀ, ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤਰਨਤਾਰਨ ਤੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀਂਦ (ਹਰਿਆਣਾ) ਵਿਖੇ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਏਥੋਂ ਮਈ ੧੯੬੪ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਆਪ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਆਣ ਲੱਗੇ। ਢਾਈ ਸਾਲ ਦੇ ਕਰੀਬ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਏਥੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਅਕਤੂਬਰ ੧੯੬੬ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਅਧਿਆਪਕ ਬਣਾ ਕੇ, ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲਾ ਬੁੱਢਾ ਜੌਹੜ (ਰਾਜਿਸਥਾਨ) ਵਿਖੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਾਸੀਕਲ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣ ਹਿੱਤ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ ੧੯੬੭ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਕੀਰਤਨ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਲਈ।

ਇਸ ਸਮੇ ਦੌਰਾਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਜਿਥੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੇ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਓਥੇ ਆਪ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਮਨੋਹਰ ਕੀਰਤਨ ਦੁਆਰਾ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕੀਤਾ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚਲਾ ਇੱਕ ਰਾਗੀ ਵਜੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣਨਾ

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਰਾਗੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣਨਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਫੈਸਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਕਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਗਤਾਂ ਸਨਮੁਖ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ, ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਣੀ, ਗੁਰਮਤਿ ਲੇਖਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣਾ ਆਦਿ ਸਭ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹੀ ਸੇਵਾਵਾਂ ਹਨ ਪਰ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ਼ਬਦ ਲੈਕਚਰ ਜਾਂ ਕਥਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਹੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਰਾਗੀ ਸਿੰਘ, ਤਬਲਾ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤਬਲਾ ਵਾਦਕ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪੰਥਕ ਲੇਖਕ ਕਹਿ ਕੇ ਵਡਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰਾਗੀ ਬਣਨਾ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਪਹਿਲੀ ਪਸੰਦ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਰਾਗੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮਾਣ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਧ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਵਾਲੇ ਪਾਸਿਉਂ ਕਸਾਰਾ ਹੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚੋਂ ਬੈਠ ਕੇ ਕਥਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਥੋਹੜਾ ਬਹੁਤਾ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਕੇ ਲੈਕਚਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਲੀਡਰ ਹੀ ਸਮਝ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਰਾਗੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣਨਾ ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਹੁਣਾਂ ਰਾਗੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣ ਕੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਮਾਇਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਮਿਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਸਗੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚ ਸਮਰਪਣ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਸ਼ਾ ਹੈ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ, ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਹੁਣਾਂ ਤੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਇਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਰਾਗੀ ਬਣੇ ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਖ਼ੁਦ ਇੱਕ ਗ੍ਰੰਥੀ/ਕਥਾਕਾਰ ਵਜੋਂ ਵਿਚਰਦੇ ਸਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਤੇ ਕਥਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਲਗਾਓ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਮੁਤਾਬਕ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਕਥਾ/ਲੈਕਚਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਨ ਟਿਕਦਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਸਹਿਵਨ ਹੀ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਦਕਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇ ਦੌਰਾਨ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਭਾਗ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਸੀ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਗੀ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੋਣ ਦੇ ਰਹੀਆਂ। ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਜੋ ਹੋਰ ਵੀ ਬਣਿਆਂ, ਉਹ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਚੱਲਦੇ ਕੀਰਤਨੀ ਜਥੇ ਨਾਲੋਂ ਇਕੱਲੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿਚਰਨਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਸੰਦ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਮੇ ਦੀਆਂ ਪੰਥਕ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਸੰਤ ਫ਼ਤਿਹ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸੰਤ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੜਵਈ, ਸੰਤ ਅਜਾਇਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ, ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਣ ਯੋਗਤਾ, ਰੁਚੀ ਅਤੇ

ਆਮ ਵਾਕਫ਼ੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ। ਨਤੀਜਾ, ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਰਾਗੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣ ਗਏ। ੧੯੬੭ ਈਸਵੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਬਣ ਕੇ ਆਪ ਨੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮਾ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ।

ਇਸ ਸਮੇ ਦੌਰਾਨ ਕੁਝ ਅਗੂਆਂ ਦੀ ਗ਼ਦਾਰੀ ਕਾਰਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ, ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਉਪਰ ਆਏ ਸੰਕਟ ਕਾਰਨ, ਕੁਝ ਸਮਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਨਾਲ਼, ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੀ ਦੇ ਪੀ.ਏ. ਵਜੋਂ ਵੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਪਈ।

ਇਸ ਪੰਧ ਦੌਰਾਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੁਣਾਂ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਪੰਥਕ ਜਲਸਿਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਫਿਰ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪ ਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੁਣਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਸਫ਼ਰ ਅੱਜ ਵੀ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਲੇਖਕ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਤੀ

ਲਿਖਣ ਦੀ ਕਲਾ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਕੀਮਤੀ ਤੋਹਫ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਦਾਤੇ ਦੀ ਇਹ ਦਾਤ ਜਿਸ ਦੀ ਵੀ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਲਾ ਦੇ ਬਲਬੂਤੇ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨਾਮ ਕਮਾਇਆ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਕਲਾ ਨਾਮ ਚਰਚਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਇਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਬੱਬ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕੇ ਹੀ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਕਿਸੇ ਧਿਰ/ਧੜੇ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਲਿਖਤ ਸਾਡੇ ਮਨ ਇਸ ਕਦਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਇੱਕਦਮ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਕੇ, ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਨਵੀਂ ਘੜ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਹਕੀਕਤ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰ ਬਦਲਦੇ ਅਕਸਰ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੋਕਾਂ, ਧਿਰਾਂ, ਪਾਰਟੀਆਂ ਆਦਿ ਵਲੋਂ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਅੱਖਰ ਜਦੋਂ ਕਾਗਜ਼ ਦੀ ਹਿੱਕ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਅਮਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਪਾਠਕਾਂ ਵਲੋਂ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿਚੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਚਾਰ ਅਕਸਰ ਪ੍ਰਵਾਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਰੁੱਖੇਪਣ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਤੋਂ ਵਿਰਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਓਥੇ ਕੁਝ ਲੇਖਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ, ਰੌਚਕ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹਾਣ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਲਿਖਣ ਕਾਰਨ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਗਾਹ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵੀ ਕੁਝ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਖੱਟੇ ਮਿੱਠੇ ਅਨੁਭਵਾਂ ਅਤੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ, ਪਾਠਕਾਂ ਨੇ ਕਬੂਲਿਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੋਇਆ ਪਾਠਕ ਅੱਕਦਾ/ਥੱਕਦਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਲੇਖ ਮੁਕਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਸਰਾ ਵੀ ਇੱਕੋ ਹੀ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਫਿਰ ਤੀਸਰਾ, ਚੌਥਾ ਤੇ ਫਿਰ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ…। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੁਣਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹੀ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਦਾ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਕਿਤਾਬ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਜੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਕੋਈ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਖ਼ੁਦ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖ ਲਵੋ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਵੀ ਠੀਕ ਏਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇੰਟਰਨੈਟ ਦੁਆਰਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਵੈਬਸਾਈਟਾਂ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹਨੀਆਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਸੁਆਦ ਪਿਆ ਕਿ ਹਰੇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਈਟ ਤੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਲੱਭਣੀਆਂ। ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਦਸਤਾਰ ਸਜਾਈ ਰਵਾਇਤੀ ਜਿਹੇ ਅਕਾਲੀ ਲੱਗਦੇ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਗਭਗ ਹਰੇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਤੇ ਹੀ ਛਾਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਜੇਕਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਹੋਈ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਣ ਕਲਾ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਕਰਨ ਦੌਰਾਨ ਲੇਖ ਲਿਖਣੇ ਜੋ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਿਲੇਬਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੋਰਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਪਰਚਿਆਂ

ਵਿਚ ਛਪਣ ਦਾ ਸਿਲਸਲਾ ੧੯੬੬ ਈਸਵੀ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਲੇਖ, ਜੋ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਖਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਛਪਿਆ, ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਧਰਮ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਬਾਰੇ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਿਆਨੀ ਜੀ, ਕੁਝ ਵਕਫ਼ਿਆਂ ਬਾਅਦ ਸਮੇ ਸਮੇ ਪੱਤਰਾਂ ਲਈ ਲੇਖ ਲਿਖਦੇ ਰਹੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਤਾਂ ਉਹ ਧਾਰਮਿਕ ਲੇਖ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਪੰਥ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਸਤੀਆਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਜੋਲ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਪੰਥਕ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਪੰਥਕ ਮਸਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰਟਨ ਦੌਰਾਨ ਹੋਏ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕੀਤਾ ਹਨ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਲੇਖ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਖਬਾਰਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਵੈਬਸਾਈਟਾਂ ਤੇ ਛਾਇਆ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲਿਖਦੇ ਅਤੇ ਛਪਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪਾਉਣ ਵੱਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪਾਉਣ ਬਾਰੇ ਵੀ ਬੜੀ ਰੋਚਕ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲਣੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਣਾ ਕਿ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਛਪਵਾਈ ਅਜੇ ਤੱਕ? ਏਸੇ ਹੀ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੁਣਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ 'ਸਚੇ ਦਾ ਸਚਾ ਢੋਆ'। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਨਵੰਬਰ ੨੦੦੬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋਈ ਅਤੇ ਚਾਰ ਐਡੀਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚ ਛਪੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਲੇਖ ਧਾਰਮਿਕ ਹੀ ਸਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਲੋਂ ਯਾਦਾਂ ਸਾਂਭਣ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਗਏ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਕਿਤਾਬ 'ਉਜਲ ਕੈਹਾਂ ਚਿਲਕਣਾ' ੨੦੦੭ ਵਿਚ, ਤੀਸਰੀ 'ਯਾਦਾਂ ਭਰੀ ਚੰਗੇਰ' ੨੦੦੮ ਵਿਚ, ਚੌਥੀ 'ਬਾਤਾਂ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ' ੨੦੧੦ ਵਿਚ ਅਤੇ ਹੁਣ ਆਈ ਨਵੀਂ ਪੰਜਵੀਂ ਕਿਤਾਬ 'ਜੋ ਵੇਖਿਆ ਸੋ ਆਖਿਆ' ਜਨਵਰੀ ੨੦੧੧ ਵਿਚ, ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਲਗਾਤਾਰ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਬੇਰੋਕ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਸੋ ਵੱਖ ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਛਪੇ ਸੈਂਕੜੇ ਲੇਖਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਥਾਪਤ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਦਾ ਅਹਿਮ ਮਣਕਾ ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗ਼ਲਤ ਬਿਆਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪੰਥਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਮੁਦਈ

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਉਹ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਹਨ ਜੋ ਸਦਾ ਹੀ ਪੰਥਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਮੁਦਈ ਰਹਿ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਹੇਠ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਿਯਾਦਾ ਨੂੰ ਸੇਧਤ ਜੀਵਨ ਜਿਊਂਦਿਆਂ ਉਹਨਾ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੰਥਕ ਜਾਬਤੇ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਗੱਲ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਈ ਮਰਯਾਦਾਵਾਂ ਸਾਡੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਡੇਰੇਦਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਮਰਯਾਦਾਵਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਲਈ ਅਕਸਰ ਚੁਣੌਤੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਲੰਮਾ ਸਮਾ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹਨਾ ਨੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਬਣਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਮਾਣ ਹਰ ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਪਰ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਿੱਖੀ ਰੂਪੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਅੱਜ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਲਾਲਸਾਵਾਂ ਖਾਤਰ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਣ ਦੇ ਯਤਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਡੇਰੇਦਾਰੀ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਦੱਸਣ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਆਰੰਭੇ ਡੇਰੇ ਦਾ ਮਿਸ਼ਨ ਵੱਡਾ ਸਮਝੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਕੀਕਤ ਬਿਆਨਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੁਝ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਉਂਦੇ ਡੇਰੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਪੁਰਬ ਮਨਾਉਣੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਮੁਖੀਆਂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਸਮਾਗਮ ਕਰਨਾ ਹੀ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਮੁਤਾਬਕ ਪੰਥਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੋਮਾ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਅਤੇ ਆਮ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਤਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਕੌਮ ਦਾ ਭਲਾ ਹੈ।

ਮੇਰਾ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ’ਚ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ

ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਖ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਰਿਸ਼ਤਾ

ਮੇਰਾ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਵੀ ਇੱਕ ਸਬੱਬ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਨਵਰੀ ੨੦੦੯ ਵਿਚ ਮੈਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਬੇਹੱਦ ਕਰੀਬੀ ਦੋਸਤ ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਖੁਰਮਣੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਵੈੱਬਸਾਈਟ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਖਨ ਡਾਟ ਕਾਮ' ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੇਖਕ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ। ਏਸੇ ਹੀ ਸਿਲਸਲੇ ਤਹਿਤ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦੌਰ ਦੌਰਾਨ ਅਸੀਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਲੇਖਕ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਈ-ਸੁਨੇਹੇ ਭੇਜੇ ਕਿ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜੋ ਅਤੇ ਵੈਬਸਾਈਟ ਤੇ ਪੋਸਟ ਕਰਨ ਲਈ ਰਚਨਾਵਾਂ ਸਾਡੀ ਝੋਲੀ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਓ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇੱਕ ਸੁਨੇਹਾ ਘੱਲਿਆ। ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਜਵਾਬੀ ਸੁਨੇਹੇ ਵਿਚ ਬੇਹੱਦ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਭੇਜਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਖਨ' ਵਿਚ ਲਗਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਈ-ਮੇਲ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਓਸੇ ਵਕਤ ਹੀ ਮੈਟਰ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ।

ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਖਨ' ਤੇ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਇੱਕ ਲੇਖ ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਸੀ, ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਆਕਰਣ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਭੇਦ ਖੋਹਲੇ ਗਏ ਸਨ ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਪਰੂਫ਼ ਰੀਡਰ ਸਹਿਵਨ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਸਮੇ ਆਮ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਭਾਵਪੂਰਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਲੇਖ ਨੂੰ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਤੇ ਲਗਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੇਖ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੱਜਣਾਂ ਦੀਆਂ ਈ-ਮੇਲਾਂ ਵੀ ਆਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹੋ ਹੀ ਸਮਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਸਾਂਝ ਬਣੀ ਅਤੇ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕਰੀਬੀ ਮਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਈ।

ਪੋਲੈਂਡ ਤੇ ਸਵਿੱਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਵਿਚ

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ

ਵਾਰਸਾ (ਪੋਲੈਂਡ) ਵਿਚ:

ਨਵੰਬਰ ੨੦੦੯ ਵਿਚ ਪੋਲੈਂਡ ਵੱਸਦੇ ਮਿੱਤਰ ਰਾਗੀ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਤਕੋਹਾ ਹੁਣਾਂ ਕੋਲ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਤੇ ਮੇਰਾ ਕਥਾ ਕਰਨ ਜਾਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਬਣਿਆਂ। ਏਥੇ ਪੋਲੈਂਡ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਵਾਰਸਾ ਵਿਚ ਸਥਿੱਤ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵਿਚ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਠਹਿਰਿਆ ਸਾਂ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਮੈਂ ਅਤੇ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਔਨਲਾਈਨ ਮੈਗ਼ਜ਼ੀਨ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਲੇਖ ਜੋ ਲੱਗ ਭੱਗ ਹਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵੈੱਬਸਾਈਟ ਤੇ ਛਾਇਆ ਸਨ, ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ:

ਬਈ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤਾਂ ਇਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੀ, ਮਨੁਖੀ ਅਤੇ ਪੰਥਕ ਮਸਲਿਆਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਪਰ ਕਮਾਲ ਦੀ ਪਕੜ ਰੱਖਦੇ ਨੇ। ਇੰਟਰਨੈਟ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਛਾਏ ਹੋਏ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ! ਇੱਕ ਇਹ ਨੇ ਕਿ ਨਿਰੰਤਰ ਛਪਦੇ ਨੇ ਤੇ ਇੱਕ ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਜੋ ਟਾਈਪ ਕਰਨ ਹੱਥੋਂ ਹੀ ਬੱਸ…।

ਉਸ ਦੀ ਇਸ ਟਿਪਣੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਉਮਰ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਘਾਲਣਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲਈ ਵੀ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਯਾਰ, ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਧੰਨ ਹਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ!"

ਸਵਿੱਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਵਿਚ:

ਪੋਲੈਂਡ ਵਿਚਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੁਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਰਦਾਰ ਜਵਾਹਰ ਜੋਤੀ ਸਿੰਘ (ਜੇ ਜੇ ਸਿੰਘ) ਅਤੇ ਸ: ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਿੱਝਰ ਦੇ ਪਿਆਰ ਸਦਕਾ ਮੈਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਬੇਹੱਦ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਦੇਸ਼, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਏਥੇ ਮੈਂ ਦਸ ਕੁ ਦਿਨ ਰੁਕਿਆ ਸਾਂ। ਏਥੋਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਂਗਨਥਾਲ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਏਥੇ ਤਾਂ ਸਾਇੰਸਦਾਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਗੁਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ ਜੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ: ਭੁੱਲਰ ਨਾਲ ਵੀ ਇੰਟਰਨੈਟ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਹੀ ਸਾਡਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੈਟਰ ਕਈ ਵਾਰ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਖਨ' ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਈ-ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਹਾਂ, ਜੇਕਰ ਹੋ ਸਕੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰਨਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫ਼ੋਨ ਨੰਬਰ ਵੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਏਸੇ ਦੌਰਾਨ ਭੁੱਲਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਮਿਲਣੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ।

ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਦੋ ਐਤਵਾਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਵਾਪਸੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਰਾਤ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਬੀਰ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ ਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ। ਭੁੱਲਰ ਸਾਹਿਬ ਸਵਿੱਸ ਦੇ ਜ਼ਿਊਰਿਖ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਮੈਂ ਰਾਤ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਕੁ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸਾਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਵੇਰੇ ਮੇਰੀ ਵਾਰਸਾ ਦੀ ਫ਼ਲਾਈਟ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਰਾਤ ਦੇ ਕੋਈ ਦੋ ਵਜੇ ਤੱਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ

ਗੱਲਾਂ ਚੱਲੀਆਂ ਤਾਂ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆ ਗਿਆ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਿਆਂ ਸ: ਭੁੱਲਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਹੁਰੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵੀ ਇਕ ਰਾਤ ਰਹਿ ਕੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵੀ ਓਸੇ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੌਰੇ ਤੇ ਆਏ ਸਨ ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਉਹ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਹੁਣ ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਸਾਂ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਕਿੰਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬ ਆਉਣਾ

ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਵਿਰਾਸਤੀ ਮੇਲਾ (੨੦੧੦) ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਿੱਲੀ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਪਕ ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਓਠੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਹ ਵਿਰਾਸਤੀ ਮੇਲਾ ਵੇਖਣ ਗਏ। ਵਿਰਾਸਤੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਅਧੀਨ ਅਸੀਂ 'ਦੁੱਲਾ' ਅਤੇ 'ਬੁੱਲ੍ਹਾ' ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੇਖੀ। ਵਾਪਸੀ ਸਮੇ ਰਾਤ ਦੇ ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ ਅਸੀਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੇਖਣ ਦਾ ਵੀ ਨਿਰਨਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਪਿੰਡ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰੱਦ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਸੀ ਪਰ ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਓਠੀ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਓਠੀ ਜੀ ਦਾ ਫ਼ੋਨ ਆਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵਿਰਾਸਤੀ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਾਲੇ ਮਿਲੇ ਸਨ।

ਓਠੀ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਮਿਲਣੀ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ:

ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਇੱਕ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਇਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕਿਤੇ ਵੇਖੇ ਲੱਗਦੇ ਨੇ! ਪ੍ਰੋ: ਗਿੱਲ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਹੀ ਲਿਆ, "ਸਰ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਤੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈ! ਤੁਹਾਡਾ ਚੇਹਰਾ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਗਲਤ ਨਾ ਹੋਵਾਂ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋ ਨਾ!"

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ?"

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਅਣਮੋਲ ਰਚਨਾਵਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਵੈੱਬਸਾਈਟਾਂ ਤੇ ਅਕਸਰ ਲੱਗਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਫੋਟੋ ਵੀ। 'ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਖਨ' ਤੋਂ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਚਲਾਉਂਦੇ ਨੇ ਜੋ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਹਨ।"

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਜੇਕਰ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਤੁਹਾਡੇ ਮਿੱਤਰ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਆਮਦ ਬਾਰੇ ਜ਼ਰੂਰ ਦੱਸਿਓ ਤੇ ਮੇਰਾ ਮੋਬਾਇਲ ਨੰਬਰ ਲਿਖ ਲਓ; ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ।"

ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਓਠੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਮੋਬਾਇਲ ਨੰਬਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਮੈਂ ਇੱਕ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਲਿਖ ਲਿਆ।

ਕੁਝ ਦਿਨ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਕਾਰਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਿਹਾ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤਦਿਆਂ ਮੈਂ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਯਾਦਾਂ ਭਰੀ ਚੰਗੇਰ' ਦੇ ਰਿਲੀਜ਼ ਸਮਾਰੋਹ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਓਠੀ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਨੰਬਰ ਦਿਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨੰਬਰ, ਜਿਸ ਵਰਕੇ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਵਰਕਾ ਘਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਓਠੀ ਤੋਂ ਨੰਬਰ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਮੋਬਾਇਲ ਤੇ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਫ਼ੋਨ ਨਾ ਚੁੱਕਿਆ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਕਿ

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵਿਚ ਹੋਣਗੇ, ਮੈਂ ਦੁਬਾਰਾ ਫ਼ੋਨ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਰਈਏ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਪ੍ਰੋ. ਸੁਖਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਮੈਂ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹਾਂ) ਕੋਲ਼ ਰੁਕ ਗਿਆ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਜਿਸ ਨੰਬਰ ਤੇ ਮੈਂ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਤੋਂ ਫ਼ੋਨ ਆਇਆ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਕੌਣ ਬੋਲਦੇ ਹੋ?" ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ।" ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ, "ਕੇਹੜੇ?" ਮੈਂ ਆਖਿਆ, "ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਖਨ ਵਾਲਾ।" ਉਹਨਾਂ ਝੱਟ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਥਿਤ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ, ਸ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸ ਪਹਿਲੀ ਮਿਲਣੀ ਸਮੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਦੋ ਢਾਈ ਘੰਟੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਚੱਲਿਆ। ਏਸੇ ਮਿਲਣੀ ਸਮੇ ਹੀ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸੇਵਾ ਸਥਾਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਦਿਆਲਾ, ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਆਉਣ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨਾਲ ਰੂਬਰੂ ਕਰਨ ਲਈ, ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਸਹਿਮਤੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫ਼ੋਨ ਕਰਕੇ ਆਉਣ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਕੇ, ਜਲਦੀ ਆਉਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਸੈਟ ਪ੍ਰੇਮ ਭੇਟਾ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਦਿੱਤਾ।

ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਵਿਦਿਆਲੇ ’ਚ

ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਰੂਬਰੂ

ਉਸ ਦਿਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਮੁਤਾਬਕ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਵਿਖੇ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮਤਿ ਸਿਖਲਾਈ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਪਿੱਛੇ ਕੀਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ ਆਉਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਫ਼ੋਨ ਤੇ ਆਉਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਦੇਣਗੇ ਪਰ ਹੋਇਆ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ। ਮੈਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸੱਤ ਕੁ ਕਿੱਲੇ ਦੂਰ ਸਥਿਤ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਦਿਆਲੇ (ਜਿਸ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ) ਵਿਚ ਅਜੇ ਗੇਟ ’ਤੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਇੱਕ ਕਾਰ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਰੁਕ ਗਈ। ਇਸ ਕਾਰ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਮਿਤਰਾਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਈਆ ਹਵੇਲੀਆਣਾ (ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ) ਸਨ। ਕਾਰ ’ਚੋਂ ਉਤਰਦਿਆਂ ਹੀ ਫ਼ਤਿਹ ਸਾਂਝੀ ਹੋਈ।

ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹਵੇਲੀਆਣਾ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਅੱਜ ਤਾਂ ਦਿਨ ਚੰਗਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ”।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਕੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ?”

ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਸਬੱਬੀਂ ਹੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਏਥੇ ਹੀ ਮਿਲ ਪਏ ਹੋ!”

ਏਨੇ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਿਚੇ ਹੀ ਬੋਲ ਪਏ, “ਇਹ ਸਬੱਬੀਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ; ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਹੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਏ ਹਾਂ ਏਥੇ!”

ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਰਸਤਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਆਇਆ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਣਾ ਹੈ ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਂ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਏ ਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ; ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹਾਂ।“

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਤਾਂ ਪਤਾ ਹੀ ਐ ਕਿ ਮੈਂ ਭੁਲੱਕੜ ਹਾਂ!” ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬੋਲੇ।

ਮੇਰੀ ਅਤੇ ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਆਪਸੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਵੇਖ ਕੇ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਾਣਦੇ ਮੈਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸਨ ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਤੁਸੀਂ ਦੱਸ ਹੀ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਆ ਜਾਂਦਾ।” ਇਸ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭੁਲੱਕੜ ਹੋਣ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਕੇ, ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੇਰਾ ਫ਼ੋਨ ਨੰਬਰ ਭੁੱਲ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਦਿੱਤੀ।

ਕੁਝ ਸਮਾ ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ, ਸ: ਗੁਰਦੇਵ ਸਿੰਘ ਕੋਟਲੀ ਜੀ ਵੀ ਆ ਗਏ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਦੱਸਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਕੋਟਲੀ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਅਜੀਤ ਵਿਚ ਛਪਦੇ ਰਹੇ ਕਾਲਮ 'ਮੈਨੂੰ ਨਵਾਂ ਸਵੇਰਾ ਕੀ ਜਾਣੇ' ਵਾਲੇ ਹਵੇਲੀਆਣਾ ਜੀ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਚੇਹਰਾ ਤਾਂ 'ਅਜੀਤ' ਰਾਹੀਂ ਚਰਚਿਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਚਲੋ ਮੇਰਾ , ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਖਾ ਹੋ ਗਿਆ।"

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਅਤੇ ਕੋਟਲੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਥਕ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਚੱਲ ਪਈਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਟਲੀ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਸਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਵਿਚੋਂ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰ ਕੋਟਲੀ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦਿਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਏਨੇ ਨੂੰ ਚਾਹ ਆ ਗਈ।

ਚਾਹ ਪੀਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਸਨ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਘੰਟਾ ਕੁ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਅਤੇ ਤਜਰਬੇ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਬਾਰੇ ਨੁਕਤੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਦ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਬਿਤਾਏ ਦਿਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਰਹੇ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਲੋਂ ਦੱਸੀਆਂ ਉਸਾਰੂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਨੇ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ। ਅੰਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਸਵਾਲ ਵੀ ਕੀਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਸਰਲਤਾ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ। ਸ: ਹਵੇਲੀਆਣਾ ਜੀ ਨੇ ਯਾਦਗਾਰੀ ਫੋਟੋ ਖਿੱਚੀ।

ਏਥੋਂ ਹੀ ਅਸੀਂ (ਮੈਂ, ਗਿਆਨੀ ਜੀ, ਸਰਦਾਰ ਕੋਟਲੀ ਜੀ ਅਤੇ ਸ: ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ) ਭਾਰਤ ਪਾਕਿ ਸਰਹੱਦ ਤੇ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਬਣੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਰਸ਼ਨ ਸਥਾਨ ਤੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਥਿਤ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਏਥੇ ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ ਲਗ ਭਗ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਹੱਦ ਤੋਂ ਸਾਫ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਛੜੇ ਅਸਥਾਨ, ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕੁਝ ਯਾਦਗਾਰੀ ਤਸਵੀਰਾਂ ਖਿੱਚੀਆਂ। ਏਥੋਂ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੁਣਾਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ, ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫੋਟੋ ਕਲਾਕਾਰ ਅਤੇ ਲੇਖਕ, ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ, ਬਟਾਲਾ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਵਿਦਿਆਲੇ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ।

ਟੈਲੀਵਿਯਨ ਇੰਟਰਵਿਊ

੧੩ ਅਪ੍ਰੈਲ ੨੦੧੦ ਤੋਂ ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੨੦੧੦ ਤੱਕ ਮੇਰੀ ਡਿਊਟੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਾਜਨਾ ਦਿਵਸ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ, ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸੀ। ਮੈਂ ੧੩ ਦੀ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਇਸ ਰੁਝੇਵੇਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝਾ ਹੋਇਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਘਰ ਵੀ ਥੋਹੜਾ ਸਮਾ ਹੀ ਜਾ ਸਕਿਆ ਸਾਂ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ੧੪ ਅਪ੍ਰੈਲ਼ ਨੂੰ ਸਮਾ ਕੱਢ ਕੇ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਲੈਪਟਾਪ ਚਾਲੂ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਈ-ਮੇਲ ਆਈ.ਡੀ. ਖੋਹਲੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮੇਲਾਂ ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਜਲੰਧਰ ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਆਉਣੀ ਹੈ, ਜ਼ਰੂਰ ਵੇਖਣੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮੇਲ ਸੀ, "ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਫੌਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਰਿੰਗੋ!" ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ। ਹਾਲ ਚਾਲ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਥੋਹੜਾ ਕੁ ਬੁਖਾਰ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।" ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਆਉਨਾਂ ਹੁਣੇ।" ਇੱਕ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਬੁਖਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਕੁਝ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਢਿੱਲ ਮੱਠ ਜਿਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਸਮਾ ਗੱਲ ਬਾਤ ਹੋਈ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ, "ਹੁਣ ਮੈਂ ਠੀਕ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ਾ ਚਾਹੀਦੈ, ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆ ਗਏ ਹੋ, ਬੁਖਾਰ ਉਡ ਗਿਆ ਕਿਧਰੇ ਦੂਰ!"

ਏਸੇ ਮਿਲਣੀ ਸਮੇ ਹੀ ਹੱਥਲੀ ਕਿਤਾਬ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਮੇਰਾ ਵਿਚਾਰ ਉਹਨਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਮਿਲਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪੰਧ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣੀ ਸੀ। ਮਿਲਣੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਮੇਰਾ ਘਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਡਿਊਟੀ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਵਿਹਲਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ ਸੀ। ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ਨੂੰ ਸਵੇਰ ਦੇ ਯਾਰਾਂ ਕੁ ਵਜੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ, "ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਓ, ਮੈਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ!" ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਆ ਜਾਓ।"

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਗੇਟ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ ਤਾਲਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸਾਹਮਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਪੀਲ਼ਾ ਪਰਨਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਗੇਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਣ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਲੰਘ ਆਓ!" ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਤਾਲਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ!" ਕਹਿੰਦੇ, "ਮੈਂ ਵੀ ਕਿਹਾ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੇ!" ਚਾਬੀ ਲੱਭ ਕੇ ਤਾਲਾ ਖੋਹਲਦਿਆਂ ਇੱਕ ਦੋ ਚੁਟਕਲੇ ਵੀ ਸੁਣਾ ਗਏ।

ਬੁਖਾਰ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ, "ਅਜੇ ਵੀ ਥੋਹੜੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਵਿਚ ਹਾਂ।" ਕੁਝ ਸਮਾ ਬੈਠਣ ਪਿਛੋਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਚਲੋ ਚੱਲੀਏ, ਮੇਰੇ ਘਰ ਨੂੰ!" ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਆਪਾਂ ਏਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਹੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਲੈਨੇ ਆਂ, ਜਿਹੜੀ ਕਰਨੀ ਆਂ।" ਮੈਂ ਵੀ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਜੀਵਨ, ਤਾਲੀਮ ਅਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਟੀ.ਵੀ. ਮੁਲਾਕਾਤ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਬਾਕੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਦੋ ਵਜੇ ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਤੇ 'ਸਾਡੇ ਮਹਿਮਾਨ' ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਹਿਤ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਟੈਲੀਵਿਯਨ ਸਕਰੀਨ ਤੇ ਸਨ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬੁਖਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਸਨ ਪਰ ਆਪਣੀ ਫੋਟੋ ਟੀ.ਵੀ. ਸਕਰੀਨ ਤੇ ਵੇਖ ਕੇ, ਬਿਲਕੁਲ ਤਰੋ ਤਾਜਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੇਹਰੇ

ਤੇ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਖੁਸ਼ੀ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਆਪਣੇ ਸੁਭਾ ਮੁਤਾਬਕ ਉਹ ਟੈਲੀਵਿਯਨ ਤੇ ਵੀ ਵਿਅੰਗਮਈ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਮੁੱਕਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੋਬਾਇਲ ਵੱਜਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੰਜ ਸੱਤ ਕਾਲਾਂ ਆਈਆਂ ਜੋ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੀ ਸਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਚੇਹਰੇ ਦੀ ਅਸਾਧਾਰਨ ਚਮਕ ਦੱਸ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕਾਲਾਂ ਜਰੂਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕਾਂ ਵਲੋਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਤੇ ਹੋਣਗੀਆਂ ਵੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਵਾਲ਼ੀਆਂ ਹੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਫ਼ਰ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਇੱਕ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸ ਕੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੇਹੜੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਖੁਭ ਜਾਣ। ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ''ਜੇਕਰ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਟੀ.ਵੀ. ਅੱਗੇ ਬੈਠਿਆ ਤਾਂ ਇੱਕ ਗੱਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਜ਼ਰੂਰ ਰੱਖਾਂਗਾ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਹੱਥ ਨਾ ਹਿੱਲਣ।''

ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ ਸਾਂ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਟੈਲੀਵਿਯਨ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਸਮਾ ਗੱਲ ਬਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਲੈ ਲੈਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ।

ਕਵੀ ਦੀ ਝਲਕ

ਇਹ ਗੱਲ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਨਵੰਬਰ ੨੦੧੦ ਤੋਂ ਜਨਵਰੀ ੨੦੧੧ ਦੀ ਪੰਜਾਬ ਫੇਰੀ ਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅੱਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਫਤਹਿਗੜ੍ਹ ਚੂੜੀਆਂ ਰੋਡ ਤੇ ਇੱਕ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਓਥੇ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਵਲੋਂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਬਹੁਤਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਏਨੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡਾ ਇੱਕ ਮਿੱਤਰ ਹੈ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਬੀਪੁਰੀ, ਉਸ ਨੇ ਸੱਦਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਕਰਕੇ ਜਾਣਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੇ ਸਾਡਾ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤਹਿ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਮੇ ਦੀ ਹੇਰਾਫੇਰੀ ਕਹਿ ਲਓ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕਿਸੇ ਜਾਣਕਾਰ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਮੰਗ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ ਦੱਸੀ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਨੇ ਆਂ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਰਿਕਸ਼ੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਟੈਂਪੂ ਬਹੁਤ ਜਾਂਦੇ ਆ ਉਸ ਪਾਸੇ ਨੂੰ, ਟੈਂਪੂ ਤੇ ਚੱਲਾਂਗੇ।

ਸਾਡਾ ਬੱਸ ਅੱਡੇ ਕੋਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ।

ਮੈਂ ਬੱਸ ਅੱਡੇ ਕੋਲ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਮੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕੁਝ ਸਮਾ ਉਡੀਕਣ ਤੱਕ ਵੀ ਨਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਮੈਂ ਮੋਬਾਇਲ ਫ਼ੋਨ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛਣ ਤੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੇਜ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਟੈਂਪੂ/ਰਿਕਸ਼ੇ ਆਦਿ ਤੇ ਆ ਰਹੇ ਹੋਣੇ ਆਂ ਤੇ ਤੰਗ ਕੀ ਕਰਨਾ ਵਾਂ। ਥੋਹੜਾ ਸਮਾ ਹੋਰ ਉਡੀਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੋਬਾਇਲ ਫ਼ੋਨ ਤੇ ਘੰਟੀ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਮੁਤਾਬਕ ਕਿਸੇ ਮਿੱਤਰ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ 'ਜੋ ਵੇਖਿਆ ਸੋ ਆਖਿਆ' ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਦੱਸਣ ਤੇ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੱਸ ਅੱਡੇ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਚੱਲ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਟੈਂਪੂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਏ ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚਲੇ ਲਿਫ਼ਾਫੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਤਾਬ ਕੱਢੀ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਣ ਲੱਗੇ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਇਹ ਵੀ ਇੱਕ ਅਭੁੱਲ ਯਾਦ ਹੀ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਮੈਨੂੰ ਟੈਂਪੂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਭੇਟ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਮੁਤਾਬਕ ਵਿਅੰਗ ਭਰਪੂਰ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਆਹੋ! ਜੇਕਰ ਘਰ ਫੂਕ ਕੇ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਣਾ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਟੈਂਪੂ ਕੀ ਤੇ ਫਾਈਵ ਸਟਾਰ ਹੋਟਲ ਕੀ।

ਖ਼ੈਰ, ਅਸੀਂ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਵਾਲੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਇੱਕ ਸੱਜਣ ਜੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਅਜੋਕੀ ਦਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆਂ ਆਖਦਿਆਂ ਸਟੇਜ ਸਕੱਤਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੁਣੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਖੁਲਾਸੇ ਸੁਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਰਸਮੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ, ਉਹ ਸੀ ਇੱਕ ਕਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ। ਪਾਖੰਡੀ ਸਾਧਾਂ ਤੇ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਵਿਤਾ ਜੋ ਉਹ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਏਨੇ ਚੰਗੇ ਕਵੀ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ ਸਮਾਪਤ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਨੇ ਭਰਪੂਰ ਤਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕੀਤੀ। ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਰੂਪ ਅਸਲੋਂ ਨਵਾਂ ਸੀ।

ਤਿੰਨ ਸਵਾਲ

ਸਵਾਲ – ਗਿਆਨੀ ਜੀ, ਜਿਸ ਸਮੇ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪੈਰ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਸਮੇ ਅਤੇ ਅੱਜ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਕੀ ਫਰਕ ਸਮਝਦੇ ਹੋ?

ਜਵਾਬ – ਉਸ ਸਮੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਤੇ ਸੇਵਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ, ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਲੋਕ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੰਤਗਿਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰਾਗੀ, ਢਾਡੀ, ਕਵੀਸ਼ਰ, ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਆਦਿ ਤੋਂ ਮਾਇਆ ਘੁੰਡ ਹੀ ਕਢੀ ਰੱਖਦੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਦਾਤੇ ਦੀ ਦਇਆ ਸਦਕਾ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਬਾਕੀਆਂ ਵਾਗੂੰ ਹੀ ਚੰਗਾ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹਿੰਗੇ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿਵਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਸਿਆਸਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਭਾਰੂ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਸਮੇ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਸਭ ਅੱਛਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਸਭ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹਾਂ, ਏਥੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਬੜੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਕਹਿਣੀ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਆਪ ਤਾਂ ਸੰਜਮ ਭਰਪੂਰ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਉਪਰ ਨਿਰਭਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸੰਜਮੀ ਹੋ ਸਕਣ, ਬਲਕਿ ਉਸ ਦੇ ਬੀਵੀ, ਬੱਚੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੰਸਾਰਕ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਆਰਥਿਕ ਵਸੀਲੇ ਓਦੋਂ ਵੀ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਲੋੜੀਂਦੇ ਹਨ।

ਸਵਾਲ – ਰਾਗੀਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਦੇ ਚੇਹਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਰਚਤ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ?

ਜਵਾਬ – ਲੋਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸੁਣਨ ਨਾਲੋਂ ਗਾਇਨ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਕਿ ਸੱਚ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹਨਾ ਹਰੇਕ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਥਾਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਕੀਰਤਨੀਏ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਵਿੱਦਿਆ ਪਸਾਰ ਹੋ ਰਹਿਾ ਹੈ ਕਥਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਭਾਸਦਾ ਹੈ।

ਸਵਾਲ – ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪਵਾਉਣ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਨੇ? ਕੀ ਅੱਜ ਦਾ ਪਾਠਕ ਵਰਗ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ?

ਜਵਾਬ – ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਰੁਚੀ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਲੇਖਕ ਵਰਗ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਹਿਰਦ ਪਾਠਕ। ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛਪਵਾਉਣਾ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਜੱਰਬੇ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖਣਾ, ਫਿਰ ਪੈਸੇ ਖਰਚ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਉਣਾ, ਛਪਵਾ ਕੇ ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਏਥੇ ਵੰਡਣੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਫਿਰ ਪੈਸੇ ਖਰਚ ਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਭੇਜਣੀਆਂ। ਫਿਰ ਓਥੇ ਜਾ ਕੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਤੱਕ ਅੱਪੜੀਦੀਆ ਕਰਨੀਆਂ।

ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਂ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰ ਨਾਲ਼ ਨਾਲ਼ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਲਾਭ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਭਰੇ ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਫੋਨ ਕਾਲਾਂ ਵੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ

ਇੱਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਕਹਿ ਦਿਆਂ ਕਿ ਕਿਤੇ ਇਹ ਨਾ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਕਿ ਮੈਂ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਚਾਈ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੀ ਛਪਵਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਲੱਗੇ ਰਹੋ ਹਾਲਾਤ ਆਪੇ ਬਦਲਣਗੇ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚੋਂ

ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ ਖਰੀਦਣੀ:

ਖ਼ਾਲਸਾ ਰਾਜ ਸਮੇ ਦੌਰਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਗਿਆਨੀ ਚੀਫ਼ਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼, ਬੁਰਜ ਗਿਆਨੀਆਂ ਤੇ ਘੰਟਾ ਘਰ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਜਿਹੇ ਵਿਚ, ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਸੁਸ਼ੋਭਤ ਅਖਾੜਾ ਸੰਗਲ਼ਵਾਲ਼ਾ ਦੇ ਬੂਹੇ ਤੋਂ ਇਕ ਦੋ ਦੁਕਾਨਾਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਸੱਜੇ ਹੱਥ 'ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਸਿੰਘ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਿੰਘ' ਦੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੁਕਾਨ ਦੇ ਥੜ੍ਹੇ ਉਪਰ ਸਜਾਏ, ਹੋਰ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਕਿੱਸਿਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਇਕ ਕਿੱਸਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਉਪਰ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚਮਕੌਰ ਦਾ ਯੁਧ ਕਰਦੇ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਸੀ। ਉਸ ਤਸਵੀਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ। ਮੋਟੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਸਰਵਰਕ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ 'ਜੰਗ ਚਮਕੌਰ'; ਕੀਮਤ ਲਿਖੀ ਸੀ ਚਾਰ ਆਨੇ। ਕਈ ਦਿਨ ਮੈ ਏਥੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦੇ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਲਲਚਾਈ ਜਿਹੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ਼ ਵੇਖਦੇ ਲੰਘ ਜਾਣਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੇਰਾ ਮਨ ਬਹੁਤਾ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈ ਉਸ ਦੁਕਾਨ ਅੱਗੇ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਿਰ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ਼ ਸਨ ਸਿਰਫ ਦੋ ਆਨੇ। ਬੜਾ ਹੀ ਚਿਰ ਮੈ ਲਲਚਾਈਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ਼ ਉਸ ਕਿੱਸੇ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਲੰਘ ਜਾਵਾਂ ਤੇ ਕਦੀ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਆਵਾਂ। ਸੋਚਾਂ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕੋਲ਼ ਸਿਰਫ ਦੋ ਆਨੇ ਨੇ, ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮੁੱਲ ਚਾਰ ਆਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੀ ਕਰਾਂ! ਝਕਦੇ ਝਕਦੇ ਨੇ, ਆਪਣੇ ਸੰਗਾਊ ਸੁਭਾ ਤੋਂ ਉਲ਼ਟ, ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫਿਕਸੋ ਲਾ ਕੇ ਚੰਗੀ ਸਵਾਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਦਾਹੜੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਜਾਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਨੂੰ ਮੈ ਅਧੀਨਗੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ਼ ਪੁੱਛ ਹੀ ਲਿਆ, "ਮੈ ਅਹੁ ਕਿੱਸਾ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾਂ ਪਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ਼ ਸਿਰਫ ਦੋ ਹੀ ਆਨੇ ਨੇ!" ਦੋ ਆਨੇ ਮੇਰੇ ਹੱਥੋਂ ਫੜ ਕੇ ਤਿਜੌਰੀ ਵਿਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਤੇ ਕਿੱਸਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਫੜਾਉਂਦਿਆਂ, ਬੜੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਜਿਹੇ ਨਾਲ਼, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਅਹਿਸਾਨ ਜਤਾ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਆਖਿਆ, "ਲੈ ਪੜ੍ਹ ਜਾ ਕੇ!" ਇਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਉਪਰ ਕੀਮਤ ਬੜੀ ਵਧਾ ਕੇ ਲਿਖੀ ਹੁੰਦੀ ਏ ਪਰ ਮਿਲ਼ ਸਸਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੀ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਮੌਕਾ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ। ਓਦੋਂ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਦਸ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ ਗਈ ਜਾਂ ਹੋਣ ਵਾਲ਼ੀ ਸੀ।

ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸੈਰ:

ਇਹ ਮਾਰਚ ੧੯੯੦ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਦੇਸ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਾਏ ਨੂੰ ਚਾਰ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵਧ ਸਮਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਸੱਜਣਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਖਾ ਹੀ ਆਈਏ। ਕੋਲ਼ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀ ਸੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਘਰ ਦੇ ਕਰਜ਼ੇ ਦੀ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਕਿਸ਼ਤ ਸਮੇਤ ਬਾਕੀ ਖ਼ਰਚ ਵੀ ਚੱਲਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਆਮਦਨ ਨਹੀ ਸੀ ਪਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ਼ ਕਿਸੇ ਦੀ ਅਮਾਨਤ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਪਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੁਦਾਰ, ਢਾਈ ਹਜਾਰ ਡਾਲਰ ਲੈ ਲਿਆ। ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਚੱਲੋ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਥੱਲੜੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਬੀਬੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਾਂਗਾ ਕਿ ਮੈ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਥੱਲਿਉਂ ਦੀ ਚੱਕਰ ਲਾ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਇਹ ਦੱਸ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰਾਂਗਾ। ਬੀਬੀ ਜੀ ਆਖਣਗੇ, "ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?" ਤੇ ਮੈ ਆਖਾਂਗਾ, "ਮੈ ਇਹ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।" ਨਾਲ਼ੇ ਸੱਤਰਵਿਆਂ ਦੇ ਦੌਰਿਆਂ ਸਮੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬਣੇ ਸੱਜਣਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਮੇਲੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। "ਇਕ ਪੰਥ ਦੋ ਕਾਜ।" ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਢਾਈ ਹਜਾਰ ਡਾਲਰ ਦੀ ਟਿਕਟ ਲੈ ਕੇ, ਚੌਦਾਂ ਥਾਂਵਾਂ ਦੀ ਸਟੇ ਪੁਆ ਕੇ, ਸਿਡਨੀ ਤੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ:

ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਵੇਲ਼ਾ, ਲੌਢਾ ਵੇਲ਼ਾ, ਰਾਤ ਵੇਲ਼ਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਵੇਰ ਵੇਲ਼ੇ ਨੂੰ 'ਛਾਹ ਵੇਲ਼ਾ' ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ/ਹੈ। ਛਾਹ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਲੱਸੀ। ਲੱਸੀ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਘਰੋਗੀ ਸਮਰੱਥਾ ਤੇ ਰੁਚੀ ਅਨੁਸਾਰ ਕੋਈ ਰਾਤ ਦੀ ਬਚੀ ਰੋਟੀ, ਕੋਈ ਤਾਜੀ ਰੋਟੀ, ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਉਂਠੇ ਆਦਿ ਨਾਲ਼ ਛਾਹ ਵੇਲ਼ਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਵੱਡੇ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਆਮਲੇਟ, ਡਬਲ ਰੋਟੀ ਆਦਿ ਨਾਲ ਦਿਨ ਦਾ ਖਾਣਾ ਆਰੰਭ ਕਰਦੇ ਸਨ/ਹਨ। ਉਹ ਬਿਸਤਰੇ ਤੋਂ ਉਠਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਵੀ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਛਾਹ ਦੇ ਥਾਂ ਚਾਹ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਤਕਰੀਬਨ ਹਰੇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਚਾਹ ਜਰੂਰ ਬਣਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਘਰੋਗੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਵੀ ਪਸੰਦ ਜਾਂ ਪਹੁੰਚ ਅਨੁਸਾਰ ਖਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

"ਪੋਤਰੇ ਨੂੰ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੇ ਮਾਊਸ ਵਰਤ ਕੇ ਏ.ਬੀ.ਸੀ. ਪੇਂਟ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈ ਉਸ ਸਮੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵੇਲਾ ਦੱਸਿਆ: ਮੈ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਵੇਹੜੇ ਅੰਦਰ ਘੱਟੇ ਵਿਚ ਉਂਗਲ਼ ਨਾਲ ੳ ਅ ੲ ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ੧੯੫੪ ਵਿਚ, ਮੁਕਤਸਰ ਵਿਚਲੇ ਸੰਤ ਮਸਤਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਅੰਦਰ, ਇਕ ਨਿਰਮਲੇ ਸੰਤ ਜੀ ਕੋਲ਼ੋਂ, ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਕ ਖ ਗ, ਡੇਰੇ ਦੇ ਵੇਹੜੇ ਵਿਚ ਸਵਾਹ ਖਿਲਾਰ ਕੇ, ਉਸ ਉਪਰ ਉਂਗਲ਼ ਨਾਲ਼ ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਪੁੱਤਰ ਜੀ, ਭੈਣ ਭਰਾ ਨੇ ਕੁਰਸੀ ਉਪਰ ਬੈਠ ਕੇ, ਟੇਬਲ ਉਪਰ ਕਾਪੀ ਰੱਖ ਕੇ, ਪੈਨ ਨਾਲ਼ ਲਿਖਣਾ ਸਿੱਖਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਤੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਜੋਸ਼ ਸਿੰਘ ਸਿਧਾ ਹੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਸਕਰੀਨ ਉਪਰ ਏ.ਬੀ.ਸੀ. ਪੇਂਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵੇਲੇ, ਲਗਦਾ ਹੈ ਹਰੇਕ ਸਬਜੈਕਟ ਦੀਆਂ ਚਿੱਪਾਂ ਹੀ ਬਣ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਜੇਹੜੇ ਵੀ ਸਬਜੈਕਟ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਈ ਓਸੇ ਦੀ ਚਿੱਪ ਹੀ ਸਿਰ ਵਿਚ ਜੜ ਲਈ ਜਾਇਆ ਕਰੇਗੀ। ਪੜ੍ਹਨ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਯਭ ਹੀ ਸ਼ਾਇਦ ਮੁੱਕ ਜਾਣ। ਸਕੂਲੀ ਮੁਣਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਡੰਡੇ ਤੇ ਝਿੜਕਾਂ ਵਾਲ਼ੀਆਂ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਤੇ ਦੁਰਾਡੇ ਯੁਗ ਦੀਆਂ, ਨਵੀਆਂ ਪੀਹੜੀਆਂ ਦੇ ਨਾ ਮੰਨਣ ਯੋਗ, ਬਾਤਾਂ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਣ! "ਨਾ ਰਹੇ ਵਾਂਸ ਤੇ ਨਾ ਵਜੇ ਵੰਝਲ਼ੀ।"

ਦੇਖੋ, ਕਿ ਜ਼ਮਾਨਾ ਚਾਲ ਕਿਆਮਤ ਕੀ ਚੱਲ ਗਇਆ।

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

(ਹੋਰਨਾਂ ਦੀ ਕਲਮ ਤੋਂ)

ਸਮਰੱਥ ਗੱਦਕਾਰ

ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਮਾਂ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਨਿਰੰਤਰ ਇਸ ਦੀ ਸਿਰਜਣ ਧਾਰਾ ਵਹਿਣ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਅੱਜ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਉਂਗਲਾਂ ਤੇ ਗਿਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਵੀ ਜਨ ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਵਾਂਗ ਕਾਵਿ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਰਲੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਤਾਂ ਬੱਸ ਐਵੇਂ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਸਾਡੇ ਮਿੱਤਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ 'ਸਚੇ ਦਾ ਸਚਾ ਢੋਆ' ਨੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹਿਆ ਤੇ ਹੋਰ ਲਿਖਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ।

'ਉਜਲ ਕੈਹਾ ਚਿਲਕਣਾ' ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜੀਵਨ ਕਥਾ ਹੈ। ਆਮ ਬੰਦੇ ਦੀ ਖਾਸ ਕਥਾ। ਸਾਧਾਰਨ ਬੰਦੇ ਦੀ ਅਸਾਧਾਰਣ ਕਥਾ। ਇਕ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਰਾਜਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ, ਅਮੀਰਾਂ ਵਜ਼ੀਰਾਂ, ਜਰਨੈਲਾਂ, ਸਾਧੂ ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਆਮ ਬੰਦੇ ਦੀ ਜੀਵਨ ਕਹਾਣੀ ਆਮ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ ਉਸ ਵਰਗਾ ਹੀ ਬੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਏਨਾ ਵਧੀਆ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮੈ ਕਿਉ ਨਾ ਲਿਖਾਂ? ਮੈ ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਸ ਵਰਗਾ ਬਣ ਕੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਭੋਗਦਾ ਕਿਸੇ ਤਣ ਪੱਤਣ ਲੱਗਾਂ? ਇਹ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੋਈ ਛੋਟੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਹਰ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੈ। ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਘੁੰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਟੇਢੇ ਮੇਢੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਤੇ ਚਿੰਤਾ, ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ, ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਿਆਂ, ਸਾਹਸੀ ਬਣ ਕੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਛੋਟੀ ਗੱਲ ਹੈ? ਕੀ ਇਹ ਆਮ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਇਹ ਜੀਵਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਯਾਦਾਂ ਭਰੀ ਚੰਗੇਰ' ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੜੀ ਮੁਲਵਾਨ ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਜੋ ਦੇਖਿਆ, ਭੋਗਿਆ ਤੇ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਹੰਢਾਇਆ ਉਸ ਨੂੰ ਜੁਬਾਨ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਯਾਦਾਂ ਨਿੱਜੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੁਝ ਦੇਖਿਆ, ਸੁਣਿਆ, ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਅੰਕਤ ਕਰਕੇ, ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਮਰਣ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਮਰਣਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਉਸ ਨੂੰ ਉਂਗਲ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ਼ ਨਾਲ ਤੋਰੀ ਲੈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਨਾਲ਼ੇ ਹੋਈਆਂ ਬੀਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਪੂਰੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਦੱਸੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਹ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੰਗੀਨ ਲਹਿਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਿਧ ਹਸਤ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਨੁਭਵ ਬੜਾ ਅਮੀਰ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੰਭੀਰ ਤੋਂ ਗੰਭੀਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦਿਆਂ ਵਿੱਚੇ ਹੀ ਕੋਈ ਚੁੱਟਕਲਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਠਕ ਦਾ ਹਾਸਾ ਆਪੇ ਹੀ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਅਕਾਲੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਪੜ੍ਹੋ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘੀ ਰੰਗ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜਮਾਂਦਰੂ ਘੁਮੱਕੜ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਬਿਰਤੀ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨੇ ਅੱਧੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੁਨੀਆ ਗਾਹੀ ਹੈ ਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਦੌਰੇ ਤੇ ਨਿਕਲ ਤੁਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਭਿੰਨ ਰੰਗ ਰੂਪਾਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਅਨੁਭਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਠਕ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਸੱਚੋ ਸੱਚ ਕਹਿਣ ਦਾ ਜੇਰਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਉਸ ਨਾਲ਼ ਕੁਪੱਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਸਾਫ ਸਾਫ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਛੋਟੀ ਗੱਲ ਨਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਦਰਸ਼ਕ ਵਿਅਕਤੀ ਬਣਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਕ ਆਮ ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਹੈ; ਇਹ ਉਸ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ ਤੇ ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਯਤਾ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਹੈ।

ਚਾਰ ਕੁ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਜਾਂ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਸਲਾ ਭਾਵੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਖਾੜਕੂਵਾਦ ਦਾ ਜਾਂ ਬਲਿਊ ਸਟਾਰ ਦਾ, ਉਸ ਨੇ ਪੂਰੀ ਬੇਬਾਕੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮੱਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਸੱਚ ਦਾ ਨਿਤਾਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਨਿਕਟਵਰਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸੰਤ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਨਵੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸ਼ੀਅਤ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੰਗ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਉਜਾੜੇ ਵਿੱਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਬਾਰੇ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀਆਂ ਸਖ਼ਤ ਟਿਪਣੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਕੇਵਲ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਕਾਬਜ਼ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਧੁਰਾ ਬਣਾ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਚਾਲਬਾਜ ਬਣੇ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਦੀ ਸਾਜਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਕਿੰਨੀ ਖਤਰਨਾਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਬਿਆਨ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ:

ਜਾਤ ਗੋਤ ਸਿੰਘ ਕੀ ਦੰਗਾ॥

ਦੰਗਾ ਹੀ ਇਨ ਗੁਰ ਤੇ ਮੰਗਾ॥

ਅੰਨ ਨ ਪਚੈ ਕੀਏ ਬਿਨ ਦੰਗਾ॥

ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਿੱਕੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਲੜ ਝਗੜ ਕੇ ਹੋਰ ਪੇਚੀਦਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ੇਰ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਇਸ ਬਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਕਈ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅਪ੍ਰੈਲ ੨੦੧੦ ਵਿਚ ਛਪੀ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸੌ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬਾਤਾਂ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ' ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਉਹ ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਲੜੀ ਜੋੜਨ ਲਈ ਕੁਝ ਖਾਸ ਲੇਖ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ੨੦੦੯ ਤੱਕ ਦੇ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਇਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋ ਕੇ, ਪਾਠਕਾਂ

ਸਾਹਮਣੇ ਪਰੋਸਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹਨਾਂ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕਈ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਵੀ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹ ਰਚਨਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁੱਲਵਾਨ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਤਕੜਾ ਪਾਠਕ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ ਆਦਿ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਬੜੀ ਅਮੀਰ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਬੜੇ ਸਰਲ ਤੇ ਸਹਿਜ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਵੇਖਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਪਹਾੜੀ ਨਦੀ ਵਰਗਾ ਵਹਾਓ ਹੈ। ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਨਾ ਇਸ ਵਾਰਤਕ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਪਾਠਕ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਖਿੜ ਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਵਾਰਤਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਘੱਟ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤਕ ਰਸ ਹੋਵੇ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਿੱਜੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਆਪੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਤੱਕ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹੋਣ। ਰੰਗ ਬਰੰਗੀ ਸ਼ੈਲੀ ਇਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਪ੍ਰਿਯ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਾਰਥਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਆਸ ਕਰਨੀ ਸਾਡਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡੀ ਆਸ ਨੂੰ ਫੁੱਲ ਚੜ੍ਹਾਉਣੇ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਫਰਜ਼ ਏ।

ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ (ਡਾ.)

੮ ਦਸਮੇਸ਼ ਨਗਰ, ਪੁਲਿਸ ਲਾਈਨ ਰੋਡ, ਪਟਿਆਲਾ

ਪਾਖੰਡ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਸ਼ਖਸ

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਅੱਲ ਦੇ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਹੀਂ ਇਹ ਅਸਲੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹਨ। ਇਹ ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਹੈ ਕਿ ੨੦੦੮ ਵਿਚ ੫ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਅਚਾਨਕ ਨਹੀਂ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਖਾਸ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀਹ ਕੁ ਮਿੰਟ ਮਿਲਨੀ ਹੋਈ।

ਗੱਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਈ ਕਿ ਮੈਂ ੪ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਜਿਲ੍ਹਾ ਗੁਜਰਾਤ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੇ ਜੱਦੀ ਪਿੰਡ ਬੁਢਨ ਤੋਂ ਰਾਤ ਰਹਿ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਰਿਹਾ ਸਾਂ। ਸਮੇ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਕੁਝ ਜਰੂਰੀ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਭਾਰਤ ੪ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜਦ ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ ਲਾਰੀ ਅੱਡੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ੪ ਵੱਜ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿ ਵਾਹਗਾ ਬਾਰਡਰ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਰਾਤ ਮੈਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਹੀ ਠਹਿਰਨਾ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਘੁੰਮਦਾ ਘੁੰਮਾਉਂਦਾ ਫਿਰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਓਥੇ ਇਕ ਅਮ੍ਰੀਕਾ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਮਿਲ ਪਏ ਜੋ ਕਾਫੀ ਡਿਪਰੈਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸਨ। ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੀ ਠਹਿਰੋ। ਸਵੇਰੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਰਤ ਲੈ ਚੱਲੋ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ, "ਸਰਦਾਰ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਰਖੋ। ਜਿਸ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅਮ੍ਰੀਕਾ ਤੋਂ ਏਥੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਵੀ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੇਗਾ।" ਪਰ ਉਹ ਬਜਿਦ ਸਨ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਪਸ ਭਾਰਤ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਾਂ। ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਠੀਕ ਹੈ; ਸਵੇਰੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਤੇ ਦੇਖਾਂਗੇ।" ਰਾਤ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਹੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀ ਨਮਸਕਾਰ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਓਥੇ ਇੱਕ ਜਥੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਹੋਈ ਜੋ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵਿਦਾਇਗੀ ਦੀ ਇਜਾਜਤ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਜਰਾ ਠਹਿਰੋ; ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਡਾਇਰੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੀ ਓਥੇ ਆ ਗਏ। ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਿਆਲੂ ਸੁਭਾ ਮੁਤਾਬਕ ਕਹਿੰਦੇ, "ਠਹਿਰੋ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਆਇਆ।" ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲੈ ਆਏ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਸਨ, ਸਚੇ ਦਾ ਸਚਾ ਢੋਆ ਅਤੇ ਉਜਲ ਕੈਹਾਂ ਚਿਲਕਣਾ। ਉਸ ਸਮੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਸਮੇ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਦਰਮਿਆਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਗੱਲਬਾਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀ ਪਰ ਇਸ ਮਿਲਣੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਨੇੜੇ ਦੀ ਸਾਂਝ ਬਣ ਗਈ।

ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਂ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਹੀ ਹਨ ਸਗੋਂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਗਿਆਨ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸਮੁੰਦਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸੱਚ ਕਹਿਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸਮੇ ਦੀ ਰਮਜ਼ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਕੇ ਅੱਖਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਸਿੱਖ ਨਹੀ ਹਨ, ਅਮਲੀ ਸਿੱਖ ਹਨ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੈਪਸੂ ਰਾਜ ਦੇ ਚਲਦੇ ਫਿਰਦੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਹਨ। ਜਿਤਨੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਮਝ ਹੈ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਪਖੰਡ ਤੋਂ ਕਈ ਜੁਗਾਂ ਦੂਰ ਹਨ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਕਹਾਂਗਾ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ

ਬੋਲਦੇ ਜਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹੀ ਨਹੀ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਖੁਦ ਸੱਚ ਹਨ। ‘‘ਸੱਚ ਬੋਲਿਆ ਨਹੀ ਹੋਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।" ਇਹ ਵਾਕ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਢੁੱਕਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਚਾਈ ਲਿਖ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਆਦਰਸ਼ਪਾਲ ਸਿੰਘ ਘੋਤੜਾ

ਜਰਮਨੀ

ਖ਼ਤਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ

ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਇੱਕ ਅਨੂਠੀ ਵਿਧਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਪੱਕ ਤੇ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਲੇਖਕ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਪਹਿਲੂ ਪ੍ਰੀਭਾਸ਼ਤ ਹੋ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। "ਲੇਖਣੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਤਜ਼ਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਉਪਜੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਹੈ।" ਜੇਕਰ ਲੇਖਣੀ ਦੀ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਪ੍ਰੀਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸਤਕ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਨਾਂ ਹੈ 'ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ'।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਜੇਹੜੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਉਹ 'ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ' ਦੇ ਨਾਮ ਹੇਠ ਕਲਮਬੰਦ ਸਨ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਚਣ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਏਨੇ ਸਰਲ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਸਿੱਧੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕਰਨੀ, ਜਿਹੜੀ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦਿਲ ਤੇ ਅਸਰ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਵਿਧਾ ਹਰੇਕ ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਈ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਏਨੀ ਰਸਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਕਈ ਵਾਰੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰਾ ਸ਼ਬਦ ਜਾਲ ਦੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤੰਦ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਏਨੀ ਸਰਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਪੱਕ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਕਾਰਨ ਕਈ ਵਾਰੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਨਿਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਖਤ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਖ਼ਤ ਹੀ ਤਾਂ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਾਰਤਕ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਅਮੀਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਣੀ ਹਾਰੀ ਸਾਰੀ ਦੇ ਵੱਸ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕੋਲ ਉਚ ਮਿਆਰੀ ਵਾਰਤਕ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਲੰਬੀ ਸੂਚੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਪੱਖ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵੀ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਕਾਲੀ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਏਨੇ ਹੁਨਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਲਿਖਤਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਲੇਖਕਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਸਾਦਗੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਨਾ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਨਿੱਜ ਨੂੰ ਵਡਿਆ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆ ਕੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਹੀ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋਈ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਆਪਣੀ ਮਸਤ ਚਾਲੇ ਚਲਦੀ ਹੋਈ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਭਲੇ ਸਮਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੰਡਾਏ ਅਤੇ ਜੋ ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਨਵੀਂ ਪੀਹੜੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸੁਪਨੇ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਖਾਸ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਮਿਕ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖੁਲਾਸਾਪਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੁਲਾਸੇਪਣ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕੂਲ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਛੱਪੜ ਕੰਢੇ ਖਲੋਤੇ ਬੋਹੜ ਦੇ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਤਖਤਪੋਸ਼ ਤੇ ਬੈਠੇ ਤਾਸ਼ ਖੇਡ ਰਹੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੰਡਿਆ ਵਰਤਿਆ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਨੂੰ, ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਆਇਆ, ਨਸ਼ਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਿਲਕੁਲ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾ।

ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਪਰਦੇਸੀਆਂ ਨੂੰ ਏਨੇ ਅਮੀਰ ਅਨੁਭਵ ਸਾਂਝੇ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੇ ਮੋਹ ਭਿੱਜੇ ਖਤਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੀਆਂ ਰੂਹਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਸਰਸ਼ਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ। ਸਾਡੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਦਾਇਮ ਰੱਖੇ।

ਯਾਦਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਤਕੋਹਾ

ਵਾਰਸਾ, ਪੋਲੈਂਡ

ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼

ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਤੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਝੋਲ਼ੀ ਬੇਅੰਤ ਦਾਤਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਭੇਜਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਸਮੇ ਸਮੇ ਤੇ ਉਸ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਦ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਇੱਕ ਫ਼ਕੀਰਾਨਾ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੈ, ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦਾ ਵਾਸੀ। ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੇ ਲਿਬਾਸ ਵਿਚ ਇਹ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਆਪਣੀਆਂ ਬਹੁਮੁੱਲੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਹਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਤੇ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਵਾਉਂਦਿਆਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਤਜ਼ਰਬੇ ਵਿਚੋਂ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਨੀਲੀ ਦਸਤਾਰ ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਖੁੱਲੇ ਦਾਹੜੇ ਵਾਲੀ ਪਛਾਣ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਰਫ਼ਨ ਮੌਲਾ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਰਸਮੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਦੇ ਮੁਥਾਜ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾ ਕਾਰਨ ਅਸੀਮ ਹੈ। ਸੰਸਾਰਕ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੇ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚੋਂ ਕੁੰਦਨ ਬਣ ਕੇ ਨਿਕਲੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਡਾਢੇ ਮਾਣ ਤੇ ਫ਼ਖਰ ਦੇ ਬਾਇਸ ਹਨ।

ਸਮੇ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਕਰਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਮੁਢਲੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿਖਿਆ ਤੋਂ ਲਾਂਭੇ ਹੀ ਰਹੇ ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਰੀ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਆਪ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ, ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਡਿਪਲੋਮਾ ਕਰਨ ਉਪ੍ਰੰਤ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਕ ਦਰਜ਼ਨ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਉਪ੍ਰੰਤ ਆਪ ਜੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵੱਸ ਗਏ, ਜਿਥੇ ਉਹ ਅੱਜ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ, ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮ, ਇਤਿਹਾਸ, ਸਾਹਿਤ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ, ਪਾਠਕਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨਾਲ਼ ਆਪਣਾ ਗਿਆਨ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੰਡਣ ਦਾ ਜਨੂੰਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖਾਸੀ ਪਕੜ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ ਕਹਿ ਲਿਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਹ ਗ਼ਲਤ ਬਿਆਨੀ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸੱਚ ਦੀ ਬੁਲੰਦ ਤੇ ਬੇਬਾਕ ਆਵਾਜ਼ ਹਨ, ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਹ ਸਮੇ ਸਮੇ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਬੇਬਾਕ ਟਿਪਣੀਆਂ ਕਾਰਨ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣੀ ਕਹੀ ਗੱਲ ਤੇ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ੧੯੮੪ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੋਏ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਟੇਜ਼ਾਂ ਤੇ ਬੋਲਣ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸਟੇਜਾਂ 'ਤੇ, ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਮਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੇ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਅਖ਼ਬਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਵਾਮ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ।

ਰਸਮੀ ਸਕੂਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ ਆਪ ਜੀ ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਪਰੀਚੈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਗੋਰੇ ਲੋਕ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਭਾਸ਼ਣ ਸ਼ੈਲੀ ਤੋ ਮੁਤਾਸਰ ਹਨ। ਚੁੰਬਕੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹਰ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਘਰ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਉਮਰ ਦੇ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਕ ਹਨ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਮਾਨਣ ਕਈ ਉਤਸੁਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਏਨੀ ਇਜ਼ਤ ਮਾਣ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬੇਹੱਦ ਸਾਦਾ ਤੇ ਮਿਲਣਸਾਰ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਚੰਦ ਮਿੰਟਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਮਿਸ਼ਰੀ ਘੋਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਭਰਪੂਰ ਵਾਧਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਇੱਕ ਨੂਰਾਨੀ

ਝਲਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਿੱਘੀ 'ਜੀ ਆਇਆਂ' ਆਖਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਬਹੁਤ ਉਚੇ ਤੇ ਅਗਾਂਹ ਵਧੂ ਹਨ। ਬਜ਼ੁਰਗ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਨਵੇਂ, ਤਾਜ਼ਾ ਤੇ ਸਮੇ ਦੇ ਹਾਣੀ ਹਨ। ਨਿੱਤ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੇ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਜਾਕ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਲੇ ਮਕਸੂਦ ਵੱਲ ਨਿਰੰਤਰ ਵਧਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਫ਼ਿਤਰਤ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੇਰੋਕ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕੀ।

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਖਾਸੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜਦੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਰ, ਕਦੇ ਪੇਂਡੂ ਫ਼ਿਜ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕਦੀ ਸਾਹਿਤਕ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਭਾਵ ਕਿ ਏਥੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਫੈਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਏਨੀ ਨੱਠ ਭੱਜ ਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਅੱਗੇ ਮੇਰਾ ਸਿਰ ਝੁਕਦਾ ਹੈ।

ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ:)
ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਭਾਗ
ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਸਰਕਾਰੀ ਬਹੁਤਕਨੀਕੀ ਕਾਲਜ (ਲੜਕੀਆਂ)
ਮਜੀਠਾ ਰੋਡ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਭਰਪੂਰ ਸ਼ਖਸੀਅਤ

ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰੇ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਪਿੱਛੇ ਲੁਕੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਦਮ ਕੱਦ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਸਾਦਗੀ ਦੀ ਮੂਰਤ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ, ਕਥਾਕਾਰ ਤੇ ਕੀਰਤਨੀਏ ਗੱਲ ਕੀ, ਬਹੁ ਪੱਖੀ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, "ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਉਚੀ ਸੋਚ" ਦੀ ਦਾਤ ਦਾਤਾ ਕੇਵਲ ਵਿਰਲੇ ਟਾਵੇਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਵਿੱਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਨਾ ਆਮ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਨਿਮਰ ਸੁਭਾ ਦੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ੨੦੧੦ ਦੇ ਵਿਰਾਸਤੀ ਮੇਲੇ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਪ੍ਰੋ: ਗੁਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ ਜੀ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਗਰਾਂਈਂ ਸਾਂਝ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਓਥੇ ਕੁੜਤੇ ਪਜਾਮੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਇੱਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਗਹੁ ਨਾਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਜਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਚੇਹਰਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਿਤੇ ਵੇਖਿਆ ਵੇਖਿਆ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਕੌਣ ਹਨ। ਪ੍ਰੋ: ਗਿੱਲ ਤਾਂ ਓਥੋਂ ਜਲਦੀ ਚਲੇ ਗਏ ਪਰ ਉਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਾਹਿਬ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੱਧ ਰਹੀ ਲਿਖਤੀ ਅਸ਼ੁੱਧਤਾ ਪ੍ਰਤੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਤੁਸੀਂ ਕਿਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀਆਂ ਵੈਬਸਾਈਟਾਂ ਤੇ ਅਕਸਰ ਲੱਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ?" ਏਸੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਿੱਘੇ ਦੋਸਤ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ (ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਲੇਖਕ) ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੁਣਾਂ ਦੀ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸੁਖਨ" ਵੈਬਸਾਈਟ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝ ਸੀ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਗਲਵਕੜੀ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਆਪਕ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਉਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜਾਂ ਦੀਆਂ ਗ਼ਲਤੀਆਂ (ਅਸ਼ੁਧੀਆਂ) ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਪੁੱਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਾਡੀ ਗੱਲਬਾਤ ਇੱਕ ਡੂੰਘੀ ਸਾਂਝ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਈ। ਇੱਕ ਸਥਾਪਤ ਲੇਖਕ ਦੀ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਨਾਲ ਚੰਦ ਕੁ ਪਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਸੁਭਾ ਦੀ ਜਾਮਨੀ ਭਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਜੇਹੜੀ ਗੱਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵਧ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤੇ ਜ਼ਿਕਰ ਵਾਂਗ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸਿੱਧੇ/ਸਪਸ਼ਟ ਇਜ਼ਹਾਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਖੌਤੀ ਵਿਦਵਾਨੀ ਮੜਕ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਉਹ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਅਜੇ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋਈ ਗੱਲ ਵਾਂਗ ਭਾਸਦੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਚਾਲੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਅਜ਼ੀਮ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ, ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਿੱਧੀ ਸਾਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੇ ਰਤਾ ਭਰ ਵੀ ਭਾਰੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿਚ ਰਿਲੀਜ਼ ਹੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਕਿਤਾਬ 'ਬਾਤਾਂ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ' ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਦੇ ਬਾਖੂਬੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਥਾਂ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੀਵਨੀਆਂ ਜਾਂ ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀਆਂ ਵੱਡੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ/ਲਿਖਵਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈ ਸਕਣ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਮੈਂ ਕੋਈ ਇਸ

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਰਨਣਯੋਗ ਕਾਰਜ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਾ ਸ੍ਰੋਤ ਬਣ ਸਕਣ।

ਸਿੱਧੇ ਸਾਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪ੍ਰੋੜ੍ਹਤਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਬਾਰੇ, ਏਸੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਜਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ:

ਬਚਪਨ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਵੀ ਆਮ ਵਾਂਗ ਹੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੱਕ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਆਮ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ; ਪਹਿਲਾਂ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣਾ, ਫਿਰ ਡੰਗਰ ਚਾਰਨੇ, ਹਲ਼ ਵਾਹੁਣ ਤੋਂ ਉਰੇ-ਉਰੇ ਨਿਕੇ ਮੋਟੇ ਕੰਮ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਪੱਠੇ ਵੱਢਣੇ, ਰੁੱਗ ਲਾਉਣੇ, ਕਿਆਰੇ ਮੋੜਨੇ, ਖੂਹ ਹਿੱਕਣਾ, ਹਲ਼ ਮਗਰ ਬੀ ਕੇਰਨਾ ਆਦਿ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਹਵਾਲੇ ਦੇਣ ਦਾ ਮੇਰਾ ਮਕਸਦ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਹਿਮ ਅੰਗ ਭਾਵ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਤੁਆਰਫ ਕਰਾਉਣਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਰਗੇ ਲੇਖਕ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਾਂਗ ਨਿੱਜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਿੱਟੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਵੀਂ ਪੱਧਰੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦਾ ਨਿਵੇਕਲਾ ਰੰਗ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਘੱਟ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਓਠੀ

ਬਿਖੜੇ ਪੈਂਡਿਆਂ ਦਾ ਰਾਹੀ

ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ, ਬਿਸਤਰ ਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪੰਘੂੜੇ ਵਿਚ ਲੇਟਿਆ ਹੋਵੇ, ਜਦ ਉਹ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਗ਼ਮੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਾਵ ਭਾਵ ਪਰਗਟ ਕਰਦਾ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਹੱਸਣ ਰੋਣ ਦੀਆਂ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਵੀ ਮਾਰ ਉਠਦਾ ਹੈ। ਥੋਹੜੀ ਜਿਹੀ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲਣ ਤੇ ਉਹ ਰਿੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਹੜੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਦਾ ਜਾਣੂ ਹੋਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਜਦ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਕਦਮ ਉਠਾਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕੀ ਹੈ? ਜਾਨਣ ਲਈ ਕਦੇ ਖ਼ੁਦ ਲੜਖੜਾਉਂਦੇ ਹੋਇਆਂ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੇ ਦੀ ਉਂਗਲ ਫੜ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਢਾਕੇ ਚੜ੍ਹ, ਬੂਹੇ ਦੀ ਸਰਦਲ ਟੱਪ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰੰਗਲੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੋਰ ਵੀ ਭਰਮਣ ਲਈ ਉਕਸਾਹਟ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਦ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਜੂਲ਼ਾ ਭਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਕੋਹਲੂ ਦਾ ਬੈਲ਼ ਬਣ ਕੇ, ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਕੁਝ ਉਦਮੀ ਲੋਕ, ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਥਨ, "ਸੀਨੇ ਖਿੱਚ ਜਿੰਨ੍ਹਾ ਨੇ ਖਾਧੀ, ਉਹ ਕਰ ਆਰਾਮ ਨਹੀ ਬਹਿੰਦੇ" ਅਨੁਸਾਰ, "ਦੁਨੀ ਸੁਹਾਵਾ ਬਾਗ" ਵੇਖਣ ਲਈ ਨਿਕਲ਼ ਹੀ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਹਿੰਮਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਵੀ ਭਾਰੀ ਸਾਥ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਰਾਹ ਵਿਚ ਆਏ ਹਰ ਰੋੜੇ ਨੂੰ ਹਟਾ ਸਕਣ ਦੀ ਅਥਾਹ ਸ਼ਕਤੀ ਭਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਥਲ, ਜਲ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਗਾਹ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

ਹਿਊਨ ਸਾਂਗ, ਫਾਹੀਯਾਨ, ਕੋਲੰਬਸ, ਵਾਸਕੋ-ਡੇ-ਗਾਮਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਝਾਤ ਦੇ ਜਨੂੰਨ ਨੇ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਯਾਤਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਅੰਦਰ ਫੇਰੇ ਤੋਰੇ ਦੇ ਜਨੂੰਨ ਦਾ ਲਾਵਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਫੁੱਟਿਆ ਜਦ ਉਹ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਦੂਖ ਨਿਵਾਰਨ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ, ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋਸਤ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਲੱਗੇ, ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਵਿਚ, ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ, ਜਾਣੀ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਹਰੇ ਭਰੇ ਭਾਗ ਨੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਧੂਹ ਪਾਈ:

ਉਡ ਕੇ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਕਰ ਜਾਵਾਂ,

ਜੇ ਖੰਭ ਵਿਕਦੇ ਹੋਣ ਬਾਜ਼ਾਰੀਂ।

ਮਨ ਦੀ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਬੂਰ ਪਿਆ ਜਦ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਦੇਸ਼, ਮਲਾਵੀ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਕੁਝ ਜਦੋ ਜਹਿਦ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਭਰਮਣ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ, ਸੰਨ ੧੯੮੦ ਤੋਂ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ, ਸਿਡਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੱਕਾ ਰੈਣ ਬਸੇਰਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਆ ਕੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰਕ ਜੀਵਕਾ ਲਈ ਕਈ ਪਾਪੜ ਵੇਲੇ ਅਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੇ ਹੱਥ ਅਜਮਾਇਆ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪਰਵਾਰਕ, ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਵਿੱਚੇ ਵਿਚ ਸਮਾ ਕੱਢ ਕੇ, "ਦੁਨੀ ਸੁਹਾਵਾ ਬਾਗ" ਨੂੰ ਨੀਝ ਨਾਲ ਨਿਹਾਰਨ ਤੇ ਮਾਨਣ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰੀਝ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਧਰਤੀ ਦੇ ਉਤਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਗਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ/ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮੇ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਕਰਕੇ, ਓਥੋਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ, ਵਤੀਰੇ ਆਦਿ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਵੀ ਖੱਟੇ ਮਿੱਠੇ ਅਨੁਭਵ ਹੋਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ, ਇਸ

ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਲ ਵਰਨਣ/ਚਿਤਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਰੋਤੇ ਤੇ ਪਾਠਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇੰਜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਖ਼ੁਦ 'ਧਰਤਿ ਸੁਹਾਵੀ' ਦੇ ਚੱਕਰ ਕੱਢਦੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹੋਈਏ। ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼/ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਹੰਢਾਏ ਹੋਏ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਏਥੇ ਵਰਨਣਯੋਗ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦੌਰਾਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕੋਲ ਨਾ ਕੋਈ ਕੈਮਰਾ ਨਾ ਕੋਈ ਨੋਟ ਬੁੱਕ/ਡਾਇਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਆਪਣੀ ਦਿੱਬ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਓਥੋਂ ਦੇ ਮਾਹੌਲ, ਚਾਲ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਸੋਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਖੱਟੇ ਮਿੱਠੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਭਾਸ਼ਣਾਂ/ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ, ਹਾਸਰਸ ਦੀ ਚਾਸ਼ਣੀ ਵਿਚ ਡੋਬ ਕੇ, ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ, ਸਰੋਤੇ/ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਫ਼੍ਰੀਕਾ ਦੇ ਘਣੇ ਤੇ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ, ਸਾਂਝੇ ਮਿੱਤਰ, ਡਾ. ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਰਤਨ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ, ਇਕ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਬੈਠਿਆਂ, ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੀ ਗੋਰੀ ਟੀਚਰ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਤੇ ਆਈ ਹੋਈ ਸੀ, ਨੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ:

"ਤੂੰ ਇੰਡੀਅਨ, ਰਹਿੰਦਾ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ, ਫਿਰਦਾ ਅਫ਼੍ਰੀਕਾ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ। ਨਾ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਕੈਮਰਾ, ਨਾ ਕੋਈ ਨੋਟ ਬੁੱਕ, ਤੇਰਾ ਮਕਸਦ ਕੀ ਹੈ ਇਉਂ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਦਾ?"

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਵਿਅੰਗਾਤਮਿਕ ਹਾਜ਼ਰ ਜਵਾਬੀ ਸੀ:

"ਘਰ ਮੈਨੂੰ ਰੋਟੀ ਤਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਧੋਤੇ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮੇਰੀਆਂ ਗੱਪਾਂ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਸਰੋਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।"

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆਪਣਾ ਇਹ ਸ਼ੌਕ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾ ਰਾਤ ਵੇਖਦੇ ਨਾ ਦਿਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵੇਲਾ ਕੁਵੇਲਾ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬੈਗ ਮੋਢੇ ਤੇ ਟੰਗਿਆ ਤੇ "ਅਹੁ ਗਏ, ਅਹੁ ਗਏ!" ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਘਰ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਈ-ਮੇਲ ਸੁਨੇਹੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੇਹੜੇ ਪੈਂਡੇ ਦੇ ਰਾਹੀ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਅਣਕਿਆਸੇ ਪੈਂਡੇ ਨੂੰ ਤਹਿ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਝਿਜਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜੇਹੜਾ ਵੀ ਸਾਧਨ ਸਾਈਕਲ, ਰਿਕਸ਼ਾ, ਟਾਂਗਾ, ਖੋਤਾ ਰੇਹੜਾ, ਟੈਂਪੂ, ਟੈਕਸੀ, ਕਾਰ, ਬੱਸ, ਟਰੱਕ, ਵਾਟਰ ਬੋਟ, ਸ਼ਿੱਪ, ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ ਆਦਿ ਯੋਗ ਤੇ ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਕ ਮਿਲ਼ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਉਤੇ ਹੀ ਸਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਛੋਟਾ ਮੋਟਾ ਪੈਂਡਾ ਤਾਂ ਮਿਲੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਾਧਨ ਜਾਣੀ ਆਪਣੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਕਰਕੇ ਵੀ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

'ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਗਲੀ, ਜਿੱਥੇ ਭਾਗੋ ਨਹੀਂ ਖਲ੍ਹੀ' ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਕੋਨਾ ਨਹੀਂ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਮਾਜਕ ਬੁਰਾਈ ਸਮਾਜ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਚਿੜਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ, ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ, ਬੇਈਮਾਨੀ, ਠੱਗੀ ਠੋਰੀ, ਲੁੱਟ ਖਸੁੱਟ ਆਦਿ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਹਾਂ, ਏਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਕਿਤੇ ਘੱਟ, ਕਿਤੇ ਸ਼ਰੇਆਮ ਕਿਤੇ ਲੁੱਕ ਛਿਪ ਕੇ ਤੇ ਕਿਤੇ ਧਿੰਙੋ-ਜ਼ੋਰੀ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਜਲਵਾ ਵਿਖਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਇਸ ਘੁਮੱਕੜ ਜੀਵਨ ਦੌਰਾਨ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਉਲਝਣਾਂ ਤੇ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਈ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਇਹਨਾਂ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ, ਆਪਣੇ ਬੇਬਾਕ ਸੁਭਾ ਅਤੇ ਦਲੇਰੀ ਭਰੀ ਜੁਰਅਤ ਕਰਕੇ, ਬਚਾ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਉਂ ਬਚ ਬਚਾ ਕੇ, ਅਣਜਾਣੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਦੇ ਭਰ ਭਰ ਬੁੱਕ ਵੰਡਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਿਆਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪਿਆਸ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਗਿਆਨ ਰਸ ਪੀਤਾ ਜਾਵੇ ਓਨਾ ਹੀ ਥੋਹੜਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਿਚਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਗੁਣ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੰਡਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਧੂਰਾ/ਊਣਾ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਬਿਖੜੇ ਪੈਂਡਿਆਂ ਦਾ ਰਾਹੀ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਭਰਨਾ

ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਏਸੇ ਲਈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਦਹਾਕੇ ਮਾਨਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੈਂਡੇ ਦਾ ਕੋਈ ਅਕੇਵਾਂ ਥਕੇਵਾਂ ਨਹੀਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਸਫ਼ਰ ਦੀ ਕਨਸੋ ਮਿਲਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਲਾ ਜਵਾਨੀ ਵਾਲਾ ਗੁਲਾਬ ਫਿਰ ਤੋਂ ਮਹਿਕਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ 'ਟਿੰਡ ਫਹੁੜੀ' ਚੁੱਕ ਕੇ ਅਗਲੇ ਪੈਂਡੇ ਦੇ ਰਾਹੀ ਬਣ ਕੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ:

ਭਾਵੇਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਹੋਣ ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ।

ਮੁਸਾਫਰਾ! ਤੁਰਿਆ ਚੱਲ ਇੱਕ ਸਾਰ।

ਪਿਛੇ ਮੁੜ ਨਾ ਵੇਖੀਂ ਭਾਵੇਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵੱਜਣ ਹਜ਼ਾਰ।

ਮੁਸਾਫ਼ਰਾ! ਤੁਰਿਆ ਚੱਲ ਇੱਕ ਸਾਰ।

ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜੋ ਦੇਖਦੇ ਲੱਗਣ ਕਦੇ ਨਾ ਪਾਰ।

ਮੁਸਾਫ਼ਰਾ! ਤੁਰਿਆ ਚੱਲ ਇੱਕ ਸਾਰ।

'ਭਲ' ਖੱਟਦੇ ਨੇ ਪੱਕੀ ਧੁਨ ਦੇ ਸਵਾਰ।

ਮੁਸਾਫ਼ਰਾ! ਤੁਰਿਆ ਚੱਲ ਇੱਕ ਸਾਰ।

ਲਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਰਈਆ ਹਵੇਲੀਆਣਾ

ਨਿਆਣਿਆਂ, ਸਿਆਣਿਆਂ, ਗੱਭਰੂਆਂ ਦਾ ਹਾਣੀ

੧੯੯੭ ਚ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਿਡਨੀ ਵਿਚ ਪਰਵਾਸ ਕੀਤਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜਿੰਨਾ ਦੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸੋਹਣੇ ਦੇਸ਼ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਸੀ ਓਨਾ ਹੀ ਦੁੱਖ ਉਹਨਾਂ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਉਣ ਦਾ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ਼ ਰਲ਼ ਮਿਲ਼, ਆਪਣੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਧੁੱਪਾਂ ਛਾਂਵਾਂ ਮਾਣੀਆਂ ਸਨ। ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਜਿਥੇ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸਥਾਪਤ ਹੋਣ ਦਾ ਫਿਕਰ ਸੀ ਓਥੇ ਆਪਣੀ ਰੂਹ ਦੇ ਹਾਣੀ ਲੱਭਣ ਦੀ ਵੀ ਕਾਹਲ ਸੀ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਉਮਰ ਦੇ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ’ਚ ਬਹਿ ਬਹਿ ਕੇ ਵੇਖ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣ ਰਹੀ। ਕੁਝ ਕੁ ਰਸਮੀ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਸੋਚ ਮੇਚ ਨਾ ਆਉਣੀ ਤਾਂ ਫਿਰ ਨਵੇਂ ਮਿੱਤਰ ਲੱਭਣ ਤੁਰ ਪੈਣਾ। ਮੇਰੀ ਆਸ ਨੂੰ ਓਦੋਂ ਬੂਰ ਪਿਆ ਜਦੋਂ ਬੈਲਮੋਰ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ, ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਦੀਵਾਨ, ਵਿੱਚ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਹੋਰੀਂ, ਪਾਰਕਲੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਨਵੀਂ ਇਮਾਰਤ ਦੇ ਉਦਘਾਟਨੀ ਸਮਾਰੋਹ ਲਈ, ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣ ਲਈ ਆਏ। ਪੰਜਾਬੋਂ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਆਏ ਸਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵੀ ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਖੁਲ੍ਹਾ ਖੁਲਾਸਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ, ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਚੌਂਕੜਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਮਨ ਵਿਚ ਸਦਾ ਕਾਹਲ਼ ਹੋਣੀ ਕਿ ਕੇਹੜਾ ਵੇਲ਼ਾ ਹੋਵੇ, ਭੋਗ ਪਵੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਈਏ। ਉਤੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੈਕਚਰ ਦੇਣ ਲਈ ਖਲੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਲਾਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਹੁਣ ਬੋਰ ਕਰੂਗਾ ਪਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੋਰਾਂ ਜਦੋਂ ਉਠ ਕੇ ਫ਼ਤਿਹ ਬੁਲਾਈ ਅਤੇ ਪੈਂਦੀ ਸੱਟੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਜਿਹਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ’ਚ ਚੱਲਦੀ ਗੱਲ ਆਖ ਦਿੱਤੀ, “ਤੁਸੀਂ ਸੋਚਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ਕਿ ਇਹ ਭਾਈ ਹੁਣ ਬੋਰ ਕਰੇਗਾ ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾ ਨਹੀਂ ਜੇ ਲੈਣਾ। ਇਹ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਸੁਣਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜਾਣਾ ਵੀ ਨਹੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਕਿ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਏਥੇ ਨਾ ਸੁਣ ਕੇ ਗਏ ਤਾਂ ਮੈ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰੀਂ ਸੁਣਾਉਣ ਆ ਜਾਣਾ।” ਇਹ ਸੁਣ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਹਾਸੜ ਮੱਚ ਗਈ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਬੋਲ ਸੁਣ ਸਾਡੇ ਜਿਹੇ, ਜੇਹੜੇ ਉਠਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਨੇ ਗੋਡੇ ਸਿੱਧੇ ਕਰ ਲਏ। ਮਾਝੇ ਦੀ ਚਾਸ਼ਣੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀ, ਸ਼ੁੱਧ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਤੇ ਜਾਦੂ ਜਿਹਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ’ਚ ਫੜਿਆ ਤਣੀਆਂ ਵਾਲ਼ਾ ਝੋਲ਼ਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ‘ਅੰਬਰਸਰੋਂ’ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਣ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਆਇਆ ਹੋਣਾ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚਲਾ ਭਰੋਸਾ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਨ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗੁੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੂਝਵਾਨ ਇਨਸਾਨ ਹੈ। ੩੦ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਸਮੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਐਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਬਾਤ ਪਾਈ ਕਿ ਹਰ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ ਹਾਸੇ ਦੀ ਫ਼ੁਹਾਰ ਛਿੜ ਪਿਆ ਕਰੇ। ਨਿਆਣੇ ਸਿਆਣੇ ਸਭ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚਲੀ ਮਿਠਾਸ ਅਤੇ ਨਿੱਘ ਨੂੰ ਮਾਣਦੇ ਰਹੇ। ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸ਼ੀਅਤ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕੀਤਾ। ਮੇਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਜਾਂ ਪਹਿਰਾਵੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਦੇ ਹਾਣੀ ਲੱਗੇ। ਖ਼ੁਦ ਮਝੈਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਮਾਝੇ ਵਾਲ਼ੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਮੈਨੂੰ ਧੂਹ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ਼ ਲੈ ਗਈ। ਮੈ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਉਲੰਘ ਕੇ, ‘ਭਾ ਜੀ’ ਆਖ ਜਾ ਫ਼ਤਿਹ ਬੁਲਾਈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬੀਬਾ ਚਿੱਟਾ ਦਾਹੜਾ ਵੇਖ ਕੇ ਹਰ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ‘ਗਿਆਨੀ ਜੀ’ ਅਤੇ ਨਿਆਣੇ ‘ਬਾਬਾ ਜੀ’ ਆਖ ਕੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਨੌਜਵਾਨ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ‘ਭਾ ਜੀ’ ਆਖ ਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਝੱਟ ਪੱਟ ਬੁਝ ਲਿਆ ਕਿ ਇਹ ਜਰੂਰ ਮੇਰੀ ਸੋਚ ਦਾ ਹਾਣੀ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ‘ਗਿਆਨੀ ਜੀ’ ਕਹਿਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ‘ਭਾ ਜੀ’ ਜਹੇ ਅਪਣੱਤ ਭਰੇ ਲਹਿਜੇ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਿਨ ਦੀ ਪਈ ਇਹ ਸਾਂਝ ਅੱਜ ਤੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਹਰ ਦਿਨ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਰ ਗੂਹੜਾ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜਗਿਆਸੂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸਬੰਧੀ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਸਿਖਿਅਤ ਹੋ ਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ

’ਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਜਿਥੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੂਝ ਬੂਝ ਸਦਕਾ, ਉਸ ਸਮੇ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੰਤ ਚੰਨਣ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਿੱਜੀ ਸਹਾਇਕ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੰਨ ੧੯੬੦ ਤੋਂ ਲੈ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀ ਪਰਦੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲ਼ੀ ਅਤੇ ਪਰਦੇ ਪਿਛਲੀ ਅਕਾਲੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਆਪ ਆਪਣੀ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਚੰਗੇਰ ’ਚ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ੧੯੬੦ ਤੋਂ ੧੯੭੩ ਤੱਕ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ੧੯੭੩ ’ਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਅਫ਼੍ਰੀਕਾ ਦੇ ਮੁਲਕ ਮਲਾਵੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮਾ ਨੌਕਰੀ ਕਰ, ਲੋੜੀਂਦਾ ਖ਼ਰਚ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਭਰਮਣ ਕਰਨ ਤੁਰ ਪਏ। ੧੯੭੯ ਦੇ ਅਕਤੂਬਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ੨੫ ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਰੱਖਿਆ। ਪਰਵਾਰਕ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਅਰਧ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਨਾਲ਼, ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵੀ ਆਨਰੇਰੀ ਤੌਰ ’ਤੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੮੫ ਵਿੱਚ ‘ਸਿੱਖ ਸਮਾਚਾਰ’ ਨਾਮ ਦਾ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਕੱਢ ਕੇ, ਆਪ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੀਡੀਏ ਦਾ, ਧਰਤੀ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਅਰਧ ਗੋਲ਼ੇ ਉਪਰ ਪਹੁ ਫੁਟਾਲਾ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਡੇਢ ਸਾਲ ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਮਹੀਨਾਵਾਰ, ਇਹ ਅਖਬਾਰ ੧੯੯੦ ਤੱਕ ਆਪ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਕੀਰਤਨ ਜਾਂ ਕਥਾ ਕਰਦਿਆਂ ਜੋ ਭੇਟਾ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭੇਟ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਉਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਨਿੱਜੀ ਕਮਾਈ ਜੋੜ ਕੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਅਤੇ ਵੰਡਣ ਦਾ ਖ਼ਰਚਾ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲ਼ਦੀ ਰਹੀ, ਮੇਰਾ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਤਿਕਾਰ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਦਾ ਗਿਆ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਗਿਆਨੀ ਕਹਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ ਕਿਉਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਗਿਆਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਬਾਰੇ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਅਨ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ, ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿਚ ਸਵਾਰਥੀ ਬਿਰਤੀ ਬਾਰੇ, ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ, ਗੱਲ ਕੀ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਡੂੰਘੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਾ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਮੈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ‘ਤੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ’ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਕੀਆਂ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਨੂੰਨ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੋਨੇ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਵੰਡੀਦਾ ਹੋਵੇ, ਸਭ ਔਕੜਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਕੇ ਓਥੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਜਨੂੰਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਰਕ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਸਹੇੜਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਣੀ ਪੈਦੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਹੀਂ ਟਲਦੇ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਪਰਵਾਰਕ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਖ਼ੂਬੀ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਚਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਉਚ ਵਿਦਿਆ ਦੁਆ ਕੇ, ਸੰਸਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਇਨਸਾਨ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਗਿਆਨ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਜੇ ਕਿਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਮਾਣੇ ਜਿਹੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਥਾਂ ਅੱਜ ਕਲ੍ਹ ਦੇ ਅਖੌਤੀ ਬਾਬਿਆਂ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭੀੜਾਂ ਅੱਜ ਉਹਨਾਂ ਅਖੌਤੀ ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਬਾਬਿਆਂ ਵਾਂਗ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਵੀ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਸੰਗਮਰਮਰੀ ਡੇਰਾ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ, ਚਿੱਟੇ ਪ੍ਰੈਸ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਚੋਲ਼ੇ ਅਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਕਾਰਾਂ ਆਪ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ।

ਆਮ ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਵਾਨ, ਭਾਵੇਂ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਹੋਵੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਵਾਲੰਟੀਅਰ, ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ’ਚ ਦਿੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਸੁਝਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚਲੀ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜੀ ਹੀ ਸਮਝਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਮਤਿ ਬਾਰੇ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਬੇਖ਼ੌਫ਼ ਅਤੇ ਬੇਬਾਕ ਸਹੀ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਾਰਨ ਕਈ ਵਾਰ ਆਪ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਦੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਵੀ ਸਹੇੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਇੱਕ ਸੰਕੀਰਣ ਜਿਹਾ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੈ। ਉਹ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਪਾਠ ਕਰਨ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਵਰਤਾਉਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ

ਸ਼ਖ਼ਸ਼ੀਅਤ ਵਿਚਲੇ ਬਾਕੀ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆਂ ਕਰਕੇ, ਬਾਕੀ ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਮਸਲਿਆਂ ਤੇ ਰਾਇ ਦੇਣ ਦੇ ਅਯੋਗ ਸਮਝਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੀ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗਿ. ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕੂੜ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਬਾਜ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਦੀਵਾਨਾਂ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮਾਗਮਾਂ, ਸਾਹਿਤਕ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਜਾਂ ਸਮਾਜਕ ਇਕੱਠਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਬੱਚੇ, ਗੱਭਰੂਆਂ ਨਾਲ ਗੱਭਰੂ, ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਅਤੇ ਸਿਆਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਆਣੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹੋਣ ਇਹਨਾਂ ਦੁਆਲੇ ਮਨੁੱਖੀ ਝੁੰਡ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਆਪ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸਾਗਰ ’ਚੋਂ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚੁਲ਼ਾ ਲੈਣ ਦਾ ਇੱਛਾਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਆਪ ਦੇ ਚੁਟਕਲਿਆਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੋਈ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਦੇ ਸਬਕ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਪਕੜ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਬੇਹੱਦ ਮਜਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਭਾਵੇਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਂ ਹਿੰਦੀ, ਆਪ ਜਗਿਆਸੂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੇ ਉਚਾਰਣ, ਉਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪਰਤਾਂ ਤੱਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਸਕੂਲੀ ਵਿਦਿਆ ਨਾ ਲਈ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪ ਨੂੰ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆਈ ਸਮਾਗਮਾਂ, ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈਕਚਰ ਦੇਣ ਲਈ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਆਪ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਭਾਸ਼ਨ ਦੇ ਕੇ ਗੋਰਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਵਾਹ ਵਾਹ ਖੱਟਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ‘ਪੰਜਾਬ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ’ ਦੇ ਆਪ ਸਥਾਪਤ ਕਾਲਮ ਨਵੀਸ ਹਨ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਮਸਲਿਆਂ ਤੇ ਆਪ ਲਗਾਤਾਰ ਲੇਖ ਲਿਖਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਦੇ ਲੇਖ ‘ਪੰਜਾਬ ਐਕਸਪ੍ਰੈਸ’’ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੀਆਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਲਿਖੇ ਅਤੇ ਛਪੇ ਹੋਏ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਜਗਤ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਕਿਤਾਬਾਂ ‘ਸਚੇ ਦਾ ਸਚਾ ਢੋਆ, ਉਜਲ ਕੈਹਾਂ ਚਿਲਕਣਾ, ਯਾਦਾਂ ਭਰੀ ਚੰਗੇਰ, ਬਾਤਾਂ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਜੋ ਵੇਖਿਆ ਸੋ ਆਖਿਆ’ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਆਇਆ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨ, ਸਾਹਿਤਕਾਰ, ਧਰਮ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਬਿਨਾ ਆਪਣੀ ਯਾਤਰਾ ਸਫ਼ਲ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਆਪ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਤੀ ਡੂੰਘੇ ਮੋਹ ਕਾਰਨ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਨਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੦੦੪ ਵਿੱਚ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੀ ਸਿਰਮੌਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸੰਸਥਾ ‘ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਂਸਲ ਆਫ਼ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ’ ਨੇ ਆਪ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ‘ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਯਾਦਗਾਰੀ ਐਵਾਰਡ, ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦਾ ਮਾਣ’ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਸੀ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸੰਸਾਰਕ ਯਾਤਰਾਵਾਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ੨੦੦੮ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਥ ਸਾਂਬੜਾ ਨੇ ‘ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਤਕ ਐਵਾਰਡ’ ਵਜੋਂ ਸਿਰੋਪਾ, ਲੋਈ, ਗੋਲਡ ਮੈਡਲ ਆਦਿ ਨਾਲ, ਸਿਡਨੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਆ।

ਕਈ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਆਪਣੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠਾ ਇਹ ਅਨਮੋਲ ਹੀਰਾ ਸਾਂਭਣ ਯੋਗ ਹੈ। ਉਮਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਅੱਧ ’ਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਇਹ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦਾ ਇਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ, ਕਿਤੇ ਸਾਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਨਾ ਤੁਰ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਸੇ ਸਮਰੱਥ ਅਤੇ ਉਦਮੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ, ਜੇਹੜੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਕੋਲ਼ੋਂ ਇਹ ਅਨਮੋਲ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਲਿਖਵਾ ਕੇ ਸਾਂਭ ਲਵੇ।

ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਸਿਡਨੀ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ

ਕੁਝ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਬਾਰੇ

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਸਾਡੇ ਪਰਮ ਮਿੱਤਰ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਅਤੇ ਨਿਜੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀ ਬਲਕਿ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਇਕ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਹਨ ਤੇ ਅਫ਼੍ਰੀਕਾ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਾਰਵੇ ਤੱਕ ਘੁੰਮੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤਜਰਬੇ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇੱਕ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦੂਜੇ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ਼ ਸੁਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੇ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ਼ ਸਹਿਮਤ ਨਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਹੀ ਮਨਾਉਂਦੇ ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਹਿਜ ਅਵੱਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਲੈ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਦਾ ਮੈ ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਤੋਂ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਆਇਆ ਹਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਤੇ ਲੈਕਚਰਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ਼ ਸੁਣਦਾ ਹਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗਹੁ ਨਾਲ਼ ਵਿਚਾਰਦਾ ਵੀ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ਼, ਸੈਰਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮੇ ਅਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮੇ, ਕੁਝ ਨੁਕਤਿਆਂ ਤੇ ਸਾਡਾ ਮੱਤ ਭੇਦ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਅਤੇ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਦੋ ਰਾਵਾਂ ਨਹੀ। ਇਸ ਸਮੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਪੰਜ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਪੁਸਤਕ 'ਬਾਤਾਂ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ' ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੨੦੦੯ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਪੰਥਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਬਿਆਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਸਾਰੇ ਘਟਨਾ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ, ਸਿੱਖ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ਼ ਰਹਿ ਕੇ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖੀ ਗਵਾਹੀ ਵਜੋਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਜੋਰ ਫੜ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਲੀਡਰਾਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਭਵਿਖ ਧੁੰਦਲਾ ਦਿਸਣ ਲੱਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਸਿਰਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟੀ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਸਨ। ਕੇਵਲ ਦੋ ਤਸੀਲਾਂ ਮੋਗਾ ਤੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁ ਸੰਮਤੀ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਤਸੀਲਾਂ ਵੀ ਮੁਸਲਿਮ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਵਾਲ਼ੀ ਤਸੀਲ਼, ਜ਼ੀਰਾ ਤਸੀਲ ਨੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਾ ਕਾਂਗਰਸ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ੧੯੨੮ ਵਾਲ਼ੀ ਪੰਡਿਤ ਮੋਤੀ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੀ ਰੀਪੋਰਟ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ਼ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ੧੯੨੯ ਵਾਲ਼ੀ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚਲੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਕਾਨਫ੍ਰੰਸ ਦਾ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਆਗਵਾਈ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਮੁਖੀ ਕਾਂਗਰਸੀ ਲੀਡਰ, ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਬਾਬਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਕੋਲ਼ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ਼ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਸਟੇਜ ਤੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ ਮੰਨਾਉਣ ਲਈ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਕੈਂਪ ਵਿਚ ਗਏ ਅਤੇ ਵਾਹਦਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ ਦੀ ਕੋਈ ਅਜਿਹੀ ਨਵੀ ਰਾਜ ਬਣਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣਾਈ ਜਾਵੇਗੀ ਜੋ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਫਿਰ ੨੩ ਮਾਰਚ ੧੯੩੦ ਨੂੰ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭਰੋਸਾ ਦਿਤਾ ਤੇ ਇਹ ਵੀ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ਼ ਕਾਂਗਰਸ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਹੀ ਕਰੂਗੀ ਤਾਂ ਸਿੱਖ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ਼ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲੈਣੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ। ਜੁਲਾਈ ੧੯੪੬ ਵਿਚ

ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਭਰੋਸਾ ਦਿਵਾਇਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀ ਸੀ ਦੇ ਰਹੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਤਾਂ ਇੱਕ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਉਹ ਰਿਆਇਤਾਂ ਵੀ ਨਹੀ ਸੀ ਦੇ ਰਹੀ ਜੋ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ, ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਜੋਂ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੋ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਸੀ।

ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਖੁਹਾ ਕੇ ਸਿੱਖ ਜਦੋਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਏਥੋਂ ਦੀ ਨਵੀ ਕਾਂਗਰਸ ਸਰਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਲ਼ਟ ਸਗੋਂ ਉਸ ਸਮੇ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹ ਮੰਤਰੀ ਸਰਦਾਰ ਪਟੇਲ ਨੇ ਇਕ ਸਰਕੂਲਰ ਜਾਰੀ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜਰਾਇਮ ਪੇਸ਼ਾ ਕਰਾਰ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਜਦੋਂ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਡਿਤ ਨਹਿਰੂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਕਰਾਰਾਂ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰਵਾਇਆ ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਜੀ ਨੇ, "ਅਬ ਜ਼ਮਾਨਾ ਬਦਲ ਗਇਆ ਹੈ" ਆਖ ਕੇ ਠੁੱਠ ਵਿਖਾ ਦਿਤਾ। ਕਾਂਗਰਸੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਾ ਮੰਗ ਸਕਣ। ਕਾਂਗਰਸ ਆਪਣੇ ਪਿੱਠੂਆਂ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਉਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਇਨਸਾਫ਼ ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਟੇਜਾਂ ਨਾ ਵਰਤ ਸਕਣ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ, ਬੋਲੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਮੰਗ ਰੱਖ ਕੇ, ਇਸ ਦੀ ਪਰਾਪਤੀ ਲਈ ਜਦੋ ਜਹਿਦ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀ ਸੀ। ੧੯੨੦ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਮਤੇ, ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਮੁੜ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਬਾਕੀ ਭਾਰਤ ਤੇ ਤਾਂ ਇਹ ਲਾਗੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਮਸਲਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਪਾਸੇ ਕੰਨ ਨਾ ਧਰਿਆ। ੧੯੫੫ ਵਾਲ਼ੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬਾ ਮੋਰਚੇ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਜਿੱਤ ਪਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ੧੯੫੬ ਵਿਚ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਕਾਂਗਰਸ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਇਜਲਾਸ ਸੀ ਤੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਓਸੇ ਸਮੇ ਅਤੇ ਨਾਲ਼ ਲੱਗਵੇਂ ਸਥਾਨ ਤੇ ਹੀ ਸਾਲਾਨਾ ਇਜਲਾਸ ਸੀ। ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਬੇਮਿਸਾਲ ਜਲੂਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨਾਲ਼ ਗੱਲ ਬਾਤ ਆਰੰਭੀ। ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਰੀਜਨਲ ਫ਼ਾਰਮੂਲਾ ਨਿਕਲ਼ਿਆ ਪਰ ਇਹ ਚੱਲ ਨਾ ਸਕਿਆ। ੧੯੬੦ ਵਿਚ ਅਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ ਦੀ ਪਰਾਪਤੀ ਲਈ ਫਿਰ ਮੋਰਚਾ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਜਦੋ ਜਹਿਦ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਕੀਤੀ। ਅਖੀਰ ਭਾਰੀ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਪਿੱਛੋਂ, ਮਜਬੂਰੀ ਵੱਸ, ਇੱਕ ਲੰਗੜਾ ਜਿਹਾ ਸੂਬਾ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਣਾ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਹੀ ਪਰ ਬੜੀ ਦਿਆਨਦਾਰੀ ਨਾਲ਼ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਚੰਗੇ ਲੇਖਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵੀ ਹਨ। ਉਹ ਤਰਕ ਨਾਲ਼ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੜੀ ਖੋਜ ਨਾਲ਼ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਲਿਖ ਕੇ ਤੇ ਬੋਲ ਕੇ, ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ, ਦਿਲਚਸਪ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ਼ ਬਿਆਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅਖੀਰ ਤੇ ਮੈ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੇ ਬਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਸਫ਼ਲਤਾ ਤੇ ਵਧਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਤੇ ਲੈਕਚਰਾਂ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਜੋਰਦਾਰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਗੋਰਾਇਆ

ਗ੍ਰਿਫ਼ਿਥ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ

ਕਲਮ ਚੱਲਦੀ ਰਹੇ

ਕਿਸੇ ਮਨ ਦੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਉਤੇਜਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਹੇਠੀ ਕਰਨ ਲਈ, ਖ਼ੁਸ਼ਾਮਦੀ ਜਾਂ ਕਟਾਕਸ਼ੀ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ, ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੈ ਪਰ ਕੀਤੀ ਮੇਹਨਤ ਬਾਰੇ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨਾ ਇਕ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਲੇਖਕਾਂ ਜਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਿਚਾਰ ਭੇਦ ਹੋਣ, ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਅਣਹੋਣੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਚਾਰ, ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਦੀ ਵਿਚਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਪਰ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਉੜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਹੈ, ''ਸੋਚੈ ਸੋਚਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜੇ ਸੋਚੀ ਲਖ ਵਾਰ'' ਬਾਣੀ ਦੀ ਇਸ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਪੰਥ ਇਕ ਮੱਤ ਨਹੀ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਜਿਸ ਵੇਲ਼ੇ ਵਿਚਾਰਮਈ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਅੜੀ ਵਾਲ਼ਾ ਰਵਈਆ ਅਮਲ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਹੋਣੀ ਅਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦਾ ਹਰ ਸਿਧਾਂਤਕ ਮਸਲਾ ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਧੱਕੇ ਖਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਵਾਦ ਘਟਣ ਦੀ ਥਾਂ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਆਸ ਕੋਈ ਵਿਖਾਈ ਨਹੀ ਦਿੰਦੀ। ਵਜਾਹ? ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੇ ਸੱਚੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਸਰੂਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਅੜੀਅਲ ਰਵਈਏ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਨਿਜੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਿੱਖੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਮਰੋੜਨ ਅਤੇ ਦੁਬਿਧਾ ਵਿਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲ਼ਾ ਵਤੀਰਾ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਰੋਧੀ ਸੋਚ ਇਸ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾ ਰਹੀ ਅਤੇ ਤਾਣ ਲਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਕੁਝ ਲਿਖਣਾ ਜਾਂ ਆਖਣਾ, ਇਕ ਭਾਰੀ ਭੁੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਕੁਝ ਜਾਨਣਹਾਰਿਆਂ ਲਈ, ਉਹ ਹਰ ਵੇਲ਼ੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ ਨਾਲ਼ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਚੰਗੇਰ ਏਨੀ ਭਰ ਰੱਖੀ ਹੈ ਕਿ ਖੁਲ੍ਹੇ ਹੱਥੀਂ ਵਰਤਾਉਂਦਿਆਂ ਲੁਟਾਉਂਦਿਆਂ ਵੀ ਤੋਟ ਨਹੀ ਆਉਂਦੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਟੇਜਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਗੱਫੇ ਵਰਤਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ। ਫਿਰ ਕਲਮ ਦਾ ਮੁਖ ਨੰਗਾ ਕਰਕੇ, ਕੁਝ ਸਾਲ ਸਿਡਨੀ ਤੋਂ 'ਸਿੱਖ ਸਮਾਚਾਰ' ਨਾਮੀ ਪਰਚਾ ਕੱਢਦੇ ਰਹੇ। ਅਨੇਕ ਪਰਚਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਰਾਹੀਂ ਉਲੀਕੀਆਂ ਉਸਾਰੂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਭੇਜ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਬੋਲਣ ਵੇਲ਼ੇ ਅਤੇ ਲਿਖਤ ਵਿਚ ਉਲੀਕੇ ਹਾਸਰਸੀ ਅੰਦਾਜ਼ ਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਨੀਝ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਵੱਡੀ ਖ਼ੂਬੀ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਟੇਜ ਤੇ ਬਹਾ ਕੇ ਫਿਰ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਏਨਾ ਸਮਾ ਇਸ ਮਜ਼ਬੂਨ ਤੇ ਬੋਲਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਤਿਆਰੀ ਦੇ ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਬੋਲਣ ਅੰਦਾਜ਼ ਨਾਲ, ਦਿਤਾ ਸਮਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਗੁਣ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ ਉਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਭਾਂਪਦਿਆਂ ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਮੇ ਅਨੁਸਾਰ ਤੱਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਉਤੇ ਆਪਣੀ ਪਕੜ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣੀ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਖਾਸ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਨਿਮਰਤਾ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਸਹੀ ਸਿਧਾਂਤ ਉਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦਾ ਅਸਲੀ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ਼ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲ਼ੇ ਸਿਦਕੀ ਸਿੱਖ ਦਾ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ ਪੂਰਾ ਆਸਰਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਰਤਾਰਾ ਵੀ ਆਮ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸਹੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਬੁਲਾਰੇ ਨਾਲ਼ੋਂ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਅਤੇ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਦੀ ਪਕੜ ਵਿਚ ਆਈ ਲੋਕਾਈ ਦੂਰੀ ਬਣਾ ਰਹੀ ਆਮ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਆਮ ਬੁਲਾਰੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਕਰਕੇ, ਲੋਕਾਈ ਨੂੰ ਖ਼ੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਹੀ ਫ਼ਰਜ਼ ਤੋਂ ਅਵੇਸਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬਹੁ ਸੰਮਤੀ ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਬੁਲਾਰਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਉਪਜੀਵਕਾ ਦਾ ਮਸਲਾ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਇਕ ਮੁਖ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਨਿਤ ਗੁਰ

ਉਪਦੇਸ਼ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ, ਸੁਣਦਿਆਂ ਤੇ ਸੁਣਾਉਂਦਿਆਂ ਵੀ, ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ੀ ਗਿਆਨਵਾਨ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੇ ਭਾਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖ਼ੁਸ਼ਾਮਦੀ ਚਾਹ ਤੇ ਖ਼ੁਸ਼ਾਮਦੀ ਸੁਭਾ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਕਿਰਦਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਨਹੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਮਨੁਖੀ ਬਣਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਖਾਸ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਪਰ੍ਹੇ ਸੁੱਟਿਆਂ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਕੋਈ ਘਾਟ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਕਦੀ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਗਿ. ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ਼ ਜੁੜੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਡਟ ਕੇ ਗੱਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀ ਕਰਦੇ! ਫਿਰ ਵਿਚਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਚੱਕਰ ਹੈ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਸਮੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਭਾਂਪ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਰੋਤੇ ਖੁਸ਼ਕ ਗਿਆਨ ਨਹੀ ਸੁਣਦੇ। ਇਹ ਸਾਹਿਤਕ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਅਰਥਾਤ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਕੁਝ ਦੇਣਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁ ਗਿਣਤੀ ਲੋਕ ਸੁਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਿਦਵਤਾ ਅਤੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਇਕ ਖ਼ੂਬੀ ਹੈ।

ਯਾਦਾਂ, ਵਿਚਾਰਾਂ, ਕਿਰਦਾਰਾਂ, ਜਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਉਲੀਕਣ ਲਈ ਕਲਮ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਉਲੀਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਲੀਕੀ ਹੋਈ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕਿਤਾਬੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੋ ਕੇ, ਅਭੁੱਲ ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਮੇ ਨੂੰ ਵਰਤਮਾਨ ਨਾਲ਼ ਜੋੜਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲਿਖਤ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਵਿਚਾਲ਼ੇ ਪਰਸਪਰ ਸਾਂਝ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਉਪਰਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ਼ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਏਸੇ ਸੁਚੱਜੀ ਸੋਚ ਅਧੀਨ ਹੀ ਗਿ. ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲ਼ ਕੇ ਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਤੱਕ ਪੁਚਾ ਕੇ, ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਅਤੇ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਵਡਮੁੱਲੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ, ਸਿੱਖੀ ਕਿਰਦਾਰ, ਸਿੱਖ ਨੀਤੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸਿੱਖ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸੋਸ਼ਣ ਦੀ, ਕਈ ਪੱਖਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਲਿੱਪੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁੱਚਜੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਅਤੇ ਲਿਖਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਬਲ ਬਖ਼ਸ਼ੇ। ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਵੱਲੋਂ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਆਉਣ ਵਾਲ਼ੇ ਸਮੇ ਲਈ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ਼ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਲਮ ਚੱਲਦੀ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਹ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਕੌਮ ਅਤੇ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ।

ਕਲਮ ਫੜ ਹਰ ਕੋਈ ਲਿਖਣ ਬਹਿ ਜਾਂਦਾ,

ਫ਼ਰਜ਼ ਕਲਮ ਦਾ ਵਿਰਲਾ ਈ ਪਛਾਣਦਾ ਏ।

ਕਲਮ ਉਹ ਜੋ ਹਿਰਦੇ ਚੋਂ ਸਚ ਲਿਖਦੀ,

ਕਿੱਤਾ ਝੂਠੀ ਦਾ ਝੂਠ ਹੰਡਾਣ ਦਾ ਏ।

ਸੱਚੀ ਕਲਮ ਸਮਾਜ ਦਾ ਭਲਾ ਲੋਚੇ,

ਕੰਮ ਝੂਠੀ ਦਾ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾਣ ਦਾ ਏ।

ਸੁੱਚੀ ਕਲਮ ਨਾ ਸ਼ੋਹਰਤ ਦੀ ਕਿਸ਼ਨ ਭੁੱਖੀ,

ਸੁਭਾ ਝੂਠੀ ਦਾ ਕੌਡੀਂ ਵਿਕ ਜਾਣਦਾ ਏ।

ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ

ਮੈਲਬਰਨ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ

ਇੱਕ ਸੁਹਿਰਦ ਮਨੁੱਖ

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜੇ.ਪੀ.ਐਸ. ਕੰਪਿਊਟਰ ਸੈਂਟਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਕਾਸ ਮੰਚ ਦੇ ਚਿੱਠੀ ਪੱਤਰ ਟਾਇਪ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵੀ ਏਥੇ 'ਮੀਡੀਆ ਪੰਜਾਬ' ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਬ ਦਫ਼ਤਰ ਇੰਚਾਰਜ, ਸ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੱਗੂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਇਸ ਪਰਵਾਰ ਨਾ਼ਲ, ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇ ਤੋਂ ਮੇਲ਼ ਜੋਲ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਮਿਲੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਉਪਰ ਗੂਹੜੇ ਰੰਗ ਦਾ ਚਸ਼ਮਾ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਅਪਣੱਤ ਅਤੇ ਸਨੇਹ ਨਾਲ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੇ ਉਹ ਨਾ ਭੁਲਣ ਯੋਗ ਹੈ। ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਇੰਜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਹੋਵੇ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਉਪਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਸ ਤਰਾਂ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਸ ਬਜ਼ੁਰਗ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਰ ਗੁਜਰਨ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਉਮਰੇ ਲੋਕ ਵੇਹਲੇ ਰਹਿ ਕੇ, ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਲਭਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੈਦ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਯਾਦਾਂ ਭਰੀ ਚੰਗੇਰ' ਭੇਂਟ ਕੀਤੀ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਡਾ. ਗੁਮਟਾਲਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿ਼ਲਨਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਮਟਾਲਾ ਜੀ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਬਾਰੇ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਫ਼ੋਨ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਫਲਾਣੀ ਥਾਂ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ। ਏਥੋਂ ਗੁਮਟਾਲਾ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਕਿਧਰ ਹੈ। ਮੈਂ ਦੁਬਾਰਾ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਫ਼ੋਨ ਆਇਆ ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹਾ ਹਾਂ; ਏਥੋਂ ਕਿਧਰ ਜਾਵਾਂ। ਮੈਂ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਕਿ ਇੱਕ ਭੱਦਰ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਵੇਲੇ ਵੀ ਖੁਦ ਟਿਕਾਣੇ ਤੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਕੇ ਆਇਆ! ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਮੈਥੋਂ ਇਹ ਕੁਤਾਹੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਬਾਰੇ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਫ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜਿੰਨੀ ਘਾਲਣਾ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਘਾ਼ਲੀ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਏਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਹਾਜ਼ਰ ਜਵਾਬ ਅਤੇ ਹੱਸਮੁੱਖ ਸੁਭਾ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਘੁਮੱਕੜ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸੁਭਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਨਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਤੇ ਝੱਟ ਪੱਟ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾ ਲੈਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਲੀ ਭਾਂਤੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ 'ਯਾਦਾਂ ਭਰੀ ਚੰਗੇਰ' ਦੇ ਪੁਸਤਕ ਰਿਲੀਜ਼ ਸਮਾਰੋਹ ਸਮੇ, ਸਟੇਜ ਸਕੱਤਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਮਾਣ ਹਾਸਲ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਰ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਤੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਮਿੱਤਰ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਾਕਫਕਾਰ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਇਕੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਪਰਦੇਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ

ਮਿੱਤਰਤਾ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਡੂੰਘੀਆਂ ਹਨ; ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਇਸ ਸਮਾਗਮ ਵਿੱਚ ਹਾਜਰ ਹੋਈ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ ਕੇਂਦਰ ਜਲੰਧਰ ਵੱਲੋਂ 'ਸਾਡੇ ਮਹਿਮਾਨ' ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਮੈਂ ਝੱਟ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਪਰਗਟ ਕਰ ਦਿਤੀ ਕਿ ਏਸੇ ਬਹਾਨੇ ਇੱਕ ਸੁਹਿਰਦ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇਗਾ। ਜਲੰਧਰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ਼ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਿਡਨੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਬੱਸ ਕੰਡਕਟਰ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਸਮੇ ਦਾ ਦਿਲਚਸਪ ਕਿੱਸਾ ਵੀ ਸੁਣਾਇਆ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਅਭੁੱਲ ਯਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪਰਪੱਕ ਗਿਆਤਾ ਹਨ। ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਸੱਜਣ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ 'ਚਲਦਾ ਫਿਰਦਾ ਇਨਸਾਇਕਲੋਪੀਡੀਆ' ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕਰ ਗੁਜਰਨ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸੱਚੇ ਦਾ ਸੱਚਾ ਢੋਆ, ਯਾਦਾਂ ਭਰੀ ਚੰਗੇਰ, ਉਜਲ ਕੈਹਾਂ ਚਿਲਕਣਾ, ਬਾਤਾਂ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਿਥੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਫਲਸਫੇ ਤੇ ਭਰਪੂਰ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਹੈ ਓਥੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਜੱਗ ਬੀਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਭਾਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਪਰਵਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹਾਂ ਪਰ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮੱਸ ਰੱਖਣ ਕਾਰਣ, ਮੇਰੀ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰੰਪਰਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪ੍ਰਬਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੇਰੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਕਾਫੀ ਹਦ ਤੱਕ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਅੰਕਤ, ਮਹਾਨ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਲਈ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਕ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਲੈਕਚਰ ਦੇ ਕੇ ਅਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖ ਕੇ, ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਧਾਰਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣਾ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਦੀਵਾ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਮੈਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਣੀ ਰਹੇ। ਇਹ ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਕ੍ਰਿਆਸ਼ੀਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਗਿਆਨ ਦੇ ਭੰਡਾਰ, 'ਬਾਬਾ ਬੋਹੜ' ਦੀ ਹੋਰ ਛਾਂ ਮਾਣੀਏ।

ਪ੍ਰਿੰ: ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਲਾਲ ਮੰਨਣ

ਸੀਨੀਅਰ ਮੀਤ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਕਾਸ ਮੰਚ

ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਵੱਸਦਾ ਉਚ ਕੋਟੀ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ

ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵੱਸਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸਾਹਿਤ, ਇਤਿਹਾਸ, ਭਾਸ਼ਾ ਤੇ ਚਲੰਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਡੂੰਘੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਿਸੇ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਦੇ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ। ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਇਸ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਲੋਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰੇਮਿਆਂ ਦੀ ਝੋਲ਼ੀ ਪਾਉਣ ਸਦਕਾ, ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਮਹਿਫ਼ਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਓਥੇ ਸਾਹਿਤਕ ਸੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਮਾ ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਟਰਨੈਟ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਇਸ ਮਹਾਨ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨਾਲ ਮੇਲ਼ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਜਦ ਪਤਾ ਚੱਲਿਆ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਸਾਬਕਾ ਮੁਖ ਗ੍ਰੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਦੇ ਦੁਖਦਾਈ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਜਾਣ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਅੰਤਮ ਅਰਦਾਸ ਮੌਕੇ ਸਾਡੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਿੱਚ ਇੰਜ ਲੱਗਿਆ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇ ਤੋਂ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹੋਈਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੋਹ ਭਰੀ ਆਵਾਜ, ਪਿਆਰ ਸਤਿਕਾਰ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਡੁੱਲ੍ਹੇ ਸੁਭਾ ਅਤੇ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਨੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋਰ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਵਗਦੇ ਦਰਿਆ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਵਹਿ ਤੁਰਿਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਜੋ ਕੁਝ ਸੁਣਿਆਂ ਤੇ ਜਾਣਿਆਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ, ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਅਥਾਹ ਗਿਆਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗਿ. ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਅੱਖਰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਬਜਾਇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀ, ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸੋਂ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਈਆ ਜੀ ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਗਿਆਤਾ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਮਦਮੀ ਟਕਸਾਲ ਦੇ ਮੁਖੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ ਖ਼ਾਲਸਾ ਜੀ, ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸ਼ੁਧ ਪਾਠ ਵੀ ਸਿਖਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਿਖੇ ਬਤੌਰ ਅਖੰਡਪਾਠੀ/ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਖੰਡਪਾਠੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਗਾਉਣ ਸਮੇ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਟੈਸਟ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੇ "ਕਿਥੋਂ ਪਾਠ ਸਿਖਿਆ?" ਪੁਛਣ ਤੇ ਕੋਈ ਆਖ ਦੇਵੇ ਕਿ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ, ਤਾਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਹਾਸੇ ਨਾਲ਼ ਆਖ ਦੇਣਾ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਇਮਤਿਹਾਨ ਲੈਣਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਿਸੇ ਢਿੱਲੇ ਪਾਠੀ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੁਝਾ ਵੀ ਦੇ ਦੇਣਾ ਕਿ ਉਹ ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਸੰਥਿਆ ਲੈ ਕੇ ਫੇਰ ਆਵੇ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਰੱਖ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚੋਂ ਕੋਰਸ ਕਰਨ ਉਪ੍ਰੰਤ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਬਣੇ ਅਤੇ ਸਮੇ ਸਮੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਪੰਥ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਸਤੀਆਂ ਦੀ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਹੇਠ ਇਤਿਹਾਸ, ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਸਬੰਧੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਸੰਪਰਦਾਈ ਸੋਚ ਤੋਂ ਉਪਰ ਉਠ ਕੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੌਮੀ ਨਜਰੀਏ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਈ। ਏਸੇ ਸਮੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਾਹਿਤਕ, ਸਮਾਜ ਸੇਵੀ, ਸਿਆਸਤ ਆਦਿ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੀਆਂ ਉਚ ਕੋਟੀ

ਦੀਆਂ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਦੇ ਅਵਸਰ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਜਿਹਾ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵਿੱਚ ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਕਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਜੋ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਅਪਾਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਲਾਲਾ ਧਨੀ ਰਾਮ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਜੀ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਗਿਆਨੀ ਦੇ ਕੋਰਸ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਲਾਈਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੀ:

ਲਾਲਾ ਜੀ ਬਹੁਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਤਾਂ ਨਹੀ ਸਨ ਪਰ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਬੜਾ ਸੀ।

੧੯੭੩ ਵਿੱਚ ਜਦ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਮਲਾਵੀ ਜਾਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ, ਪੰਜਾਬੀਅਤ, ਗੁਰਸਿੱਖੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ, ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਿਥ ਕੇ, ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਪੈਂਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਮ ਲੇਵਾ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਨਾਲ਼ ਜੋੜਨ ਦੇ ਯਥਾਸ਼ਕਤਿ ਯਤਨ ਕੀਤੇ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਇਸ ਸਮੇ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ੧੯੮੦ ਤੋਂ ਸਿਡਨੀ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਰਵਾਰਕ ਉਪਜੀਵਕਾ ਚਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਏਥੋਂ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ, ਅਰਧ ਸਰਕਾਰੀ, ਤੇ ਗ਼ੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਅੰਦਰ, ਵੱਖ ਵੱਖ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਮੈਨੂੰ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਮਾਜਕ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਰ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਵਾਲ਼ੇ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆ ਰਹੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਗੱਲ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਓਥੇ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਮੁਤਾਬਕ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸੱਦੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ ਲਈ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝ ਕੇ ਤੇ ਸੰਗਤ ਵੱਲੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ, ਗੁਰੁ ਸਾਬਿਾਨ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਾਉਣ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਸਮੇ ਕਦੀ ਕਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵੱਲੋਂ, ਸੱਚਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਆਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲ਼ੇ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਦੀ ਕਥਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵੀ ਪਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟੀ. ਵੀ. ਰੇਡੀਓ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਸਮੇ ਸਮੇ ਵਿਚਾਰ ਪਰਗਟ ਕਰਨ ਦੇ ਮੌਕੇ ਮਿਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਸਮਾ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਇਸ ਨਤੀਜੇ ਤੇ ਪੁੱਜੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਬੜੀ ਮੇਹਨਤ, ਤਵੱਜੋ, ਅਧਿਐਨ, ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਫਿਕਰ ਵਾਲ਼ੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਫੁਲਵਾੜੀ ਅੱਜ ਵੱਖ ਵੱਖ ਡੇਰਿਆਂ, ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ, ਟਕਸਾਲਾਂ, ਜਥਿਆਂ, ਗਰੁਪਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੰਡੀਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਹੀ ਵੱਡਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਲ ਘੱਟ ਹੀ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸੁਣਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸੋਚ ਵਾਲ਼ੇ ਲੋਕ ਹੀ ਬਹੁਤੀ ਥਾਈਂ ਸਿੱਖ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਉਪਰ ਕਾਬਜ਼ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਦੱਸਣ ਵਾਲ਼ੇ ਸਿੱਖ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਹੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਕੀਰਤਨ/ਕਥਾ/ਵਿਖਿਆਨ ਦਾ ਸਮਾ ਦੇਣ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਇੱਕ ਦਿਲਚਸਪ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਉਂਦਿਆਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਡਨੀ ਵਿਚ ਇਕ ਕੀਰਤਨੀ ਸਿੰਘ ਆਏ ਜੋ ਉਹ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਸੁਰੀਲਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮੈ ਵੀ

ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਰਸਭਿੰਨਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦਾ ਸਾਂ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸੁਣ ਲੈਣਾ ਅਤੇ ਯਥਾਸ਼ਕਤਿ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਭੇਟ ਵੀ ਰੱਖ ਦੇਣੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਨੇ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿਤਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਾਇਦ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਜਾਂ ਨੀਅਤਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੁਨੀਆ ਛੱਡ ਚੁੱਕੇ ਬਾਬੇ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਈ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਖਾਸੀ ਸੰਗਤ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਉਚੇਚਾ ਧਿਅਨ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿਆਂ ਲਈ ਸੱਦਣ ਲੱਗ ਪਈ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਵੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਅੱਗੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਰੁਖ ਭਾਂਪ ਕੇ, "ਵਖਤ ਵੀਚਾਰੇ ਸੋ ਬੰਦਾ ਹੋਇ" ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬੀਤ ਚੁੱਕੀਆਂ ਦੋ ਪੀਹੜੀਆਂ ਨਾਲ਼ ਸਬੰਧਤ ਹੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਉਣੀ। ਵਰਤਮਾਨ ਪੀਹੜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਨਾ ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਤਰ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਇਕ ਬਾਬੇ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਨੂੰ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਹੀ ਸਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇ ਡੇਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਬਿਆਂ ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਵਾਂਗ ਹੀ ਭਾਵੇਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀਂ ਵਸਦੇ ਸਿੱਖ ਪਰਵਾਰ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ, ਆਪਣਾ ਮੂਲ ਭੁੱਲਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸਣ ਵਾਸਤੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਦਲੀਲ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਤੇ ਦਲੀਲ ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੰਕੇ ਨਵਿਰਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਸਮੇ ਹੁੰਦੇ ਇਕੱਠਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਕਾ ਮਿਲਣ ਤੇ, ਉਹ ਨਿਰੰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਸੂਝ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਸਮੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸਮੇ ਕਈ ਵਾਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿੱਚ ਵਖਰੇਵਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪੰਥ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਤੇ ਓਥੋਂ ਜਾਰੀ ਹੋਈ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਅਤੇ ਸਮੇ ਸਮੇ ਜਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਹੀ ਘਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਲਾਗੂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਸੰਤ, ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਪੰਥਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਰਾਗੀ ਤੇ ਢਾਡੀ ਸਿੰਘ, ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਤੌਰ ਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਾਣੇ ਅਣਜਾਣੇ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਪਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਤੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ, ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਿਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਉਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਤੇ ਇਸ ਕਬਜੇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲ਼ੇ ਝਗੜੇ ਮਨ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀਹੜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਲਿਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਆਪਣੀ ਸਾਹਿਤਕ ਖਿੱਚ ਅਤੇ ਲਗਨ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ:

ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਜਦ ਵੀ ਮੌਕਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਦੇ ਕੀ ਬੋਰਡ ਤੇ ਕੁਝ ਟਾਈਪ ਕਰ ਲਈਦਾ ਹੈ। ਦੇਸੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਰਥਾਤ ਸਠਵਿਆਂ ਤੇ ਸੱਤਰਵਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਚਲੰਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲੇਖ, ਅਕਾਲੀ ਪੱਤ੍ਰਕਾ, ਕੌਮੀ ਦਰਦ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗਜ਼ਟ ਆਦਿ ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਤੇ ਅਤੇ ਇਕ ਥਾਂ ਨਾ ਬੈਠਣ ਕਰਕੇ ਕਈ ਸਾਲ ਕੇਵਲ ਬੋਲ ਕੇ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਆਉਣ ਪਿੱਛੋਂ ਪਰਵਾਰਕ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਦਫ਼ਤਰਾਂ, ਫ਼ੈਕਟਰੀਆਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀਆਂ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਸੁਰਤ ਭੁੱਲੀ ਰਹੀ। "ਵੇਲ਼ੇ ਦਾ ਰਾਗ ਕੁਵੇਲ਼ੇ ਦੀਆਂ ਟੱਕਰਾਂ" ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਜਵਾਨੀ ਸਮੇ ਇਹ ਕੁਝ ਕਰਨ

ਦਾ ਸਮਾ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ ਓਦੋਂ 'ਵਿੱਦਿਅਕ ਰੁਝੇਵਿਆਂ' ਵਿਚ ਰੁਝੇ ਰਹੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਸ ਪਾਸੇ ਆਉਣ ਦਾ ਸਮਾ ਸੀ ਓਦੋਂ ਓਧਰ ਉਪਜੀਵਕਾ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲ਼ੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਪਏ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੈ ਹਾਸੇ ਨਾਲ਼ ਆਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਧ ਪਿੱਛੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਅਧ ਅੱਗੇ ਲੱਗਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸਭ ਕਾਸੇ ਤੋਂ ਵੇਹਲ ਮਿਲ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਲਿਖਣ ਵੱਲ ਰੁਚੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਪਾਦਕ, ਪਾਠਕ ਤੇ ਮਿਤਰ ਸੱਜਣ ਬਹੁਤ ਹੌਸਲਾ ਅਫ਼ਜ਼ਾਈ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਦੇ ਇੰਟਰਨੈਟ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਰਸਾਲਿਆਂ ਆਦਿ ਵਿੱਚ, ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕਾਂ ਦੀ ਉਦਾਰਤਾ ਦਾ ਸਦਕਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਲੇਖ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਛਪਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਅਤੇ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਘਟਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕਾਰਨ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਮਾਤਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ, ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਵਿੱਚ ਜੋ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਮੇ ਸਮੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਲਿਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਨਵੰਬਰ ੨੦੦੬ ਵਿੱਚ 'ਸੱਚੇ ਦਾ ਸੱਚਾ ਢੋਆ' ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਕ ਰਚਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਘਟੀਆਂ ਕੁਝ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੀ ਹੈ। ਮੈ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਕਿ ਪਾਠਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਏਨਾ ਮਾਣ ਦਿਤਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ਬਾਨੀ ਤੇ ਲਿਖਤੀ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸੋ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇੱਕ ਉਹ ਸਿੱਖ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਨਿਰੰਤਰ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕੌਮੀ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਲਸ ਭਾਵ ਸ਼ੁੱਧ ਵੇਖਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਮਨ ਵਿਚ ਸਮੋਈ ਬੈਠੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸ਼ਖਸ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਅਫਜ਼ਾਈ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ।

ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੱਗੂ

ਜਰਨਲਿਸਟ

੫੦੦੩, ਮੇਨ ਬਾਜ਼ਾਰ, ਸੁਲਤਾਨਵਿੰਡ ਰੋਡ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਆਲ਼ੇ ਭੋਲ਼ੇ, ਘੁਗੂ ਘੋੜੇ

"ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਲੈ ਲਓ ਭਾਈ! ਆਲੇ ਭੋਲੇ!! ਘੁੱਗੂ ਘੋੜੇ ਲੈ ਲਓ ਭਾਈ! ਘੁੱਗੂ ਘੋੜੇ!! ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਲੈ ਲਓ ਓ ਓ ਓ ਓ.........।"

ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਤੇ ਦੌੜ ਕੇ ਮਾਂ ਰਾਣੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। "ਮਾਂ ਰਾਣੀ...ਮਾਂ ਰਾਣੀ...ਬਾਹਰ ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਵਿਕਣ ਆਏ ਨੇ। ਮੈਂ ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਲੈਣੇ ਨੇ " ਮਾਂ ਰਾਣੀ ਨੇ ਗੋਲੀ ਨੂੰ ਭੇਜ ਕੇ ਟੋਕਰੀ ਦੀ ਟੋਕਰੀ ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਮੁੱਲ ਲੈ ਕੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਖਿਡੌਲਣਿਆਂ ਅੰਦਰ ਖਿਡੌਣੇ ਸਵਾਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ। ਰੋਜ਼ ਦੁਪਹਿਰੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਇਹਨਾਂ ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਖਿਡਾਉਣਿਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡ ਕੇ ਮੁੜ ਥਾਉਂ ਥਾਈਂ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੀ। ਕਿਉਂ? ਕਿਉਂਕਿ ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਖਿਡਾਉਣੇ ਰੱਖਦੀ, ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਹਿੰਦੇ। ਥਾਵਾਂ ਦੀ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ। ਇੱਕ ਰਾਤ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਦੀ ਅਚਾਨਕ ਨੀਂਦ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਅੰਦਰ ਬੜੀਆਂ ਅਜੀਬੋ ਗਰੀਬ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਏਧਰ ਓਧਰ ਨੱਸਣ ਭੱਜਣ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜਾਂ। ਕਿਧਰੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਹਾਸੇ, ਕਾਨਾਫੂਸੀ ਤੇ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਸੁਣਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗੇ। ਇਹ ਸਿਲਸਲਾ ਅਕਸਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਇੱਕ ਰਾਤ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਨੇ ਹੌਲ਼ੀ ਹੌਲ਼ੀ ਉਹਨਾਂ ਆਲੇ ਭੋਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਅੱਖੀਂ ਵੇਖ ਤੇ ਕੰਨੀਂ ਸੁਣ ਲਈਆਂ। ਸਾਰੇ ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਗਹਿਰੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਛੱਡ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਸਨ। ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਹਨੇਰੇ 'ਚ ਡਿਗਣ ਕਰਕੇ ਜਦ ਖੜਾਕ ਆਇਆ ਤਾਂ ਆਲੇ ਭੋਲਿਆਂ ਨੇ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਥਾਂ ਮਿਲੀ ਓਥੇ ਓਥੇ ਟਿਕ ਗਏ।

ਮੇਰੀ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਸਿਆਲ ਦੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਪੋਤੇ ਪੋਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦੀ। ਮੇਰੀ ਸਮਝ 'ਚ ਕਦੀ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਮਿਟੀ ਦੇ ਖਿਡਾਉਣੇ ਕਿਵੇਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ? ਕਿਵੇਂ ਹਿਲ ਜੁਲ ਕੇ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦੇ ਹੋਣਗੇ? ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਣਾ ਤਾਂ ਉਸ ਹਰ ਵਾਰੀ ਇੱਕੋ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ, "ਭਲਿਆਂ ਸਮਿਆਂ 'ਚ ਜਾਨਵਰ, ਕੀੜੇ ਮਕੌੜੇ, ਦਰੱਖ਼ਤ, ਬੂਟੇ ਸਭ ਸਾਡੇ ਵਾਂਗੂੰ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਕੋਲ ਵਾਂਢੇ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।"

ਬਚਪਨ ਦੀ ਹੈਰਾਨਗੀ ਰਾਤ ਦੀ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਕਦੋਂ ਸੁਪਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦੀ, ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਦਾ।

ਨਵੰਬਰ ੨੦੦੬ ਦੀ ਇੱਕ ਸਵੇਰ ਸਵ: ਡਾ: ਜਤਿੰਦਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੌਲੀ ਦਾ ਫ਼ੋਨ ਆਇਆ:

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਹਾਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸਦਾਰਤ ਸਮੇ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨੀ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਡਾ: ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜ਼ਰੂਰ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਨੀ।

ਮੈਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸਮੇ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਹਾਲ ਵਿਚ ਮੁਨਾਸਬ ਸੀਟ ਤੇ ਬੈਠਾ ਕਿਸੇ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਵਕਤਾ ਵੱਲੋਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਪਰਚਾ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਜਥੇਦਾਰ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਸੱਜਣ ਸੈਮੀਨਾਰ ਹਾਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਂਤ ਤੇ ਠਹਿਰੇ ਹੋਏ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਪਾਣੀ 'ਚ ਡਿੱਗੇ ਕੰਕਰ ਵਾਂਗ ਹਿੱਲਜੁਲ ਹੋਈ। ਮੇਰੇ

ਪਾਸ ਵਾਲੀ ਸੀਟ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸੱਜਣ ਉਠ ਕੇ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਖਾਲੀ ਥਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਮੈ ਉਸ 'ਜਥੇਦਾਰ' ਨੂੰ ਸੀਟ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਫੇਰ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਚਾਨਕ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆ ਗਈ। ਮੈਂ ਉਡਣ ਤਸਤਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸੰਕੋਚਵੇਂ ਇਸ਼ਾਰੇ U.F.O. ਦੀ ਫੁੱਲ ਫਾਰਮ ਜਾਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ਼, ਪਰਚੀ ਲਿਖ ਕੇ ਇਸ ਭੱਦਰਪੁਰਸ਼ ਅੱਗੇ ਸਰਕਾ ਦਿੱਤੀ। ਮਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ੱਕ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਕਲ, ਸੂਰਤ ਤੇ ਪਹਿਰਾਵੇ ਤੋਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਇਸ ਪਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਹੱਲ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਜਦ ਦੂਜੇ ਪਾਸਿਉਂ ਪਰਚੀ ਮੁੜ ਆਈ ਤੇ ਉਸ ਉਪਰ, ਦੋਹਾਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜਵਾਬ ਅੰਕਤ ਸੀ, "ਬੇਪਛਾਣ ਉਡਣੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਰਥਾਤ Unidentified Flying Objects." ਤਾਂ ਫਿਰ ਮੈਂ ਬੜੇ ਗੌਰ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਬਠਾਏ ਹੀ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੀ ਸੂਰਤ ਤੇ ਸੀਰਤ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲਿਆ ਤਾਂ ਬਚਪਨ ਸਮੇ ਦੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਵਿਚਲੇ ਆਲੇ ਭੋਲਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਘੁਗੂ ਘੋੜਾ ਸਾਖਿਆਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ। ਜੇਹੜਾ ਜਵਾਬ ਦਾਦੀ ਭਲਿਆਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਜਵਾਬ ਸੁਪਨਿਆਂ ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਧਰੇ ਭਲਾ ਸਮਾ ਹੀ ਆ ਗਿਆ ਹੋਵੇ।

ਇਹ ਆਲਾ ਭੋਲਾ ਸੀ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦਾ ਵਸਨੀਕ। ਇਹ ਵੀ ਪਛਾਣ ਲੰਚ ਟਾਈਮ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ। ਮੇਰੀਆਂ ਮਨੋਕਲਪਣਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਹ ਵੀ ਖੂਬ ਹੱਸੇ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ ਤੇਰੀ ਪਰਚੀ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਹ ਕੌਣ ਹੈ ਜੋ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼ਾਰਟ ਫਾਰਮ ਦੇ ਉਤਰ ਫੁੱਲ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਵੀ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਸੁਣੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਣਗੌਲ਼ਿਆ ਪਾਤਰ ਹੀ ਹੋਵਾਂ!

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਇੱਕ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਿਉਂ ਵੱਡਾ ਭਰਾ, ਸ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ, ਮੇਰਾ ਹਮ ਉਮਰ ਮਿੱਤਰ, ਹਮਪੱਲਾ ਤੇ ਸਹਿਪਾਠੀ ਵੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਤਕਰੀਬਨ ਤਿੰਨ ਕੁ ਸਾਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਹਿਪਾਠੀ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਬਜ਼ਾਰ ਕੱਛਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਸਾਡੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਵਿੱਚ ਅਕਸਰ ਇੱਕ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਅਣਦੇਖਿਆ ਪਾਤਰ ਬਦੋ ਬਦੀ ਆ ਘੁਸਦਾ। ਉਹ ਸੀ ਭਾ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ। ਉਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਪਾਸੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ, ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਵਿਦਿਆਲਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਕਾਲਜ ਤੋਂ ਵਿੱਦਿਆ ਪਰਾਪਤ ਕਰਕੇ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਘਰੋਂ ਤੇ ਦੇਸੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਵਿਚਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਦੇ ਸਾਖਿਆਤ ਪ੍ਰਗਟ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਭਾ ਸੰਤੋਖ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਕਲਪਤ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਤੇ ਮੇਟੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਾਲ਼ੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਤੋਂ ਥੋਹੜੇ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ, ਅਜੀਤ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪੰਨੇ ਉਪਰ, ਇਕ ਸ਼ੋਕਮਈ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ, ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਛਪਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਤਮ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਦਾ ਸਮਾ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜਦ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਸਿਸ਼ਟਾਚਾਰ ਨਾਤੇ ਮੈ ਓਥੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ, ਇਹੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਹਰ ਪਾਸੇ ਕਰਤਾ ਧਰਤਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ। ਸਮਾਪਤੀ ਉਪ੍ਰੰਤ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਜਮਾਤੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ, ਭਾ ਸੰਤੋਖ ਇਹੀ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਵੇਲੇ ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਰੂਪ 'ਚ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ।

ਅਜੇ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਸੰਕੋਚਵੇ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਆਹਮਣਾ ਸਾਹਮਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਹੌਲ਼ੀ ਹੌਲ਼ੀ ਤਕੱਲਫ਼ੀ ਕੰਧ ਢਹਿ ਗਈ ਤੇ ਆਪਸੀ ਉਮਰਾਂ ਦਾ, ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਤੇ ਸਿਸ਼ਟਾਚਾਰੀ ਦਾ ਲਿਹਾਜ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਡੁਲ੍ਹੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਫ਼ੋਨ ਰਾਹੀਂ ਬੋਲੇ:

ਮੈਂ ਘਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਸੁਣਨਾ, ਪੜ੍ਹਨਾ ਤੇ ਵੇਖਣਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਮੈ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ 'ਯੱਭਲੀਆਂ' ਦੀ ਪੰਡ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੌਂਪਣੀ ਹੈ।

ਓਸੇ ਸ਼ਾਮ ਸ. ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਆ ਪਧਾਰੇ। ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਰਚਨਾ 'ਸਚੇ ਦਾ ਸਚਾ ਢੋਆ' ਦੀ ਇੱਕ ਕਾਪੀ,

"ਤਕਰੀਬਨ ਸਰਬ ਗੁਣ ਸੰਪੂਰਨ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਭੇਟਾ।

ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

ਤਰੀਕ ੨੮-੦੨-੦੮"

ਲਿਖ ਕੇ ਮੇਰੇ ਅਰਪਣ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਗੁਰਮੁਖ, ਸਵ: ਗਿਆਨੀ ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਮਸਕੀਨ ਜੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ, ਹਰ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਰਚਨਾ ਓਹੀ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਹਰ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਨਮੀ ਸੰਤਾਨ। ਇਸ ਨਾਤੇ ਭੇਟਾ ਦੀ ਕੀਮਤ ਤਾਂ ਦਿੱਤੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਗਨ ਤਾਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਸੋ ਉਸ ਪਲੇਠੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸ਼ਗਨ ਲੈਂਦਿਆਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਦਾ ਰੰਗ ਵੇਖਣ ਦਾ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਨੇ ਆਲੇ ਭੋਲਿਆਂ ਦੀ ਖੇਡ ਦਾ ਰੁਖ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਇਹ ਹਸਤੀ ਅਜਿਹੀ ਰਚਨਾ ਦੀ ਰਚਨਾਕਾਰ ਵੀ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਦੇ ਆਲੇ ਭੋਲਿਆਂ ਵਾਲੀ ਖੇਡ ਖੇਡਦੀ ਰਹੀ। ਕਦੇ ਠਹਾਕੇ ਲਾ ਕੇ ਹੱਸਦੀ, ਕਦੇ ਅੱਲ-ਵਲੱਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਬਹਿੰਦੀ। ਕਦੇ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਕਸ਼ੇ ਖਿੱਚਦੀ। ਕਿਧਰੇ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਅਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਗਾਥਾ, ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਆਮ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਲ, ਆਨੰਦ ਮੈਰਿਜ ਐਕਟ, ਅਕਾਲੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ 'ਛੁਰਲੀਆਂ' ਦਾ ਰਚੇਤਾ ਬਣ ਬਣ ਬਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ ਵੱਖ ਰਸ, ਵੰਨਗੀਆਂ, ਵਖਰੇਵਿਆਂ 'ਚ ਗੁੱਧੀ ਰਚਨਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਸਵੈ ਜੀਵਨੀ, ਅੱਖਰੀ ਚਿੱਤਰ ਰਾਮੂਵਾਲੀਏ ਨਾਲ ਪੱਤਰਾਚਾਰ, ਅੱਖਰੀ ਚਿੱਤਰ ਘੀਚਮਚੋਲਾ ਸ਼ਖਸੀਅਤ, ਰੱਸੀ ਦਾ ਸੱਪ ਤੇ ਬੁਢੀਆਂ ਤਖਤੇ ਓਹਲੇ ਹੱਸਣ, ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਲਘੂ ਲੇਖ, ਸਰਦਾਰ ਕੈਰੋਂ ਦਾ ਹਾਰ ਕੇ ਵੀ ਜਿੱਤਣਾ, ਇਸ ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਹੀ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਆਮ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿੱਤਰ ਕੇ ਸੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਆਲਿਆਂ ਭੋਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਹੀ ਨਹੀ ਸ਼ਕਲਾਂ ਸੂਰਤਾਂ ਵੀ ਸਾਉਣ ਦੀ ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ ਵਾਂਗ, ਕਈ ਕਈ ਰੰਗ ਖਿਲਾਰਨ ਲੱਗੀਆਂ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਵਿਦੇਸ਼ ਨਿਵਾਸ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਲੱਗਭਗ ਯੂਰਪ, ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਮਹਾਦੀਪ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ, ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ, ਅਮ੍ਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਉਤਰ ਦੱਖਣੀ, ਧਰਤੀ ਦਾ ਇਹ 'ਭੌਂਦੂ' ਯਾਤਰੀ ਵਿਧੀਵਤ ਸਕੂਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੱਲੋਂ ਕੋਰਾ ਖ਼ਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਸ਼ੱਕ ਵੀ। ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੱਸ ਕੰਡਕਟਰੀ, ਰੇਲਵੇ ਨੌਕਰੀ, ਬੈਂਕ ਸਰਵਿਸ, ਡਾਕਖਾਨੇ ਤੇ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਵਰਗੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਖੇਤਰ ਦਾ ਖਿਡਾਰੀ, ਅਕੈਡਮਿਕ ਕੁਆਲੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਦਾ ਮਖੌਲ ਉਡਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿੱਥੇ ਦਿਸਣ ਨੂੰ ਘੁਗੂ ਘੋੜਾ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਪ੍ਰਾਣੀ। ਅਜੇ ਵੀ ਮੇਰੀ ਸਿਆਣਪ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਪਤਾ ਨਹੀ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਹੋਰ ਆਲੇ ਭੋਲੇ ਲੁਕਾਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਘਰ ਵਿਚ ਬੇਟੇ ਦੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਡਾਕ ਚੈੱਕ ਕਰ ਕੇ ਮੁਨਾਸਬ ਉਤਰ ਦੇ ਕੇ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਈ ਮੇਲਾਂ ਕਰ ਕੇ ਹਟਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਲਾਗੇ ਬੈਠ ਕੇ ਆਪਣਾ ਮੋਬਾਇਲ ਕੱਢ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਜਰਾ ਵੇਖਣਾ ਮਿਸ ਕਾਲ

ਕਿਸ ਦੀ ਆਈ ਹੈ? ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਖ਼ੁਦ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਲੈਂਦੇ? ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, "ਮੈਂ ਮੋਬਾਇਲ ਬਾਰੇ ਬਸ ਏਨਾ ਕੁ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸੁਣਨਾ ਕਿਵੇਂ ਹੈ ਤੇ ਕਰਨਾ ਕਿਵੇਂ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ ਮੁੜ ਤੋਂ ਨੰਬਰ ਲਾ ਕੇ।" ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਜੈਕਟ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਜੇਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਸੰਪਰਕਾਂ ਦੇ ਨੰਬਰ ਲਿਸਟਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਜੇਬਾਂ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮੇਰੀ ਸਿਆਣਪ ਆਪਣੀਆਂ ਹੀ ਹੈਰਾਨੀਆਂ, ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਘੁੰਮਣਘੇਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੋਤੇ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਭਈ ਕਿੱਥੇ ਇਹ ਆਲਾ ਭੋਲਾ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਖੱਬੀਖਾਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦਾ ਹਮਪੱਲਾ ਹੀ ਨਹੀ ਸਗੋਂ ਦੋ ਉਲ਼ਾਘਾਂ ਅੱਗੇ ਹੋਈ ਬੈਠਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਧਰੇ ਸਹਿ ਸੁਭਾ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਲ-ਵਲੱਲੀਆਂ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਚਲਾਕਾਂ ਨਾਲ਼ ਵੀ ਅੱਖ ਮਟੱਕਾ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਫ਼ਰੀਕਨ ਹਬਸ਼ੀਆਂ ਵਿਚ ਕੇਹੜੀਆਂ ਚਲਾਕੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਪਿੱਛੋਂ, ਖੱਬਿਉਂ ਸੱਜਿਉਂ ਕੋਈ ਕੰਨੀ ਨਹੀਂ ਫੜਾਉਂਦਾ, ਪਰ ਫਿਰ ਯਾਰਾਂ ਦਾ ਯਾਰ, ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਪਾਤਰ, ਛੋਟਿਆਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰਤ ਆਲ਼ਾ ਭੋਲ਼ਾ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਜ਼ੁੰਮੇਵਾਰ ਛੱਤ ਬਣੀ ਬੈਠਾ ਹੈ।

ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪਾਠਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਆਲੋਚਕ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕ ਵੀ ਹਾਂ, ਓਥੇ ਸੁਭਾ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਤਕਰੀਬਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੈੜ ਦਾ ਪਾਂਧੀ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੁਫਤ ਹੀ ਪਹੁੰਚਦੀਆਂ ਹਨ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਰਚਨਾ ਅਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ, ਸਿਖਰਲੇ, ਵਿਚਲੇ ਜਾਂ ਹੇਠਲੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਪਾਠਕ ਦੇ ਰੈਕ ਵਿੱਚ, ਪੜ੍ਹਨ ਉਪ੍ਰੰਤ, ਸਾਂਭਣ ਯੋਗ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਫਰਵਰੀ ੨੦੧੦ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਫੇਰੀ ਦੌਰਾਨ ਫ਼ੋਨ ਆਇਆ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਆਈ ਸਪੈਸ਼ਲਿਸਟ) ਨਾਲ ਅਪਾਇੰਟਮੈਂਟ ਤਹਿ ਹੋਈ ਹੈ, ਓਥੇ ਹੀ ਆ ਜਾਈਂ। ਮੈਂ ਸਮੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ੇਰਾਂਵਾਲੇ ਦਰਵਾਜੇ, ਡਾ. ਦਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਖੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਹਰ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਾਂਗ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਪਲਾਸਟਕ ਦਾ ਝੋਲ਼ਾ ਤੇ ਝੋਲ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਿਤਾਬਾਂ। ਇਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਸੈਟ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਫੋਲਣ ਪਿੱਛੋਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, "ਕੋਈ ਹੋਰ ਸੇਵਾ?" ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵੇਖ ਲਵੋ!" ਡਾਕਟਰ ਜੀ ਨੇ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਹਾਸੇ ਦੇ ਰਉਂ ਵਿਚ ਫ਼ੌਰਨ ਆਖਿਆ, "ਘਰ ਦੇ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਹਟ ਗਏ ਆ, ਇਸ ਲਈ ਹੁਣ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਵਿਖਾਉਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਨੇ!" ਗੱਲ ਵਿਚਲੇ ਵਿਅੰਗ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਹੱਸ ਪਏ।

ਜਦ ਅੱਖਾਂ 'ਵੇਖੀਆਂ' ਤਾਂ ਵਾਹਵਾ ਨੁਕਸ ਨਿਕਲਿਆ। ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਦਿਆਲ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ.ਆਈ.ਪੀ. ਕਾਗਜ਼ ਬਣਾ ਕੇ, ਇਕ ਸੇਵਾਦਾਰ ਨਾਲ਼ ਤੋਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਰਾਣੀ ਡਾ. ਸੀਮਾ ਕ. ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਬੱਚੀ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘਾ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਡਾ. ਕਿਰਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਜਰੂਰੀ ਦਵਾਈਆਂ ਕੱਛੇ ਮਾਰ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਓਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਥੀਏਟਰ ਮਾਲ ਰੋਡ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਬੱਸ ਥੋਹੜੇ ਸਮੇ ਬਾਦ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈ ਡਰ ਜਿਹਾ ਗਿਆ। ਪੱਗ ਤੇ ਛੋਟੀ ਦਸਤਾਰ ਵਿਹੂਣਾ, ਜੁੱਤੀ ਤੇ ਜੈਕਟ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੇਖ ਮੇਰਾ ਹਾਸਾ ਨਿਕਲੀ ਜਾਵੇ। ਥੋਹੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਓਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਦਾ ਰੀਜ਼ਲਟ ਠੀਕ ਹੋਇਆ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ, ਇਹ ਆਲ਼ਾ ਭੋਲ਼ਾ, ਵਡਾ ਭਾਊ, ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਖਿਡਾਰੀ, ਕਲਮ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਸਵਾਰ, ਪੇਂਡੂ ਪੈੜਾਂ ਦਾ ਪਾਂਧੀ, ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਰਚੇਤਾ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਵਾਨੀਆਂ ਮਾਣੇ। ਆਮੀਨ!

ਗਿਆਨੀ ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਜ਼ਾਦ

੧੯੧, ਰਾਣਾ ਗਾਰਡਨ, ਮਹਿਤਾ ਰੋਡ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਵੱਖ ਵੱਖ ਆਲ੍ਹਣਿਆਂ ਦਾ ਪੰਛੀ

ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ, ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੀ ਮਰਜੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹੀ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੀ ਮਰਜੀ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਸਾਂ ਫਲਾਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਲੋਕ ਕੀ ਕਹਿਣਗੇ। ਜੇ ਅਸਾਂ ਢੀਂਗਰਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਲੋਕ ਕੀ ਸੋਚਣਗੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁੜਕੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਪਤਨੀ ਲਈ ਸਿਰ ਦੇ ਬਲ ਦੌੜਦੇ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਦਿਆਂ ਜਵਾਨੀ ਲੰਘਾ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਬੁੱਢੇ ਵਾਰੇ ਪੋਤੇ ਪੋਤੀਆਂ, ਦੋਹਤੇ ਦੋਹਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਭਦਿਆਂ ਸੂਤਦਿਆਂ ਬੁਢਾਪਾ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲੋਕ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਸਮਝ ਹੈ ਕਿ ਆਦਮੀ ਜਿਵੇਂ ਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਓਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਸ਼ਰੀਫ ਹੈ, ਉਹ ਚਲਾਕ ਹੈ, ਉਹ ਬਦਮਾਸ਼ ਹੈ, ਉਹ ਭਲਾਮਾਣਸ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਬੇਯਕੀਨਾ ਹੈ। ਹਰ ਇੱਕ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਲੇਬਲ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਓਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੇਬਲ ਸਮੇਤ ਉਸ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਤੁਹਾਡੇ ਉਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੇਬਲ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਲੈਣ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਹੋ।

ਭਾ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਹੈ। ਘਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਉਹ ਵੱਖਰੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਘਰਦਿਆਂ ਨੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਉਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਨਹੀਂ। ਜਦੋਂ ਘਰਦਿਆਂ ਨੇ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਹ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ; ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸ਼ਾਇਦ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦੇਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੇਠਲੀ ਉਤੇ ਲਿਆ ਦੇਣੀ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਇਸ 'ਕਾਰਜ' ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਨਾ ਬਣੇ। ਮਜਬੂਰਨ ਉਸ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਭੈਣ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨੇ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਬੁੱਧ ਵਾਂਗ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ 'ਸੁਧਾਰਨ' ਲਈ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੌਰੇ ਤੇ ਚਲੇ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਵੀ ਯਰਾਨੇ ਕਾਮਰੇਡ ਅਤੇ ਨਾਸਤਕ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਲਾਉਣ ਤੋਂ ਕੋਈ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ। ਅੱਜ ਵੀ ਲੋਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਓਥੇ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਵੱਖਰੇ ਘਰ ਹਨ। ਪਤਨੀ ਦਾ ਅਲੱਗ ਅਤੇ ਖ਼ੁਦ ਦਾ ਵੀ ਅਲੱਗ। ਲੋਕ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰ ਕਾਮਯਾਬ ਆਦਮੀ ਦਾ ਕੋਈ ਟਾਈਮ ਟੇਬਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਮਨਜ਼ਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਇਸ ਭਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਵਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਇਲਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕੱਲ੍ਹ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਥੇ ਜਾਣਾ ਹੈ? ਬਾਕੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦਾ ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਓਥੇ ਵਾਰਸ ਸ਼ਾਹ ਝੂਠਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਉਹ ਕਦੀ ਸਮਝੌਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਹਾਂਦੀਪਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦੇਸ਼ ਉਹ ਘੁੰਮ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਘੁੰਮਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਚਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ। ਸਮੇ ਸਿਰ ਉਸ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਮੁਢਲੀ ਸਕੂਲੀ ਵਿੱਦਿਆ ਨਹੀਂ ਪਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਵਧੀਆ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਸੰਭਾਲ਼ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਅਰਪਣ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਅਜੇ ਵੀ "ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਡ ਚੱਲੇ " ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਉਸ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਇਕ ਪ੍ਰੀਤ ਮਿਲਨੀ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ। ਗੱਲ ੧੯੬੯ ਦੀ ਹੈ। ਗਾਂਧੀ ਗਰਾਉਂਡ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰ: ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਹੁਰਾਂ ਅਦਾਰਾ 'ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ' ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰੀਤ ਮਿਲਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰੀਤ ਮਿ਼ਲਨੀ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਲੇਖਕ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ

ਹੋਏ ਸਨ। ਨਵੀਂ ਕਹਾਣੀ, ਨਵੀਂ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ 'ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ' ਦੇ ਪਾਠਕ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਇੱਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ। ਉਹ ਨਾਂ ਪੁੱਛਦੇ, ਕਿੱਤਾ ਪੁੱਛਦੇ, ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕੀ ਲਿਖਦੇ ਹੋ, ਪੁੱਛਦੇ। ਮੈ ਉਸ ਵਕਤ ਹਵਾਈ ਸੈਨਾ ਵਿੱਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਅਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗੇ। ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਤਾਂ ਮੈ ਆਪਣਾ ਨਾਂ ਦੱਸਿਆ, ਸਿਰਨਾਵਾਂ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਨਵਤੇਜ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕਰਦੇ ਕੀ ਹੋ?" ਤਾਂ ਸੁਭੈਕੀਂ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ, "ਕਰਨਾ ਕੀ ਐ ਜੀ, ਬਸ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਪੜ੍ਹ ਛੱਡੀਦਾ ਹੈ।" ਪ੍ਰੀਤ ਮਿਲਨੀ ਬਾਅਦ ਕਾਫੀ ਜਣੇ ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ, ਮੁਖਤਾਰ ਗਿੱਲ, ਲੋਕਨਾਥ, ਗੁੱਲ ਚੌਹਾਨ ਆਦਿ ਮੇਰੀ ਫੁਰੀ ਗੱਲ ਤੇ ਹੱਸ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਦੋ ਗੁਰਸਿੱਖ ਮੁੰਡੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਆਣ ਬੈਠੇ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਪਰ ਮੈਂ ਨਾ ਵਾਕਫ਼ ਸਾਂ।

"ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਭਾ ਜੀ, ਪਛਾਣਿਆ?" ਉਹਨਾਂ ਚੋਂ ਇੱਕ, ਜੋ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲੋਂ ਜਰਾ ਵਧੇਰੇ ਸਾਫ਼ ਰੰਗ ਦਾ ਸੀ, ਬੋਲਿਆ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ। "ਅਸੀਂ ਸਿੱਧੇ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰੋਂ ਹੀ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰੀਤ ਮਿਲ਼ਨੀ 'ਚ ਆਏ ਹੋਏ ਹੋ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਮਿਲ਼ਨੀ 'ਚ ਆਏ ਹਾਂ। ਅਜੇ ਵੀ ਪਛਾਣਿਆ ਕਿ ਨਹੀਂ?" ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾਂਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਵਾਬ ਸੀ। "ਇਹ ਹਨ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਸ੍ਰ: ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮਜਬੂਰ ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਨਾਂ ਆ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ।"

"ਸੌਰੀ ਭਾ ਜੀ, ਸੌਰੀ, ਮੈਂ ਪਛਾਣਿਆ ਨਹੀਂ, ਵੈਰੀ ਸੌਰੀ।" ਮੈਂ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਕੱਚਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੇ ਵੀ ਤਾੜੀ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ। "ਵਾਹ ਭਾਈ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ, ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਭਰਾ ਨੂੰ! ਇਹ ਗੱਲ ਮਹਿੰਗੀ ਵੀ ਪੈ ਸਕਦੀ ਆ।" ਇਹ ਸੀ ਭਾ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਮੁਲਾਕਾਤ। ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ ਸਮੇ ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਨਾਨਕੇ ਮੇਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਸਮੇ ਸਾਡੀ ਸਿਧੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋ ਸਕਣ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀ ਸੀ। ਨੀਲੀ ਪੱਗ, ਚਿੱਟਾ ਕੁੜਤਾ ਪਜਾਮਾ, ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਦਾਹੜੀ, ਭਾਵੇਂ ਭਰਵੀਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਮੋਢੇ ਤੇ ਕਾਮਰੇਡਾਂ ਵਾਲਾ ਲੰਮਾ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਝੋਲ਼ਾ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਜਾਂ ਅਗਾਂਹ ਵੱਧੂ ਸੋਚ ਵਾਲ਼ਿਆਂ ਦਾ ਟਰੇਡ ਮਾਰਕ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਕੋਲੋਂ ਮੈਂ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਕਾਫੀ ਕੁਝ ਸੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਦੇ ਨਾਨਕੇ ਯਾਨੀ ਕਿ ਭਾ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਜਾਣ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵੀ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ ਸੀ, ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ਘਰ ਫੇਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਜਿਦ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰੀ ਡਿਊਟੀ ਕਦੀ ਸਵੇਰੇ, ਕਦੀ ਸ਼ਾਮ ਤੇ ਕਦੀ ਰਾਤ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਤਹਿ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਮਿਲਨੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੇਰਾ ਵੀ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਾਂ। ਕਿਸੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਟਾਈਮ ਮਿਲਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਘਰ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਦੀ ਬੇਟੀ ਦਾ ਜਨਮ ਦਿਨ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਹੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਫਰਮਾਇਸ਼ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਜਨਮ ਦਿਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਲਗੀ, ਉਸ ਵਕਤ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਮੁੜ ਆਵਾਂਗੇ। ਨਵੇਂ ਨਵੇਂ ਵਿਆਹੇ ਆਦਮੀ ਦੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ਜਾਣ ਦੀ ਜਿਦ ਕਰੇ ਤਾਂ ਭਲਾ ਕੌਣ ਨਾਂਹ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਮਾੜੇ ਜਿਹੇ ਕੇਕ ਬਦਲੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬੀਵੀ ਦੇ ਨਾਨਕਿਆਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਫੇਰੀ ਕਿਵੇਂ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ? ਪਹਿਲੀ ਫੇਰੀ ਦੀ ਖਾਤਰਦਾਰੀ ਤਾਂ ਆਮ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਂ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਸੀ। ਓਥੇ ਸੇਵੀਆਂ ਅਤੇ ਬਿਸਕੁਟਾਂ ਨਾਲ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਅਸੀਂ ਬਿਨਾ ਭਾ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆਂ ਹੀ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ।

"ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੱਗੇ ਮੇਰੇ ਨਾਨਕੇ?" ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ, ਨਾਨਕਿਆਂ ਵਰਗੇ ਨਾਨਕੇ।"

ਫੇਰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੇਰੀਆਂ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੀ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਉਹ ਪਾਠਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਹਰ ਕਹਾਣੀ ਬਾਰੇ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਪਰਗਟ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਸੁਝਾ ਵੀ ਉਸਾਰੂ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਖੁਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਮੌਲਕ ਏਨਾ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛਪ ਰਿਹਾ ਜਿੰਨਾ ਰੂਸੀ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰੋਸਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਅੱਜ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੇਖਕ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਸੀ। ਪੈਸੇ ਦਿਉ ਤੇ ਕਿਤਾਬ ਛਾਪੋ। ਬਸ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਰੋਗ ਨਹੀਂ। ਦੂਸਰਾ, ਚੰਗਾ ਲੇਖਕ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛਪਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਫਿਰ ਪਾਠਕਾਂ ਅੱਗੇ ਹਲਕਾ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਪਰੋਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਰੂਸੀ ਸਾਹਿਤ ਸਸਤਾ ਅਤੇ ਮਿਆਰੀ ਸੀ। ਇਸ ਮਾਰ ਤੋਂ ਅਜੇ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੁਡਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਵੀ ਬਾਹਰਲਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਖੈਰ, ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੂਸੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੈਂ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਡੀਕਣ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੂਚਨਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ ਜਿਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ 'ਚ, ਉਸ ਦੇ ਮਿੱਤਰ, ਸ. ਨਰਿੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੂਚਨਾ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਸਨ। ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਦੱਸਣ ਵਾਲੀ ਸੀ ਕਿ ਰੂਸੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਸਰ ਸੀ ਜਾਂ ਕਾਮਰੇਡੀ ਮਾਹੌਲ ਦਾ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸੱਤਰਿਆਂ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੌਰ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਕੀਤਾ। ਜਿਵੇਂ ਵਰਿਆਮ ਸੰਧੂ, ਪਾਸ਼, ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ, ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸੰਧੂ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕਜ਼ਾਕ, ਪ੍ਰੇਮ ਗੋਰਖੀ, ਸੰਤ ਸੰਧੂ, ਦਲਬੀਰ ਚੇਤਨ, ਮੁੱਖਤਾਰ ਗਿੱਲ, ਗੁਰਭਜਨ ਗਿੱਲ, ਗੁਲ ਚੌਹਾਨ ਆਦਿ ਹੋਰ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਲੇਖਕ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਲਿਸਟ ਤੁਸੀਂ ਖੁਦ ਦੁਹਰਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਿਲ਼ਣ ਗਿਆ। ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਸੂਚਨਾ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਦਫਤਰ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮੇਰੇ ਬੈਠਿਆਂ ਹੀ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਯਾਤਰੀ ਆਏ ਅਤੇ ਇਕ ਗਾਈਡ ਨੂੰ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਇਉਂ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੇ, "ਏਥੇ ਸਾਰੇ ਨੀਲੀ ਪੱਗ ਹੀ ਕਿਉਂ ਬੰਨ੍ਹਦੇ ਹਨ?"

"ਇਹ ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸਾਨੂੰ ਵਰਦੀ ਵਾਂਗ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ।" ਗਾਈਡ ਜੀ ਬੋਲੇ।

ਓਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਭਾ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ "ਅਸਲ ਵਿਚ ਨੀਲਾ ਰੰਗ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ, ਆਕਾਸ਼ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ....।" ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਤੇ ਕਾਫੀ ਲੰਮਾ ਲੈਕਚਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਗਿਆਨ ਭੰਡਾਰ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

੧੯੭੨ ਤੱਕ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਿਹਾ। ਫਿਰ ਮੇਰੀ ਬਦਲੀ ਕਾਫੀ ਦੂਰ ਬੰਗਾਲ ਆਸਾਮ ਵੱਲ ਹੋ ਗਈ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਹੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੋ ਵਾਰ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕਦੀ ਸੂਚਨਾ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਕਦੀ ਸਰਾਂ ਦੇ ੧੩੨ ਨੰਬਰ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਕਮਰੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ। ਉਹ ਦੱਸਣ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਲੇਖ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

੧੯੭੩ ਵਿੱਚ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਵਿਆਹਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਉਹ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੌਰੇ ਤੇ ਤੁਰ ਪਿਆ ਜੇਹੜਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਇੱਕ ਬੇਟਾ ਬਟਾਲੇ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਇਕ ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫਰ ਬਟਾਲੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਸੱਤਰਵਿਆਂ ਵਿਚ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਦੋ ਵਾਰ ਦੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਹੁਣ ਸਾਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੋ ਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਾਂ, ਇੱਕ ਮੁਬਾਰਕ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦਾ ਉਹ ਲਿਖਣ ਲੱਗਾ ਹੈ ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਫੇਰੇ ਵੀ ਵੱਧ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਵੀ। ਰੱਬ ਉਸ ਦੀ ਕਲਮ ਨੂੰ ਹੋਰ ਰਵਾਨਗੀ ਬਖ਼ਸ਼ੇ।

ਦਵਿੰਦਰ ਦੀਦਾਰ

ਬਟਾਲਾ

ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਸਿੱਧੜ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ

ਸੰਸਾਰ ਇਕ ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਨਾ ਉਹ ਤੁਹਾਡਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਏ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਤੁਹਾਡਾ ਦੋਸਤ ਮਿੱਤਰ ਏ। ਪਰ ਵਕਤ ਦੇ ਮੇਲ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਵਿਚਾਰ ਜਾਂ ਸੋਚਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਵਕਤ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈ ਸ਼ੌਂਕੀਆ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫ਼ੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰੰਬਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਅਦਾਰੇ ਵਿੱਚ ਕਦੀ ਕਦੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਖਿੱਚਣ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਕੁਝ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੁਲਾਜਮਾਂ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਨੇੜਤਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮੈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਜਥੇਦਾਰ ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਮੈਬਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬੜਾ ਜਿੰਦਾ ਦਿਲ ਮਨੁੱਖ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈ ਇਹਨਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਫਿਰਦੇ ਵੇਖਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਨ: ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ, ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮੌਲਵੀ, ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਮਜਬੂਰ, ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਈਸਾਪੁਰ, ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਰਾਮੂਵਾਲ਼ੀਆ ਤੇ ਦੋ ਚਾਰ ਹੋਰ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਭੁਲ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਉਸ ਵਕਤ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤਾ ਵੱਖਰਾ ਵੱਖਰਾ ਜਿਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਧਰ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹਿੱਸਾ ਘੱਟ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਖੋਜੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੁਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖੋਜਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਬਾਰੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਚੀਜ਼ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਐਸੇ ਖੰਭ ਲਾਏ ਕਿ ਇਹ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਤੋਂ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਉਡ ਗਿਆ। ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਦਵਤਾ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਭਾਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਲੇਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਸਿਆਣੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਫੁੱਲ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਫੰਡਦਾ ਏ, ਫੇਰ ਉਸ ਫੁੱਲ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਲੱਭਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਹੀ ਹਾਲ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਨੇ ਬਾਹਰਲੇ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਭਾਸ਼ਨ ਦਿਤੇ ਫੇਰ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸੱਦੇ ਪੱਤਰ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਫੇਰ ਇਹ ਸਾਡਾ ਯਾਰ ਸੰਤੋਖ ਨਿਰਾ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨਾ ਰਹਿ ਕੇ, 'ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ' ਬਣ ਗਿਆ।

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਕੀ ਸਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਜੀ ਕੇ ਨਹੀ ਵੇਖਿਆ। ਵਿੱਦਿਆ ਪਰਾਪਤੀ ਵਾਲ਼ੇ ਇਕੋ ਹੀ ਪਾਸੇ ਤੁਰਿਆ ਰਿਹਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਜੇ ਵੀ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਨਹੀ ਜੀ ਰਿਹਾ। ਅਜੇ ਵੀ ਇਹ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਯਥਾਰਥਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਮਿੱਤਰ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਜੇਹੜੇ ਬਹੁਤੇ ਤਾਂ ਮਰ ਗਏ ਹਨ। ਜੇ ਕੋਈ ਬਚਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਹ ਸਦਾਚਾਰਕ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਮਨੁਖ ਬਣਨ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤਿਕੜਮਬਾਜ' ਬਣ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੇਹੜੇ ਲੋਕ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਵਰਗੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਏ। ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਸਾਦੀ ਤੇ ਸੰਜਮੀ ਜੀਂਦਾ ਏ। ਹਰੇਕ ਸਾਲ ਤੇ ਕਦੀ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ ਵੀ, ਪਰਵਾਸੀ ਪੰਛੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਏ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਵਿਦਵਤਾ ਨਾਲ ਨਿਹਾਲ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਕੁਝ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਦਾਤਾ ਵੀ ਬਣ ਗਿਆ ਏ। ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੀਂਦੀ ਏ।

ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਬਾਜਵਾ

ਬਾਜਵਾ ਫ਼ੋਟੋ ਸਟੂਡੀਓ, ਬਟਾਲਾ

ਮੇਰੇ ਮਾਸੜ ਜੀ

ਚੰਗੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਤਾਂ ਚੰਗੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਕਲਮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਲਈ ਵੀ ਇਕ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੀ ਲਿਖੇ ਤਾਂ ਵਧੀਆ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗਿ: ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਜੋ ਕਿ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਮਾਸੜ ਜੀ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਪਰਵਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਜੋ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਹਨ ਵਿੱਚ ਹਨ, ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਕਾਂ ਲਈ ਜਾਨਣੀਆਂ ਵੀ ਜਰੂਰੀ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਹ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਉਪਰਾਲਾ ਅੱਜ ਕਲਮ ਚੁੱਕ ਕੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਾਸੜ ਜੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦੀ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਇੱਕ ਇਨਸਾਨ ਏਨੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਵੀ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਪਰੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਬਰੀਕ ਤੋਂ ਬਰੀਕ ਨੁਕਰ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਵਾਰ ਮਿਲਣ ਤੇ ਇੱਕ ਤਜੱਰਬੇਕਾਰ ਕਹਾਣੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਈ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਯਾਦਾਂ ਕਿਉਂ ਨਾ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀਹੜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇਣ, ਪਰ ਕਿਵੇਂ? ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਸੜ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਰਜਾਈਆਂ ਸਾਂਭਣ ਵਾਲੀ ਪੇਟੀ ਵਾਂਗੂੰ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਕੋਈ ਅਲਮਾਰੀ ਬਣਾਈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ ਜਦ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਐਮ.ਏ. ਪੰਜਾਬੀ ਕਰਨ ਦੌਰਾਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਢੇਰ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜੋ ਅਸੀਂ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਈ, ਉਸ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਕ ਅਨਮੋਲ ਹੀਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਥੋਹੜੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਵੈਸੇ ਹਲਾਸ਼ੇਰੀ ਸਿਰਫ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਹਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਾਹੀਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਾਰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਪੈਟ੍ਰੌਲ।

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿੰ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਵੈ ਜੀਵਨੀ 'ਆਰਸੀ' ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਆਖਿਆ, "ਮਾਸੜ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਿਖੋ।" ਆਖਣ ਲੱਗੇ, "ਪੁੱਤਰ ਜੀ, ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਤਾਂ ਮੈ ਪੰਤਾਲੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੜ੍ਹ ਲਈ ਸੀ।" ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਜੋਰ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਕਿਤਾਬ ਲੈ ਲਈ। ਨਾ ਕਿ 'ਆਰਸੀ' ਲੈ ਹੀ ਲਈ ਬਲਕਿ ਦੁਬਾਰਾ ਪੜ੍ਹੀ ਵੀ।

ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਸੜ ਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਕਿਤਾਬ, ਜਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਪੱਤੇ ਤੇ ਪੱਤਾ, ਠਾਹ ਪੱਤਾ; ਤਾਸ਼ ਦੀ ਖੇਡ ਵਾਂਗ ਕਿਤਾਬ ਤੇ ਕਿਤਾਬ ਮਾਰਨੀ ਯਾਨੀ ਕਿ ਲਿਖਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲ ਨਾ ਸਿਰਫ ਉਹ ਆਪਣੀ ਛਾਪ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਛੱਡਣਗੇ, ਬਲਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀਹੜੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਅਨਮੋਲ ਅੱਖਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।

ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕਰੇ, ਨਾ ਸਿਰਫ ਮੇਰੇ ਮਾਸੜ ਜੀ ਬਲਕਿ ਹਰ ਲੇਖਕ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਉਸ ਦੀ ਕਲਮ, ਇੱਕ ਸੁਨਹਿਰੇ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੀ ਪਰੀ ਵਾਂਗ ਨਿੱਤ ਉਚੇ ਅਸਮਾਨਾਂ ਤੇ ਉਡਦੀ ਰਹੇ ਤੇ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਛੋਂਹਦੀ ਰਹੇ!

ਬਲਜੀਤ ਕੌਰ ਜੌਹਲ

ਮਾਡਲ, ਅਦਾਕਾਰਾ ਅਤੇ ਟੀ.ਵੀ. ਐਂਕਰ

ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਨੁਭਵੀ ਮਨੁੱਖ

ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਗਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈਕਚਰ ਕਰਦੇ ਬੜੀ ਵਾਰੀ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਿਡਨੀ ਵਿਚ 'ਹਰਮਨ ਰੇਡੀਉ' ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ੨੦੦੫ ਵਿੱਚ ਹੋਣੀ ਸੀ ਤਾਂ ਮੈ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ ਫੋਨ ਤੇ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਮਿਲਿਆ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਰੇਡੀਓ ਉਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿਆਸਤ ਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ ਕਿ ੨੦੦੬ ਦੀਆਂ ਪੰਜਾਬ ਚੋਣਾਂ ਦੇ, ਹਰਮਨ ਰੇਡੀਓ ਤੋਂ ਸਿੱਧੇ ਪ੍ਰਸਾਰਣ ਦੌਰਾਨ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਉਮੀਦਵਾਰਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੀਹੜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਅਤੇ ਕੰਮ ਦੱਸ ਦੱਸ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਰੌਚਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਹਰਮਨ ਰੇਡੀਓ ਨੇ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਪੱਖਾਂ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿਤਾ ਸੀ ਪਰ ਕਾਂਗਰਸ ਤੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਨਾ ਆਇਆ ਤੇ ਇਕੱਲੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਸਾਰਾ ਸਮਾ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰੇਡੀਓ ਨਾਲ਼ ਜੋੜੀ ਰੱਖਿਆ।

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ 'ਸਚੇ ਦਾ ਸਚਾ ਢੋਆ' ਕਿਤਾਬ ਸੰਬੰਧੀ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਹਰਮਨ ਰੇਡੀਉ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਏਨਾ ਲੇਟ ਛਾਪਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਾਜਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਇਹ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਛਪਵਾਉਣੀ ਪਈ, ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਪਏ ਹੋਏ ਸਾਂ।" ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, "ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਹਦਾ ਡਰ!" ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਿਹਾ, "ਦੇਖੋ ਅਮਨਦੀਪ ਜੀ, ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਲੇਖ ਆਪਣੇ ਲੈਪਟੌਪ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੇ ਰੱਖਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਮੈਰਿਜ ਸੈਲੀਬ੍ਰੈਂਟ ਬਾਰੇ ਸੈਮੀਨਾਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ ਤਾਂ ਦਿਨੇ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਮੂਹਰਲਾ ਬੂਹਾ ਭੰਨ ਕੇ ਉਹ ਚੋਰੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਡਰ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਕਿਤੇ ਚੋਰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਕੱਟ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਹੇਠਾਂ ਨਾ ਕਿਤਾਬ ਛਾਪ ਦੇਵੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਡਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸ਼ਾਇਦ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਛਪਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ਼ੋਂ ਚੋਰ ਦਾ ਵਧ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।"

ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਤਾਂ ਸਿਆਸਤ ਨਹੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਅਨੁਭਵ ਏਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਲਈ 'ਪੰਜਾਬੀ ਸੂਬੇ' ਦੀ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਈ ਅਤੇ ਗੱਲ ਏਨੀ ਰੌਚਕ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭਰਪੂਰ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜ ਕੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਸਰੋਤੇ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਦਾ ਅਖੀਂ ਡਿਠਾ ਹਾਲ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹੋਣ!

ਅਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ
'ਹਰਮਨ ਰੇਡੀਉ' ਸਿਡਨੀ, ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ

ਬਾਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ

ਪੰਥਕ ਸਾਹਿਤ, ਪੰਥਕ ਮਸਲੇ ਜਾਂ ਅੱਸੀਵਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਪੰਥਕ ਇਤਿਹਾਸ ਮੇਰੀ ਖਿੱਚ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਤੇ ਜੇ ਕਦੇ ਕਦਾਈਂ ਕੋਈ ਲਿਖਤ ਜਾਂ ਪੁਸਤਕ ਇਸ ਬਾਰੇ ਹੱਥ ਲੱਗੀ ਵੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਯਤਨ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਦੇ ਮੁਕਾ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ। ਕਵਿਤਾ, ਕਹਾਣੀ, ਨਾਵਲ ਜਾਂ ਵਾਰਤਕ ਦੀ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਏਸੇ ਲਈ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਸਚੇ ਦਾ ਸਚਾ ਢੋਆ ਅਤੇ ਉਜਲ ਕੈਹਾਂ ਚਿਲਕਣਾ ਮੇਰੀ ਨਜ਼ਰ ਪਈਆਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਓਸੇ ਪੁਰਾਣੇ ਭਰਮ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਉਡ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ ਕਿ ਅੱਧ ਪਚੱਧ ਮੁਕਾ ਕੇ ਹੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣੀ ਹੈ ਪਰ ਹੋਇਆ ਬਿਲਕੁਲ ਏਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਟਾਈਟਲ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਵਿਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਸਾਦਾ ਪੇਂਡੂ ਪਹਿਰਾਵਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਵਸੀਹ ਅਤੇ ਅਸੀਮ ਗਿਆਨ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਨੁਭਵ। ਆਮ ਬੋਲ ਚਾਲ ਦੀ ਅਤੇ ਸਮਝ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਜਿਸ ਸਰਲ ਅਤੇ ਠੇਠ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਕਈ ਇੱਕ 'ਉਦਾਸੀਆਂ' ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤਾਜ਼ੇ ਪੰਥਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠਾ ਹਾਲ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਯਤਨ ਬੜਾ ਹੀ ਨਿਵੇਕਲ਼ਾ ਅਤੇ ਸ਼ਲਾਘਯੋਗ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਐਵੇਂ ਹਵਾਈ ਸਫ਼ਰਨਾਮੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਸ ਨੇ ਲਗ ਭਗ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਟਨ ਨੰਗੇ ਪਿੰਡੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਪਛੜੇ ਹੋਏ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਉਚਾਣਾਂ ਨਿਵਾਣਾਂ ਨੂੰ ਲਤਾੜਿਆ ਹੈ, ਕੱਚੀਆਂ ਪਗ ਡੰਡੀਆਂ ਵੀ ਗਾਹੀਆਂ ਹਨ, ਬੱਸਾਂ ਦੇ ਧੱਕੇ ਵੀ ਖਾਧੇ ਹਨ, ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਟਰੇਨਾਂ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ ਆਨੰਦ ਵੀ ਮਾਣਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਪੈਂਡੇ ਵੀ ਮਾਣੇ ਹਨ ਅਤੇ 'ਅਧੀ ਟਿਕਟ' ਤੇ ਹਵਾਈ ਉਡਾਣਾਂ ਅਜੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਹਨ। ਜਿਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਵੀ ਗਿਆ ਹੈ, ਓਥੋਂ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਖਿਆਨਾਂ ਅਤੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਦਲੀਲ ਦੀ ਪੁਖ਼ਤਗੀ ਲਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਸਰੋਤੇ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਮੁਗਧ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਚਦੇ ਤੇ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਖ ਭਾਵ ਲੈਣ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਮਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਾ ਚਾਹੇ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਮੂਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਹੋਰ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੰਤਵ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਰੂਬਰੂ ਸਰੋਤੇ ਜਾਂ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਸੇਧ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਿਵੇਕਲੇ ਵਕਤਾ ਜਾਂ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤਜਰਬਾ ਉਸ ਦੀ ਗ਼ੈਰ ਰਸਮੀ ਵਿੱਦਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਕਈ ਗ਼ੈਰ ਮਾਮੂਲੀ ਪੱਧਰਾਂ ਅਤੇ ਪਰਤਾਂ ਨਾਲ਼, ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਸਾਧਾਰਨ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਚਾਰ ਦੀਵਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਲ਼ਿਆ/ਪੜ੍ਹਿਆ ਵਿਅਕਤੀ, ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮਨ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਹਰ ਘੜੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸ ਨੇ ਲੇਟ ਆਰੰਭਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਹੈਰਾਨਕੁਨ ਅਤੇ ਬੇ ਮਿਸਾਲ ਹੈ।

ਇਸ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅੰਦਰ ਆਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੇਖ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸੇਵਾ ਕਾਲ਼ ਨਾਲ਼ ਜੁੜੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਏਨਾ ਦਿਲਚਸਪ ਵੇਰਵਾ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੀ 'ਯਾਦਾਂ ਭਰੀ ਚੰਗੇਰ' ਨੱਕੋ ਨੱਕ ਭਰ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਯਾਦਾਂ ਚੰਗੇਰ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ੧੯੮ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀ ਪੇਪਰ ਬੈਕ ਵਿਚੋਂ

ਮਾਤਰ ਤਿੰਨ ਲੇਖ: ਮਾਰਨਾ ਗਿੱਦੜ ਦਾ, ਟੂਣਾ ਟਾਮਣ ਅਤੇ ਚੋਰੋ ਲੱਗੋ, ਮਾਲਕੋ ਜਾਗੋ ਦਾ ਹੀ ਹਵਾਲਾ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲੇਖ ਭਾਵੇਂ ਦੋ ਦੋ ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ ਹੀ ਹਨ ਪਰ ਜਿਸ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ਼ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ-ਕਾਂਗਰਸ ਦਰਮਿਆਨ ਚੋਰ-ਸਿਪਾਹੀ ਵਾਲ਼ੀ ਸਿਆਸੀ ਖੇਡ ਜੋ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ਼ਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀਡੀਓ ਕੈਮਰੇ ਦੀ ਫ਼ੁਟੇਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਤੇ ਤਰਜ਼ੇ ਬਿਆਨ ਮੱਲੋ ਮੱਲੀ ਵਾਹ ਵਾਹ ਅਤੇ ਅੱਸ਼ ਅੱਸ਼ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪਰਤਾਪ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂ ਦੀਆਂ ਨਹਿਰੂ ਨਿਵਾਜ਼ ਸਿਆਸੀ ਚਾਲਾਂ ਵਾਲ਼ਾ 'ਚੋਰੋ ਲੱਗੋ, ਮਾਲਕੋ ਜਾਗੋ' ਵਾਲ਼ਾ ਲੇਖ।

ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਛਪੀ ਅਤੇ ਬੜੀ ਦਲੇਰ ਦਿਲੀ ਨਾਲ਼ ਮੁਫ਼ਤ ਵੰਡੀ ਗਈ ਵੱਡ ਆਕਾਰੀ ਪੁਸਤਕ 'ਬਾਤਾਂ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ' ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੱਕ ਚੁੱਕੇ ਰੁਝਾਨ ਦੀ ਤਾਜ਼ਾ ਅਤੇ ਪੁਖ਼ਤਾ ਮਿਸਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਤਮ ਕਥਾ ਵੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅਜੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਬੋਲਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ' ਨਹੀ ਮਿਲ਼ਦੀਆਂ ਪਰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਹ ਕਦਮ ਚੁੱਕਿਆ ਗਿਆ, ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ, ਇਸ ਨਵੀਂ ਵਿਧਾ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਰਵਾਨਗੀ ਹੈ, ਸੌਖ ਹੈ, ਸਰਲਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲਾ ਰੰਗ ਹੈ।

ਇਹ ਅਨੋਖੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਹੋਰ ਵੀ ਲਿਖੇ, ਹੋਰ ਵੀ ਛਪੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਮਕਬੂਲ ਹੋਵੇ, ਇਹੀ ਸਾਡੀ ਮਨੋ ਕਾਮਨਾ ਹੈ।

ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.)

(੧੯੯੫ ਤੱਕ) ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਭਾਗ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਅਤੇ

ਜਸਬੀਰ ਕੌਰ ਪੰਜਾਬੀ ਲੇਖਕਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ਼ ਭਰਪੂਰ ਸੀਰਤ

ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ਼ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਮੁਲਾਕਾਤ, ਸੰਨ ੧੯੯੮ ਵਿਚ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖ ਸੈਂਟਰ ਸਿਡਨੀ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਮੈ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਸਤਪ੍ਰੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸੇਹਤ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਗਈ ਸਾਂ।

ਓਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਇਕ ਸੜਕ ਹਾਦਸੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸੱਟਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਪਰਦੇਸਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ! ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਕੀ ਸਾਰੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਢਾਰਸ ਦੇਣ ਨੂੰ ਪਰ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬੱਸ ਮੈ ਆਪ ਹੀ ਪੁੱਜ ਸਕੀ ਸਾਂ। ਬੱਚੇ ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮਨ ਬਹੁਤ ਡੋਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੀ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਥਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਆਪਣੇ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਇਨਸਾਨ ਦੁਖ ਸੁਖ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਕੀਰਣਤਾ ਦੇ ਅਸਰ ਅਧੀਨ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਸਦੀਵੀ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲ਼ੇ ਬਹੁਤੇ ਸੱਜਣ ਕੱਟੜਵਾਦ ਦੀਆਂ ਸਿਖ਼ਰਾਂ ਛੋਹਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਜਿਹੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਵੀ ਕੁਝ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ, "ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤਿ ਸਭੈ ਏਕੈ ਪਹਿਚਾਨਬੋ" ਵਾਲ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉਪਰ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲ਼ਿਆਂ ਨਾਲ਼ ਮੇਲ਼ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਓਥੇ ਹੀ ਮਿਲ਼ੇ ਸਨ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ। ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ਼ ਭਰਪੂਰ ਸੀਰਤ ਵਾਲ਼ੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਓਦੋਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਉਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ ਵਿਚ ਵੀ ਸਨ। ਅਰਦਾਸ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ਼ ਗੱਲ ਕਰੋ। ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਮੇਰਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਮਨ ਛਲਕ ਪਿਆ ਅਤੇ ਮੇਰੀਆਂ ਦੱਬੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚੀਕਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਵੀ ਪੈ ਗਈ। ਭੋਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਹਾਲ ਵਿਚ ਆਏ ਤਾਂ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਨਾਲ਼ ਲੰਮੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੋਈ। ਉਹਨਾਂ ਆਪ ਉਦਮ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ਼ ਲੰਗਰ ਛਕਾਇਆ। ਫਿਰ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਰਵਾਰ, ਈਸਟਰਨ ਕਰੀਕ, ਵਿਚ ਖਾਣੇ ਤੇ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਨਾਲ਼ ਮਿਲਾਇਆ। ਨਾਲ਼ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਨਿਰਸੰਕੋਚ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖ ਦਿਤਾ।

ਗੱਲਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਦਾਰੇ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨਿਭਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਜੰਮਣ ਭੋਂ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੀ ਲੇਖਣੀ ਦੀ ਚਿਣਗ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਵੀ ਸਿਡਨੀ ਆਈ, ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਫ਼ੋਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ, ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ ਰੰਧਾਵਾ, ਡਾਕਟਰ ਟਾਂਡਾ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਮਿਲਣੀਆਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਣ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ, ਤਕਰੀਬਨ ਮੈ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਚੇ ਦਾ ਸਚਾ ਢੋਆ, ਉਜਲ ਕੈਹਾਂ ਚਿਲਕਣਾ, ਯਾਦਾਂ ਭਰੀ ਚੰਗੇਰ, ਬਾਤਾਂ ਬੀਤੇ ਦੀਆਂ; ਨਿੱਠ ਕੇ ਬਹਿ ਕੇ ਪੜ੍ਹ ਚੁੱਕੀ ਹਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਆਲ਼ੇ ਦੁਆਲ਼ੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਹਿਜਤਾ ਨਾਲ਼ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ, ਸਿੱਖ ਅਤੇ ਅਕਾਲੀ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਸਿੱਖ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਤੋਂ ਵੀ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਰੂ ਬ ਰੂ ਕਰਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੱਲ ਭਾਵੇਂ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ, ਨਿਊ ਜ਼ੀਲੈਂਡ, ਯੂਰਪ ਜਾਂ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿਚ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਤਰਜ਼ਿ ਬਿਆਨ ਸਿੱਧਾ ਸਰੋਤਿਆਂ/ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ

ਧਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਰੌਚਕ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਅੰਗਮਈ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਜਿਸ ਉਤੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਮਜ਼ਾਹੀਆ ਚਾਸ਼ਨੀ ਚੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਤਕਰੀਬਨ ਹਰੇਕ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਖਰਾ ਹੀ ਰੂਪ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ਼ਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰਕ, ਰਾਗੀ, ਵਕਤਾ, ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਚੰਗੇ ਵਿਆਖਿਆਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਜ਼ਾ ਹਾਲਤਾਂ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਣ ਵਾਲ਼ੇ ਅਤੇ ਕਦੀ ਚੰਗੇ ਕਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ।

ਇਸ ਵਾਰ ੩੦ ਜੁਲਾਈ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਕੌਂਸਲ ਆਫ਼ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਥ ਲਾਂਬੜਾ ਦੁਆਰਾ, ਪੰਜਾਬ ਰੇਡੀਓ ਲੰਡਨ ਰਾਹੀਂ, ਸਿਡਨੀ ਵਿਚ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਕਵੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਕ ਲੰਮੀ ਕਵਿਤਾ, ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵੰਨਗੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ, ਜਿਥੇ ਸਭ ਦੇ ਢਿਡੀਂ ਪੀੜਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ ਓਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੱਚੇ ਅਤੇ ਢੌਂਗੀ ਸਾਧੂਆਂ ਵਿਚਲੇ ਫਰਕ ਦੀਆਂ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਪਰਤਾਂ ਉਧੇੜੀਆਂ।

ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਗਿਆਨੀ ਜੀ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਜਾਦੂ ਹੈ ਜੋ ਰੱਬੀ ਰਹਿਮਤ ਵਾਂਗ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲ਼ੇ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਧੁਰ ਡੂੰਘਿਆਈਆਂ ਤੱਕ ਅਸਰ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੌਰ ਸੰਧੂ (ਡਾ.)
ਨਵੀ ਦਿੱਲੀ